

ROČENKA

STÁTNÍHO
OBLASTNÍHO
ARCHIVU
V PLZNI

2008

Město Horažďovice.

ROČENKA
STÁTNÍHO
OBLASTNÍHO
ARCHIVU
V PLZNI
2008

© Státní oblastní archiv v Plzni 2009
ISBN 978-80-254-5280-6
ISSN 1214-4355

Obsah

Zpráva o činnosti SOA Plzeň za rok 2008	5
Činnost státních okresních archivů v roce 2008	12
Vybrané ekonomické ukazatele Státního oblastního archivu v Plzni za rok 2008	39
Přehled množství a zpracovanosti archivních fondů ve Státním oblastním archivu v Plzni k 31. 12. 2008	44
Přehled archivních pomůcek zanesených do evidence NAD v roce 2008	45
Bibliografie archivářů Státního oblastního archivu v Plzni za rok 2008	54
Personální stav SOA Plzeň v letech 2007–2008	59
Zprávy a informace	
K metodice historických topografií sídel <i>Karel Waska</i>	64
Vývoj matričního zápisu s konkrétními příklady na matrikách farního obvodu Budějovice <i>Michal Peleška</i>	71
Zaniklá vesnice Grafenried ve světle archivních dokumentů <i>Marie Bretlová</i>	78
Prameny hospodářské provenience z fondů Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený a Ústřední správa Auerspergů, Hřebený a možnosti jejich využití pro dějiny žen <i>Marie Marešová</i>	85
Příběh archiválie: Plánská Sauersickova kronika <i>Markéta Novotná</i>	92
Pláč Chodska. Příspěvek ke studiu hospodářských a sociálních poměrů na Domažlicku v období záboru části Chodska <i>Radka Kinkorová</i>	99

Katolická akce – okresní výbor Plasy <i>Martina Matušková</i>	109
Mešenská akce aneb budování socialismu na Rokycansku <i>Hana Hrachová</i>	118
Výzkumný ústav balneologický, Mariánské Lázně <i>Eva Wasková</i>	128
Adresář Státního oblastního archivu v Plzni	139

Zpráva o činnosti SOA Plzeň za rok 2008

V uplynulém roce pokračoval státní oblastní archiv mimo plnění běžných úkolů ve zprovožňování další části archivního objektu v Klášteře. Díky mimořádné dotaci Ministerstva vnitra se v závěru roku podařilo prakticky dokončit úpravy křídla A1, které po instalaci regálů (zčásti získaných díky vstřícnosti moravských kolegů bezúplatným převodem od Moravského zemského archivu v Brně) poskytne útočiště především postupně rušené klatovské pobočce, jejíž definitivní přestěhování proběhne v roce 2009. Do nově opravených prostor budou dále umístěny fondy SOA uložené dosud v depozitáři SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích a jsou do nich průběžně umísťovány velké přírůstky archiválií přebírané z bývalých podnikových archivů zanikajících průmyslových podniků a organizací.

Nečekanou změnu, která dosti razantně zasáhla do chodu archivu, představoval náhlý odchod PhDr. Petra Mužíka z funkce ředitele k 30. 4. 2008. Od května do konce srpna 2008 vykonával funkci ředitele v zastoupení ekonomický náměstek Ing. Miloš Widimský. Novým ředitelem oblastního archivu se od 1. 9. 2008 po výběrovém řízení stal dosavadní ředitel SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích Mgr. Petr Hubka, kterého v jeho dosavadní funkci ředitele okresního archivu nahradila od 1. 10. 2008 Mgr. Martina Matušková. Náměstkem ředitele SOA byl nově jmenován Mgr. Pavel Havlovič, ředitel SOkA Klatovy. Vedoucí 1. oddělení SOA Plzeň Eva Janouškovcová odešla do důchodu a na její pozici byl jmenován Mgr. Miroslav Eisenhammer. V důsledku nástupu nového ředitele došlo k organizačním změnám zahrnujícím přípravu nového organizačního řádu, vydání nového pracovního řádu a dalších vnitřních předpisů. Dosavadní grémium ředitele bylo zrušeno; obdobně byly zrušeny i další stávající poradní orgány a na jejich místě byly zřízeny čtyři komise – pro metodiku a posuzování archivních pomůcek, pro informatiku a digitalizaci, pro publikační činnost a pro zahraniční vztahy. Změny budou pokračovat během roku 2009. Mimo jiné se odrážejí i v uvolnění dosud těsné spolupráce s firmou NETPRO ve vývoji informačního systému archivu s tím, že některé jeho moduly budou zřejmě nahrazeny jinými; již běžící projekty, zejména digitalizace matrik a s ní provázané aplikace, však pokračují dále. Určité zpoždění, ke kterému v druhé

polovině roku 2008 došlo, vedlo k tomu, že některé jiné oblastní archivy svými digitalizačními projekty SOA Plzeň předběhly, zejména co se týče prezentace jejich výsledků veřejnosti v dálkově přístupné elektronické podobě. Bude úkolem následujícího roku tento propad zastavit. Praxe ukazuje, že časově nejnáročnější není samotná digitalizace, na které se kromě rozšířeného pracoviště v Plzni částí své kapacity podílí i nově zřízené digitalizační pracoviště v SOKA Cheb, ale spíše následná úprava dat a popisy snímků, resp. pořizování potřebného informačního doprovodu pro jejich zařazení do databáze, což platí právě pro badatele nejvíce žádané archiválie – matriky.

Výsledky pořádacích a inventarizačních prací zůstávají na dobré úrovni. Většina okresních archivů postupuje dále ve zpracování fondů archivů obcí, MNV a škol; z rozpracovaných fondů okresních národních výborů byl dokončen rozsáhlý fond ONV Domažlice a práce na dalších fondech ONV, resp. v případě SOA Západočeského krajského národního výboru Plzeň, pokračují. Celkový soupis nově zpřístupněných fondů, resp. pomůcek zavedených do evidence, je možné nalézt za zprávami o činnosti archivů, metráž inventarizovaných archiválií pak lze vyčíst ze samostatné tabulky. Při porovnání s loňským rokem se podařilo udržet tempo zpracování archiválií, neboť nově zaevidovanými pomůckami bylo zpřístupněno badatelům 530,95 bm archiválií. V tomto množství se jako obvykle odráží zčásti i práce minulých let, zejména v případě dlouhodobě zpracovávaných fondů velkého rozsahu.

Výsledky své práce prezentovali archiváři především ve formě publikačních výstupů, jejichž souhrn je možné najít jako obvykle v samostatném přehledu. Kromě řady drobnějších článků a studií je třeba vyzdvihnout monografické práce – jde o další dva svazky řady komentovaných historických pohlednic věnované tentokrát Tachovsku, resp. Přimdku a Borsku (třetí, již dříve vydaný, svazek věnovaný Plánsku se dočkal reedice v druhém doplněném vydání), jejichž spoluautorkou je tachovská archivářka Markéta Novotná. Plzeňský archivář Karel Řeháček završil své dříve vydané dílčí studie k problematice česko-německých vztahů v době vzniku Československé republiky monografií nazvanou Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920). Jmenovaný se dále spolu s Antonínem Maříkem a Marií Bretlovou jako členové autorského kolektivu dočkali vydání CD-ROM zahrnujícího výsledky první části grantového projektu Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety:

biografická příručka A–Z. Celkem pět odborných pracovníků SOA Plzeň se podílelo na přípravě dílčích kapitol reprezentativní knihy nakladatelství Baset s názvem Plzeňsko: příroda, historie, život. Ředitelka SOkA Domažlice Radka Kinkorová se jako spoluautorka podílela na publikaci k 775 letům Staňkova. Pracovníci SOA jsou také zapojeni v kolektivech připravujících monografie k dějinám Klatov a Přeštic. Pravidelné setkání západočeských archivářů, na kterém přednesli jeho účastníci celkem 25 příspěvků, se konalo ve dnech 8.–10. 10. 2008 v Kašperských Horách; vybrané příspěvky z této akce uveřejňujeme v druhé části ročenky.

Předarchivní péče a zpracování archiválií

Centrála SOA v uplynulém období průběžně zajišťovala všechny úkoly úseku předarchivní péče, především výběr archiválií ve skartačním i mimoskartačním řízení, včetně přebírání archiválií. Podle požadavků původců byly poskytovány konzultace k této problematice. Pracovníci 1. oddělení SOA provedli celkem 218 skartačních řízení (z toho 93 u subjektů z oblasti veřejné správy a 125 z nestátní sféry; v případě veřejné správy jich bylo 55 zaměřeno na dokumenty matriční povahy), výběr archiválií mimo skartační řízení byl proveden ve 13 případech. Bylo realizováno 12 připomínkových řízení k návrhům spisových norem. S celkem 58 likvidujícími se subjekty bylo v souladu s § 93 archivního zákona projednáváno zabezpečení dokumentů a archiválií vzniklých z jejich činnosti. Byly provedeny dvě státní kontroly spisové služby, a to u Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje a Západočeské univerzity. Dalších 7 protokolů o výběru archiválií mimo skartační řízení zpracovalo 5. oddělení SOA.

Pokračovalo přebírání uzavřených archivních fondů dosud uložených mimo archiv. Největší úkol pro archiváře představovalo převzetí rozsáhlého souboru archiválií z bývalého podnikového archivu GR Českých drah, pracoviště Plzeň. Celkem převzalo 1. oddělení SOA 116 přírůstků o rozsahu 781,65 bm, z toho 52 přírůstků a převážnou část převzaté metráže tvořily archiválie z činnosti průmyslových podniků (mj. sklárny Heřmanova Huť, Železárny Hrádek); zbytek pocházel většinou od původců z oblasti veřejné správy. Tři přírůstky získalo oddělení delimitací z jiných archivů, jeden úbytek delimitovalo samo. 5. oddělení zaznamenalo 5 drobných přírůstků o rozsahu 0,49 bm, samo delimitovalo 1,87 bm archiválií.

Činnost 1. oddělení probíhala v podmínkách jeho rozdělení na dvou pracovištích – v Plzni a v Klášteře. V Klášteře pokračovala jak inventarizace fondu ZKNV Plzeň, tak i zpracování fondů průmyslových podniků; komplikaci představovalo neobsazení jednoho pracovního místa po většinu roku poté, co naše řady opustil Bc. Jirák, a značné pracovní nasazení při přebírání a ukládání rozsáhlých přírůstků. Navzdory tomu se podařilo průběžně zinventarizovat cca 173 bm archiválií; větší část tohoto množství ovšem představují dílčí výsledky průběžného zpracování rozsáhlých fondů ZKNV Plzeň (Eisenhammer, Hartmanová, Koželuhová), ČSAD Plzeň (Pešák), Krajský soud Plzeň I, II (Jelen), Fond národní obnovy – oblastní úřadovna Karlovy Vary (Řeháček). Mimo to byly zpracovávány fondy průmyslových podniků z oblasti textilního průmyslu (Krajka, n. p., Kraslice – Berkovcová, Spinnler a spol. – Wasková) a podniků řízených ZKNV (Západočeské pekárny a cukrárny – Pešák) a družstevních fondů (Hospodářské družstvo Plzeň – Peleška). Nově zaevidovanými pomůckami bylo definitivně zpřístupněno 24,63 bm archiválií, dalších 0,45 bm inventarizovaného materiálu přibýlo převzetím z bývalého podnikového archivu Železáren Hrádek. Jedním z prioritních úkolů bylo zpřístupňování matrik; naplňování databáze prováděli P. Kolář a M. Peleška a během roku do ní zadali 1009 svazků. Přehled nově zaevidovaných pomůcek uvádí příslušná kapitola ročenky. 5. oddělení se mimo příprav stěhování z Klatov do Kláštera věnovalo inventarizaci fondů šlechtických velkostatků a rodinných archivů. Dva fondy byly zpřístupněny novými inventáři (Rodinný archiv Auerspergů – Zelená Hora a Velkostatek Prohořský Hrádek), další byly dokončeny, ale čekají na schválení konceptu pomůcky (Vs Žinkovy, Vs Grafenried, Ra Auerspergů – Hřebeny) nebo zůstávají rozpracovány (Vs Zelená Hora, Vs Teplá, Ra Lažanských – Chyšé, Ra Coudenhove), mimo to byly k šesti fondům zpracovány drobné dodatky formou prozatímních inventárních seznamů. Průběžně pokračovalo pořádání listin rodinného archivu Beaufort-Spontin, které prováděl J. Mírka. V souvislosti s přípravou stěhování klatovského pracoviště 5. odd. do Kláštera byla prováděna nová adjustace a označení knih z fondů velkostatků; od ledna roku 2006 do konce roku 2008 prošlo revizí 38 700 knih z celkového množství 72 100 evidovaných.

Do evidence 1. i 5. oddělení byly zaznamenány všechny změny související se změnami stupně zpracovanosti archiválií, stejně jako veškeré přírůstky a úbytky, byly připraveny a zreali-

zovány potřebné delimitace archiválií, související především se scelováním fondů.

Podle požadavků badatelny SOA byly poskytovány informace z fondů ve správě obou oddělení.

Organizačně bylo zajištěno odborné setkání západočeských archivářů v Kašperských Horách, pro které pracovníci 1. a 5. oddělení připravili příspěvky zaměřené k problematice zpracovávané v rámci svých pracovních náplní (celkem 11 – sedm z 1. a čtyři z 5. oddělení). Pracovníci obou oddělení se podíleli na práci komisí pro metodiku a posuzování archivních pomůcek a publikační komise a spolupracovali při posuzování šestnácti předkládaných archivních pomůcek. Svůj čas si vyžádala i pomoc poskytovaná v případě potřeby pracovníky obou oddělení při mimořádných pomocných a stěhovacích akcích na pracovišti v Klášteře.

Evidence a ochrana archiválií

Základní evidence NAD vedená u SOA Plzeň obsahovala ke konci roku záznamy o 1397 archivních souborech (z toho 962 souborů ve správě 1. odd., 223 souborů ve správě pracoviště 5. odd. v Klatovech; mezi 1. a 5. odd. se navíc dělí 212 souborů zrušeného pracoviště ve Žluticích umístěných na pracovišti Klášter u Nepomuka). Během roku bylo v návaznosti na příjem přírůstků, zpracování archivních souborů a delimitace mezi archivy založeno 49 nových evidenčních listů NAD a 1 byl zrušen. SOA dále vedl 9 evidenčních listů pro archiválie umístěné mimo archiv. Do evidence archivních pomůcek přibýlo 16 nových, 3 byly zrušeny a v evidenci se jich tak ke konci roku nacházelo 452. V druhotně vedené krajské evidenci je zaneseno 4124 záznamů o archivních pomůčkách vlastního SOA Plzeň, státních okresních archivů, Archivu města Plzně a dalších institucí. 5. oddělení SOA dokončilo revizi všech fondů velkostatků a rodinných archivů již převezených na pracoviště Klášter včetně jejich nové lokace.

Fotografické a digitalizační práce se prioritně zaměřovaly na Sběrku matrik západních Čech – mimo oprav a doplňků stále používaných studijních mikrofilmů a pořizování zabezpečovacích mikrofilmů bylo pořizeno 236 015 digitálních snímků matričních záznamů; celkově bylo ke konci roku pořizeno z matrik již přes 479 000 snímků, které budou po nutné úpravě a doplnění popisem postupně zpřístupněny na internetu. Mimo matriky byly digitalizovány i listiny a 299 skleněných negativů. I kopie

pro badatele se již vyhotovují téměř výhradně elektronickou cestou.

Pravidelné kontroly klimatu v depozitářích na pracovišti v Plzni vykázaly dlouhodobě nepříznivé hodnoty; mimo to proběhlo i měření výskytu spór plísní na pracovišti v Klášteře, kde mimo míst bezprostředně vystavených práci s kontaminovaným materiálem výsledky ukázaly uspokojivé hodnoty. V celách, kde jsou uloženy matriky, proběhla z důvodu požární bezpečnosti kompletní výměna zářivkových těles.

Restaurátorská a konzervátorská dílna plzeňské centrály SOA během roku 2008 úplně zrestaurovala 54 kusů listin a 50 kusů pečetí. Dále kompletně opravila 12 svazků knih, zrestaurovala 81 samostatných papírových folií, 3 plány a mimo to provedla řadu oprav jednotlivých drobných poškození v matričních knihách. Zakázkově bylo zadáno restaurování velkoformátové mapy panství Žichovice, z větší části financované pomocí sponzorského daru.

Využívání archiválií

V roce 2008 navštívilo badatelnu plzeňské centrály celkem 683 badatelů (z toho 189 cizinců) při 3182 badatelských návštěvách. Cestu do badatelny pracoviště Klášter našlo 90 badatelů (z toho 10 cizinců) při 155 návštěvách. Plzeňská centrála zajistila pro badatele 39 zápůjček a 74 výpůjček archivního materiálu, pracoviště Klášter vyřídilo 140 požadavků na zápůjčky a 7 na výpůjčky – vysoký počet zápůjček je dán nutností převážet archiválie, ze kterých badatelé požadují kopie, k digitalizaci do Plzně, neboť v Klášteře není digitalizační pracoviště. Rešeršní činnost se soustředila do Plzně – pro úřední potřebu vzniklo 329 rešerší, na úřední žádost bylo vyhotoveno 301 matričních dokladů. Vzhledem k dalším úkolům archivu a omezené personální kapacitě je i nadále nutno odmítat rozsáhlejší rešerše genealogického charakteru pro soukromé účely; menších zpoplatněných sdělení bylo vyhotoveno 212, jednoduchých sdělení bez nutnosti pátrání bylo zodpovězeno 200 a dalších přes 200 vyřízeno jen e-mailem bez evidování v systému spisové služby. V odůvodněných případech bylo vyhotoveno 7 velkých genealogických rešerší, mezi nimi pro Oravské muzeum P. O. Hviezdoslava rešerše rodiny Guber (zakladatelé muzea) a pro Historický ústav Akademie věd rešerše rodiny Stowaser. Za genealogické rešerše archiv účtoval 83 738 Kč. Na základě 428 žádostí podaných soukromými osobami vyhotovil

archiv 11 116 kopií z archivního materiálu v účtované hodnotě 111 971 Kč. V porovnání s minulými lety je zřetelný nárůst požadavků na služby uvedeného druhu, zejména v oblasti kopií.

Pokračovalo elektronické evidování knihovního fondu SOA Plzeň; za rok 2008 bylo nově zaneseno do databáze Clavius 3692 knih a 130 kompletů periodik. Celkem čítá odborná archivní knihovna 41 184 knih a 2844 periodik. Do elektronické evidence knihovny 5. oddělení přibylo v uplynulém roce 524 záznamů.

Prostory archivu navštívilo celkem 10 exkurzí studentů středních a vysokých škol. Vedoucí 4. oddělení Jana Kopečková mimo pracovní dobu vedla pro ústav celoživotního vzdělávání dva běhy kursu pro začínající genealogy a jeden běh kursu pro pokročilejší genealogy. 4. oddělení se podílelo na vyhledávání materiálů pro publikaci nakladatelství Baset Plzeňsko: příroda, historie, život, k výročí Pedagogické fakulty ZČU v Plzni, ke Karlu Klostermannovi a sklářství, k výročí města Tachova a pro výstavu k výročí České pošty v Plzni. Mimo setkání západočeských archivářů v Kašperských Horách se pracovníci 4. oddělení účastnili odborných školení podle svého zaměření (restaurátorky, fotografování, knihovnice).

Řízení archivu, hospodářsko-správní agenda

Základní údaje o rozpočtu a hospodaření archivu jsou uvedeny v samostatných tabulkách, kde lze najít i informace o hlavních investičních nákupech. Stejně jako v roce 2007 si rekonstrukční práce objektu v Klášteře vyžádaly nasazení všech možných finančních prostředků. Díky mimořádnému převodu nevyužitých financí v rámci resortu v závěru roku bylo možné doplnit autopark SOA dodávkovým automobilem Volkswagen Caravella, který nachází využití zejména při převozech větších objemů archiválií.

Činnost státních okresních archivů v roce 2008

*Státní okresní archiv Domažlice
se sídlem v Horšovském Týně*

Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně v roce 2008 pokračoval v činnosti započaté v předcházejících letech. V souladu s ročním plánem práce na rok 2008 nebyly prováděny státní kontroly výkonu spisové služby. Během roku archiv projednal zabezpečení dokumentů s 10 zanikajícími společnostmi. Na požádání Městského úřadu Domažlice a Městského úřadu Horšovský Týn archiv posoudil oběma úřadům jejich pozměněné spisové řády.

V průběhu roku bylo pracovníky SOkA Domažlice provedeno 32 skartačních řízení u subjektů působících na domažlickém okrese. O výběr archiválií mimo skartační řízení požádalo 15 původců. Archiv spolupracoval se SOA v Plzni při skartaci matričních knih na 6 matričních úřadech. Ve skartačních a mimoskartačních řízeních SOkA Domažlice v roce 2008 převzal 16,61 bm dokumentů od 72 původců. Převážná část převzatých dokumentů vznikla z činnosti městských a obecních úřadů a jejich právních předchůdců, ostatní převzatý materiál tvoří zejména písemnosti vzešlé z činnosti základních a středních škol a dalších subjektů. Na základě smlouvy o úschově mezi Biskupstvím plzeňským a Státním oblastním archivem v Plzni byly v archivu uloženy pamětní knihy Římskokatolické farnosti Domažlice.

Veškerá pořádání archiválií směřovala v roce 2008 k inventarizaci. Marie Bretlová a Tomáš Fencel v roce 2008 pokračovali v inventarizaci rozsáhlého fondu AM Domažlice. Inventarizovali 36,8 bm spisů z let 1820–1850. M. Bretlová dále inventarizovala badateli často vyhledávaný fond Okresní úřad Horšovský Týn, jehož rozsah činí 33,68 bm. V roce 2008 v SOkA Domažlice pokračovalo inventarizování fondů místních národních výborů. Na jejich inventarizaci se podílely Miloslava Svobodová, Miroslava Bauzová, Radka Kinkorová a od listopadu Pavla Karásková. Původní koncepce SOkA Domažlice uspořádat fondy místních národních výborů, působících na okrese Domažlice do roku 1960, v rámci jednoho skupinového inventáře byla změněna na základě Dodatku č. 4 čj. SOAP/006-2850/2008 ze dne 17.10.2008 k internímu předpisu č. 4/2006 Vnitřní směrnice ředitele SOA v Plzni pro zpracování, posuzování, schvalování a evidenci archivních pomůcek ve Státním oblastním archivu

v Plzni a inventáře jednotlivých fondů, připravené k vydání ve skupinovém inventáři, tzn. rovněž přepracované příslušné PIS, byly přepracovány na samostatné inventáře: MNV Luženice, MNV Prapořiště, MNV Libkov, MNV Mělnice, MNV Ostromeč, MNV Chalupy, MNV Vílov, MNV Starý Kramolín, MNV Doubrava, MNV Horní Metelsko, MNV Výrov, MNV Sychrov, MNV Branišov, MNV Brůdek, MNV Březí, MNV Černovice, MNV Krchleby. Nově byly inventarizovány: MNV Poděvousy, MNV Ždánov, MNV Svinná, MNV Svržno, MNV Těšovice, MNV Chřebřany, MNV Štichov, MNV Věvrov, MNV Pocinovice, MNV Semošice, MNV Nová Ves, MNV Starec, MNV Jivjany, MNV Mašovice, MNV Ohnišovice, MNV Petrovice, MNV Medná, MNV Maxov, MNV Neměnice, MNV Malonice, MNV Otov, MNV Podražnice, MNV Kocourov, MNV Křakov, MNV Polžice, MNV Tasnovice, MNV Chotiměř, MNV Němčice (Domažlice), MNV Sedlice, MNV Vránov, MNV Smržovice, MNV Ohučov, MNV Ostrov, MNV Jeníkovice, MNV Němčice (Horšovský Týn), MNV Studánky, MNV Šidlákov, MNV Slatina, MNV Myslív, MNV Načetín, MNV Spálenec, MNV Kaničky, MNV Vlkanov, MNV Dobříkov, MNV Sedlec, MNV Zichov a MNV Sruby – Pláně. Celkem bylo inventarizováno 89,03 bm.

Po odborném posouzení byl zpracován čistopis inventáře fondu Okresní národní výbor Domažlice (1945) 1960–1990 (2005). Při zpracování čistopisu byla provedena celková revize fondu (M. Bauzová, M. Bretlová, R. Kinkorová, M. Svobodová), jehož rozsah činí 377,65 bm.

V roce 2008 byly očištěny a nově uloženy sčítací operáty z roku 1869 a část z roku 1880. Jedná se o badatelsky velmi využívaný materiál z fondu Okresní úřad Domažlice, jehož fyzický stav není zcela bezproblémový, a proto bylo přistoupeno k jeho novému uložení v kartonech. Prozatím byl takto ošetřen archivní materiál z 50 dosavadních balíků.

Digitalizační pracoviště v SOKA Cheb digitalizovalo pro SOKA Domažlice 22 obecních pamětních knih a kronik do roku 1918, vodní knihu z fondu Okresní úřad Horšovský Týn, 6 farních a 5 školních kronik.

V roce 2008 byla v budově SOKA Domažlice v Horšovském Týně čp. 10 uskutečněna změna topného média provázená výměnou kotlů.

V závislosti na výkyvech počasí dochází ve většině depozitářů k překročení hodnot relativní vlhkosti a teploty doporučených

pro uložení archivních a knihovních materiálů podle ISO 11799. Po větší část roku se hodnoty relativní vlhkosti pohybují nad akceptovatelnou hranicí, teploty se až na výjimky v letních měsících daří udržovat v doporučeném rozhraní. Za účelem regulace relativní vlhkosti v rizikovějších depozitářích byly v letech 2007 a 2008 zakoupeny výkonné odvlhčovače s potenciální nastavitelností termoregulace.

Prověrky fyzického stavu archivního fondu byly vykonávány průběžně během pořádání a inventarizace fondů a současně s výběrem materiálu určeného pro konzervaci a restauraci ve zdejší dílně. Konzervační dílna pokračovala v restaurování a konzervaci vybraného ohroženého materiálu z archivních fondů SOkA Domažlice a z fondů SOA Plzeň. Z vlastních fondů se věnovala zejména ošetřování knih z fondů Archiv města Domažlice a Archiv města Kdyně a systematické konzervaci aktového materiálu z uspořádané části archivního fondu Archiv města Domažlice. Konzervačním zásahem prošlo v loňském roce 4470 listů a dvojlistů ručního papíru. Jednalo se o konzervaci aktového materiálu z fondu AM Domažlice a o konzervaci listů z rozešitých knižních vazeb. Dvě konzervátorky zvládly restauraci 15 historických vazeb včetně výroby škrobového papíru a výroby ochranných obalů na restaurované knihy. Nadále probíhala též konzervace novodobého papíru pomocí tepelné laminace – 338 listů. Restaurovány byly dvě pergamenové listiny a 22 ks stavebních plánů a grafík.

V roce 2008 archiv zaregistroval 497 badatelských návštěv 150 badatelů, z toho 11 cizinců. Nejčastěji požadovanými materiály byly již tradičně obecní a školní kroniky, sčítací operáty a stavební a projektové dokumentace. Dále byl největší zájem o nahlížení do písemností fondů archivů měst, obcí, škol, k badatelsky často využívaným archivním souborům patří fondy ONV Domažlice, ONV Horšovský Týn a OÚ Domažlice 1850–1945. Pro badatelské účely bylo vyhotoveno 283 kopií, poplatky za ně činily 3144 Kč.

Zapůjčeno bylo 396 evidenčních jednotek originálů archivního materiálu ve 30 zápůjčkách státním orgánům a orgánům územní samosprávy, nejčastěji Pozemkovému úřadu v Domažlicích a Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových v Domažlicích. Vypůjčeno bylo 77 evidenčních jednotek v 15 zápůjčkách. Vypůjčky byly uskutečněny většinou v souvislosti s konzervačním nebo restaurátorským zásahem ve zdejší dílně, popř. jako služba badatelům.

Pro správný účely bylo vyhotoveno 196 rešerší. Na žádosti státních orgánů byly nejčastěji pořizovány výpisy a opisy písemností potřebných k prověřování vlastnických vztahů. K časově nejnáročnějším rešerším patřilo vyhledávání podkladů pro šetření ÚDV. Soukromé osoby požadovaly vyhledávání podkladů pro důchodové řízení.

Do elektronické evidence Clavius bylo v roce 2008 zapsáno 1000 titulů. Celkem je zaevidováno 6413 knih a 1149 periodik.

Ve dnech 9.–20. prosince 2008 se ve Staňkově konala výstava Z historie Staňkova, na jejíž přípravě se podílela ředitelka archivu. I nadále pokračovala spolupráce s komisí pro kulturu, působící při Městě Horšovský Týn. M. Bretlová se zúčastnila prezentace bibliografické příručky Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety, konané v Litoměřicích dne 11. 11. 2008. Pro žáky středních a základních škol archiv připravil 6 exkurzí. Jiřina Vasiová byla hostem v pořadu O hradech a zámcích převážně nevázně v rozhlasovém vysílání stanice Český rozhlas Plzeň. Archiv zajistil odbornou praxi studentce Střední odborné školy prof. Švejcara v Plzni. Pro Setkání západočeských archivářů v Kašperských Horách připravili zaměstnanci SOKA Domažlice tři příspěvky (Marie Bretlová: Zaniklá ves Grafenried ve světle archivních pramenů, Jana Řiřicová a Lucie Šimková: Základní pojmy v konzervaci a restauraci papíru, Radka Kinkorová: Pláč Chodska). Marie Bretlová spolupracovala na publikaci Stefan Stippler: Pfarrei Hostau/Farnost Hostouň 1836–1938, Der andere Verlag Tönning 2008. Radka Kinkorová publikovala v regionálním tisku a byla členkou autorského kolektivu – Věra Steinbachová, Radka Kinkorová, Karel Foud, Zdeněk Valenta, Viktor Steinbach: Staňkov 775 let, NAVA 2008.

Jiřina Vasiová se vzdělává na doškolovacích kurzech konzervování, restaurování a preventivní péče o archivní a knihovní fondy (duben 2008–listopad 2009), které zabezpečuje Oddělení péče o fyzický stav archiválií Národního archivu v Praze. M. Bretlová absolvovala akviziční seminář pro knihovníky, který uspořádala SVK v Plzni dne 14. 5. 2008. R. Kinkorová se zúčastnila semináře Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih v Ústí nad Labem. M. Bretlová, J. Faistová a R. Kinkorová absolvovaly 12. 9. 2008 v Plasích školení zaměstnanců státních archivů, kteří zajišťují provoz badatelen. J. Vasiová, J. Řiřicová a R. Kinkorová se zúčastnily konference Restaurování a ochrana uměleckých děl: restaurování – rekonstrukce – reverzibilita, která se konala

v Litomyšli dne 27. 11. 2008. Řidiči-referenti byli proškoleni dne 5. 12. 2008 v Plasích.

Díky příznivému počasí v zimním období 2007–2008 se podařilo snížit spotřebu lehkých topných olejů a uspořit tak finanční prostředky, které byly použity na nákup knih do archivní knihovny, na materiálové zabezpečení provozu konzervátorské a restaurátorské dílny (nákup vazebních usní, chemikálií, laboratorního skla) a modernizaci kanceláří archivu. Z prostředků programového financování byla konzervátorská a restaurátorská dílna dovybavena praktickou soustavou vakuových lisů s vývěvou, která umožňuje optimální sušení a narovnávání restaurovaných objektů. V souvislosti s rozšířením restaurace knižních vazeb byly pořízeny dva ruční knihařské lisy. Pro potřeby dokumentace konzervačních zásahů byl zakoupen nový fotoaparát Panasonic. Dále byla z prostředků programového financování hrazena plynofikace kotelny a běžná údržba objektů (nátěr části střechy v Srbech, oprava bojleru, osvětlovací tělesa v průjezdu budovy čp. 10 v Horšovském Týně, oprava kopírky, výměna filtrů ve vzduchotechnice, výměna baterií v zabezpečovacím zařízení aj.). V oblasti výpočetní techniky byl poškozený server, jehož oprava by byla nerentabilní, nahrazen novým. Během roku bylo obměněno pět základních stanic PC.

V rámci běžné administrativy bylo vyřízeno 743 doručených a vlastních podání. Přibližně třetinu běžné administrativy představují podání orgánů veřejné moci a korespondence se SOA v Plzni. Velkou část administrativy tvoří badatelská agenda.

Státní okresní archiv Cheb

Během roku 2008 vykonali archivní inspektoři SOKA Cheb pět státních kontrol (Město Františkovy Lázně, Město Hranice, Město Skalná, Město Luby, Město Lázně Kynžvart). Státní kontroly proběhly bez větších komplikací. Nejčastějšími závadami bylo chybné vedení podacího deníku a nedostatečné označování písemností ukládacími znaky. Jednotlivé kontrolované osoby byly vyzvány k urychlenému předání písemností bývalých MěNV a MNV do roku 1990, což bylo do konce roku 2008 splněno. Při výkonu státní kontroly a archivních dohlídkách byli pracovníci dotčeného původce zodpovědní za výkon spisové služby průběžně instruováni a školeni. Byly poskytovány také telefonické konzultace.

Celkem bylo vydáno 17 potvrzení o zabezpečení archivu a dokumentů likvidovaných společností. Připomínkových říze-

ní ke spisovým a skartačním směrnicím u institucí v archivním dohledu bylo provedeno celkem 8 (města Plesná, Aš, Skalná, Hranice, Luby, Mariánské Lázně, Cheb, Lázně Kynžvart).

Pracovníci SOKA Cheb provedli celkem 57 skartačních řízení, z toho 31 s archivní dohlídkou. U původců, kteří neskartovali déle než 5 let, byla provedena urgence s výzvou k urychlenému předání písemností skupiny „A“ do SOKA Cheb a vypracování skartačních návrhů pro skupinu „S“ (jednalo se o obecní úřady, základní, mateřské a střední školy, domovy mládeže a farní úřady). Proběhlo také 33 výběrů archiválií mimo skartační řízení, z toho 14 s archivní dohlídkou.

Celkem bylo zaevidováno 154 přírůstků a úbytků o celkové metráži 83,19 bm (86 přírůstků výběrem – 81,73 bm; 67 přírůstků delimitací – 2,23 bm (ze SOKA Děčín, SOA Plzeň); 1 úbytek – 0,77 bm (delimitace fondu 307 Františkáni Cheb do NA Praha).

V roce 2008 byly inventarizovány následující fondy: MěNV Františkovy Lázně (52,08 bm), MNV Dolní Žandov (8,82 bm), ONV Cheb (27 bm), MěNV Aš (73,20 bm), MNV Starý Hrozňatov (1,53 bm), MNV Nebanice (6,43 bm), MNV Velká Hleďsebe (4,41 bm; + v roce 2007 2,50 bm), MNV Libá (1,9 bm; + v r. 2007 4,16 bm), AO Štítary (0,40 bm), AO Újezd (0,16 bm); celkem 175,93 bm.

Badatelské veřejnosti bylo předloženo celkem 19 čistopisů archivních pomůcek: MNV Valy, MNV Tři Sekery, MNV Nový Kostel, MNV Krásné, MNV Mnichov, MNV Horní Ves, MNV Vernéřov, MNV Studánka, MNV Trstěnice, MNV Pastviny, MNV Drmoul, MNV Krásná, MNV Odrava, MNV Podhradí, MNV Libá, MNV Starý Hrozňatov, MNV Velká Hleďsebe, Živnostenská pokračovací škola Cheb, Archiv města Plesná.

Pracovnice SOKA Cheb M. Bortelová, M. Lepší a J. Rájková provedly revizi sbírky kronik, vyčleněných z jednotlivých fondů SOKA Cheb. Kroniky byly nově popsány a polepeny, došlo k vytvoření databáze v programu Paradox, která umožňuje rychlé hledání a orientaci ve sbírce. Z duplicitního materiálu Sbírký školských zpráv došlo k vytvoření provenienčních celků, které budou následně nabídnuty příslušným archivům. SOKA Cheb také spolupracoval se SOA v Plzni na přebírání matričních knih od jednotlivých původců v okrese Cheb. V průběhu roku byly také sestěhovány fondy menších MNV z budovy č. 12 do č. 7. Došlo tak k uvolnění místa pro pořádání fondu ONV Cheb a vytvoření rezervy pro ukládání fondů škol.

SOkA Cheb evidoval na konci roku 2008 1346 evidenčních listů NAD (z toho 22 EL NAD zrušených). Celkem proběhlo 154 vnějších a 129 vnitřních změn. Badatelé měli k dispozici celkem 718 archivních pomůcek.

V SOkA Cheb probíhala od ledna 2008 digitalizace obecních kronik do roku 1918. Tato akce se prováděla pro všechny organizační jednotky SOA v Plzni vyjma centrály. Celkem bylo digitalizováno 886 knih (113 621 snímků), jednotlivé kopie byly opatřeny metadaty. Celkový objem čistých dat byl vyčíslen na 427 GB. Vedle výše zmíněné digitalizace proběhlo také skenování celkem 65 ks listin z fondu Archiv města Cheb (inv. č. 301–366).

Historické budovy Státního okresního archivu v Chebu vyžadují každoročně nemalé náklady na údržbu. V roce 2008 byly realizovány následující akce: malování depozitářů budovy č. 7 a 5, kanceláří a chodeb v hlavní budově č. 14; rekonstrukce sprchového koutu v hlavní budově č. 14; oprava krovů napadených dřevomorkou v hlavní budově č. 14.

S pořádáním fondů probíhala průběžně i kontrola fyzického stavu archiválií. Bylo vytipováno několik archiválií, které budou předány ke konzervaci. Pro sbírku periodik (denní tisk) byla vyhrazena nová místnost a vybavena novými regály.

Konzervátorská dílna v Horšovském Týně provedla náležitý restaurátorský zásah a následnou konzervaci na matrice Evangelického farního úřadu Podhradí z let 1699–1740 (NAD 879).

Badatelnu chebského archivu navštívilo celkem 109 badatelů při 310 návštěvách (z toho 64 návštěv cizinců). Bylo vyhotoveno celkem 209 ks kopií archiválií za 7068 Kč. SOkA Cheb evidoval celkem 26 zápůjček (48 evidenčních jednotek) a jednu výpůjčku (1 evidenční jednotku). Pracovníci archivu vyhotovili celkem 139 rešerší a výpisů pro správní účely, na poplatcích bylo vybráno 5720 Kč.

SOkA Cheb poskytl digitální kopie archivních materiálů na výstavy do NA Praha, Městského muzea v Ústí nad Labem a Durynského státního archivu v Greizu.

Ředitel SOkA Cheb K. Halla přijal v archivu celkem 8 exkurzí. Jednalo se především o studenty českých a německých univerzit, historických spolků z Německa (Schwedenkreis Nürnberg – Waldstein) a učitele dějepisu z celé ČR. Tentýž přednesl na Německém dni genealogů v Bad Elster přednášku na téma Digitalizace ve Státním oblastním archivu v Plzni a možnosti studia ve Státním okresním archivu Cheb.

Archivní knihovna disponovala celkem 33 900 evidovanými svazky.

Ředitel archivu se průběžně účastnil porad vedení a jednání zřízených komisí (pro informatiku a digitalizaci, publikační a pro mezinárodní spolupráci). Probíhala také předběžná jednání s městem Cheb ohledně navrácení historického majetku města a pronájmu dalších prostor archivu v sousedním františkánském konventu. Tato jednání dosud nebyla uzavřena.

Archiváři D. Hlaváčová, L. Pevná a P. Matyáš se zúčastnili každoročního semináře SOA v Kašperských Horách. Ředitel archivu K. Halla se podílel na konferenci pořádané FF UJEP v Ústí nad Labem na téma „Středověké městské knihy“.

V roce 2008 pokračovala průběžně výměna kancelářského nábytku. Byly pořízeny 4 nové monitory a jeden PC včetně externího harddisku (500 GB). Na konci roku byla zakoupena nová pásková zálohovací jednotka pro digitalizační pracoviště s celkovou kapacitou 6,4 TB. Dále byl zakoupen nový scanner Mustek P3600 A3 PRO a nový digitální fotoaparát Canon G9 PowerShot s možností přímého propojení s počítačem. Bez problémů proběhla také každoroční inventarizace majetku.

SOKA Cheb evidoval v podacím deníku za rok 2008 celkem 785 čísel jednacích.

Státní okresní archiv Karlovy Vary

Pracovníci karlovarského archivu se i v roce 2008 věnovali předarchivní péči, archivnímu zpracování, kulturně-osvětové a publikační činnosti.

Během roku 2008 vykonali v rámci předarchivní péče 8 státních kontrol výkonu spisové služby, a to 6 u Města Karlovy Vary a po jedné u Města Ostrov a Města Jáchymov. Při kontrolách nebyly zjištěny žádné závažné nedostatky ve fungování spisové služby a vedení spisoven. V rámci metodické pomoci původcům dokumentů na úseku spisové služby byly posouzeny 2 návrhy spisových a skartačních řádů a plánů u MěÚ Nejdek a MěÚ Ostrov, ke spisové službě byly poskytnuty 3 konzultace, a to u Magistrátu města Karlovy Vary a u MěÚ Nejdek, dále bylo poskytnuto 40 metodických konzultací ke skartačnímu řízení. Se 14 zanikajícími společnostmi bylo projednáno zabezpečení jejich dokumentace a archiválií. Skartační řízení byla v 84 případech ukončena vydáním skartačního protokolu, k nimž bylo uskutečněno 39 odborných archivních dohlídek. Pouze 3 skartační

návrhy byly vráceny k přepracování. V mimoskartačním řízení bylo provedeno 14 výběrů archiválií.

Tak jako v předchozích dvou letech se archiv nadále zaměřuje na zpracování archivních fondů archivů měst a národních výborů. V malé míře jsou rovněž inventarizovány i jiné fondy, které vykazují zájem badatelské veřejnosti. A. Mařík v rámci pokračujícího zpracovávání fondu AM Karlovy Vary průběžně inventarizoval spisy magistrátního období sign. 1, 2, 3 a 8. P. Cais také pokračoval v průběžné inventarizaci knih fondu AM Jáchymov a spisů fondu AM Krásné Údolí, nově započal s průběžnou inventarizací knih fondu AM Ostrov. J. Valachová dokončila inventarizaci fondu MěNV Nejdek a započala průběžnou inventarizaci fondu MěNV Jáchymov. S. Pelcová ukončila inventarizaci fondu MěNV Žlutice. M. Augustin a P. Sofronová dokončili inventarizaci fondu Městské divadlo Karlovy Vary a zinventarizovali fond Mužský pěvecký spolek Karlovy Vary. Celkem archiváři zpracovali 153,58 bm archiválií, z toho definitivně dokončili inventarizaci 30,61 bm, průběžně zinventarizovali 99,45 bm, delimitací a vnitřní skartací zpracovali 23,52 bm. Po provedeném odborném posouzení konceptů dvou archivních pomůcek byly dokončeny jejich čistopisy, a to inventář k fondu Městské divadlo Karlovy Vary a dílčí inventář k části fondu AM Karlovy Vary – Díl 2: Spisy z období před regulací magistrátu (1341) 1538–1788 (1798). Další odbornou archivní práci bylo utříděno, zabaleno a sepsáno 34,94 bm nezpracovaného materiálu k fondům Sběrka soudobé dokumentace, Sběrka map a plánů a k osobnímu fondu Wendler Jiří. Do nových kartonů bylo přebaleno 13,44 bm archiválií (112 kartonů) z fondu OkÚ Žlutice. V rámci výměny oken na chodbách v centrální budově bylo po provedení prací očištěno celkem 833 bm archivního materiálu. V chodbě přízemí, kde jsou okna trvale zastavěna regály, bylo nutné archivní materiál provizorně přemístit do jiných prostor, regály odstranit a po dokončení oprav vše znovu nastěhovat do původního stavu. Celkem bylo nutno vystěhovat a znovu nastěhovat 166 bm archiválií.

Ve spolupráci s poradním orgánem ředitele SOA v Plzni pro archivní teorii a praxi posoudili karlovarští archiváři 6 archivních pomůcek, k nimž vypracovali 4 posudky. Z podnětu vedení SOA v Plzni byl vypracován podrobný dokument, umožňující jednotné citace použitých pramenů a literatury pro zpracování archivních pomůcek: Seznam použitých pramenů a literatury

(ve spolupráci s K. Řeháčkem ze SOA v Plzni) a dále Citace informačních zdrojů a návody související.

V programu PEvA bylo v evidenci fondů NAD provedeno 35 vnějších změn, z toho 34 přírůstků v rozsahu 18,93 bm a 1 úbytek v rozsahu 0,12 bm, dále 94 vnitřních změn. Zaevidováno bylo 46 nových fondů, 2 fondy byly zrušeny, přibyly 2 nové archivní pomůcky. Uskutečnilo se 5 zápůjček (248 evidenčních jednotek) a 1 výpůjčka (4 evidenční jednotky).

Díky restaurátorům ze SOKA Domažlice byly zrestaurovány další archiválie – 3 listy Cechu zámečnicků Karlovy Vary 1774, 1788, 1809 z fondu Sbírka soudobé dokumentace, kniha Radní manuál 1617–1637 z fondu AM Jáchymov a kniha domovské příslušnosti 1894–1907 z fondu AM Karlovy Vary. Ve spolupráci se SOKA Cheb bylo chebským pracovištěm zdigitalizováno celkem 158 svazků kronik archivů měst, archivů obcí a MěNV Nejde.

V badatelně SOKA se uskutečnilo celkem 348 návštěv, z toho 35 jako exkurze. Celkový počet badatelů dosáhl počtu 141, z toho 125 tuzemských a 16 zahraničních. Z rozboru témat vyplývá, že cca 66 % badatelů přichází do archivu studovat témata historická a regionální, ostatních 34 % za účelem úředním. Poskytnuto bylo 38 výpisů pro správní účely, 64 rešerší zpoplatněných v celkové částce 740 Kč, 137 kopií z archiválií, za něž archiv utřžil 1465 Kč a dále 151 nezaplatněných kopií z archiválií.

Práce na katalogizaci archivní knihovny pokračovaly v programu Clavius, katalogizovány byly jak nové přírůstky knih, tak starý fond a nově v samostatném modulu ještě periodika. Ke konci roku 2008 bylo do programu zapsáno 21 032 záznamů (14 583 knih, 6449 periodik), za rok 2008 bylo katalogizováno 3384 záznamů. Knihovní fond ke konci roku 2008 obsahoval 21 736 evidovaných publikací, nákupy a dary přibylo 1856 nových knih. Novými vazbami bylo zaopatřeno 48 svazků periodik.

Jako každý rok se karlovarský archiv podílel na kulturně-osvětové a jiné veřejné činnosti. Veřejnosti se archiv prezentoval přednáškou A. Maříka na XVIII. historickém semináři Karla Nejdla (Hospodářský úřad regulovaného magistrátu. Pohled do správy majetku Karlových Varů za Metternichova absolutismu) a přednáškami M. Augustina v Krajském muzeu Karlovy Vary (Konec 1. světové války a Karlovy Vary) a v Městské knihovně Karlovy Vary (Karlovarské pamětní desky). Pro Český rozhlas 2 Praha byly s M. Augustinem natočeny dva

pořady k Mnichovské dohodě a k 28. říjnu 1918. Také na exkurze opět došlo, tentokrát pro žáky 5. ročníku ZŠ a ZUŠ Karlovy Vary-Rybáře o archivních skvostech SOkA a pro studenty historického semináře Střední pedagogické školy, Gymnázia a Vyšší odborné školy Karlovy Vary. Ve sborníku přednášek k XVII. historickému semináři Karla Nejdla publikoval A. Mařík článek O čem vypráví karlovarské úřední knihy aneb Nahlédnutí do písemností úředníků městského úřadu v minulých staletích.

Z akcí pořádaných SOA v Plzni absolvovali pracovníci karlovarského archivu několik běžných školení k technicko-hospodářským záležitostem. M. Augustin, P. Cais a S. Pelcová se zúčastnili semináře západočeských archivářů v Kašperských Horách, na kterém byl P. Caisem přednesen referát na téma Sociální dávky poskytované státem vojákům, jejich rodinám a pozůstalým za 1. světové války v předlitavské části habsburské monarchie. V létě 2008 pobýval v archivu na dvoutýdenní praxi student vysoké školy.

Archiv je i nadále rozmístěn ve dvou prostorách – v centrální budově v Karlových Varech-Rybářích a v depozitních prostorech SOA Plzeň v Klášteře u Nepomuka. Pravidelně byly kontrolovány prostory ústřední budovy v Karlových Varech a vyhodnocovány údaje o naměřené vlhkosti a teplotě depozitářů. Vzhledem k ústřednímu topení a regulovanému větrání je ve všech depozitářích dosaženo téměř optimálních úložných podmínek. Dlouhodobými postupnými opravami bylo dosaženo vcelku uspokojivého stavu centrální budovy, v roce 2008 se podařilo zlepšit prostředí sociálního a pracovního zázemí zaměstnanců a prostor pro badatele, opraveny byly dilatační tašky na střeše, vyměněna okna na chodbách. I nadále zůstává problém nedostatku úložných prostor (cca 1/3 spravovaného archivního materiálu, tj. asi 1 bkm, je uložena v depozitářích v Klášteře). Termín deseti let plánované výstavby nové archivní budovy byl mnohokrát přeložen, podle posledních informací z prosince 2008 až do roku 2015.

Státní okresní archiv Klatovy

Státní okresní archiv Klatovy vykonal v roce 2008 sedm státních kontrol (Město Měčín, Město Janovice nad Úhlavou, Město Rejstejn, Město Železná Ruda, Město Hartmanice, Město Strážov a Město Švihov), při kterých se zaměřil zejména na vyhledání dokumentů s uplynulými skartačními lhůtami a na zahrnutí vybraných dokumentů kontrolovanými osobami do

skartačních řízení a následně na předání archiválií k trvalému uložení do archivu za podmínek stanovených v souladu s platnými právními předpisy v protokolech o státních kontrolách.

Archiv posoudil 8 spisových a skartačních řádů, ve 13 případech projednal zabezpečení archivu a dokumentů zanikajících společností. V souvislosti s 62 skartačními řízeními a 15 výběry archiválií mimo skartační řízení bylo zaevidováno 55 přírůstků (cca 17 bm, z let 1641–2007), a to včetně 3 typářů z let 1641–[1750], 11 obecních kronik z let 1928–1996 a 1 školní kroniky z let 1946–1962. Digitalizační dílna SOKA Cheb pořídila snímky 279 kronik obcí a měst klatovského okresu. Digitální kopie kronik na DVD budou předány zdarma k dispozici příslušným původcům (resp. jejich právním nástupcům) k posílení motivace průběžně ukládat do archivu originály. V zájmu ochrany archiválií budou badatelské veřejnosti v badatelně archivu nadále poskytnuty ke studiu výhradně digitální kopie kronik prostřednictvím výpočetní techniky.

Stejně jako v předchozích letech i v roce 2008 se archiv soustředil na pořádání a inventarizaci archiválií a zpracování archivních pomůcek. Formou PIS bylo zpracováno 9 neukončených archivních fondů škol – 12,8 bm. Inventarizováno bylo celkem 120,49 bm archiválií, konkrétně: AM Horažďovice (6,12 bm), AM Sušice (16,61 bm), Johann Loetz vdova (3,4 bm), zrušené školy okresu Klatovy, M–P, 41 archivních fondů (34,60 bm), živnostenská společenstva a obchodní instituce Klatovy, 3 archivní fondy (2,98 bm), živnostenská společenstva okresu Klatovy, 22 archivních fondů (3,54 bm), živnostenská společenstva Sušice, 22 archivních fondů (4,43 bm), ONV Sušice (48,81 bm). Schváleny a do evidence zapsány byly následující archivní pomůcky, čímž došlo ke zpřístupnění 53,08 bm archiválií pro badatelské využití: AM Horažďovice, katalog, 1529–1786, 3. sv. – Rejstříky, č. AP 364 (3,08 bm), AM Horažďovice, inventář, II. díl [1300]–1945, č. AP 365 (18,53 bm), KSČ – ZO SEŠ Klatovy, inventář, č. AP 362 (0,14 bm), KSČ – MO Plánice, inventář, č. AP 363 (0,15 bm), Zrušené školy okresu Klatovy, IV. svazek, K (Klatovy–Kydliny), skupinový inventář, č. AP 61/111–130 (17,60 bm), Neuzavřené archivní fondy škol okresu Klatovy, II. svazek, K (Klatovy–Kolinec), prozatímní inventární seznam, č. AP 350–361 (13,58 bm).

V průběhu roku navštívilo archiv 234 badatelů (z toho 7 cizinců), kteří zde vykonali 539 badatelských návštěv (12 cizinci); obsluha badatelny pro ně vyhotovila 486 placených kopií

archiválií. Pro externí badatele bylo zpracováno 51 rešerší. Realizováno bylo 14 zápůjček archiválií (356 evidenčních jednotek).

Do programu Clavius bylo zaneseno 242 záznamů, celkový počet elektronicky evidovaných knih tak na konci roku 2008 čítal 6234. Paralelně byl veden elektronický i papírový podací deník, zapsáno bylo 928 čísel jednacích dokumentů.

V klimatizovaném depozitáři bylo ke konci roku uloženo 3843 bm archiválií z let 1345–1976. Zpracováno je 1206 bm archiválií, z toho 1068 bm zinventarizováno, nezpracovaných zbývá 2637 bm.

V archivu pracovalo 7 zaměstnanců, z toho 6 odborných. Zaměstnanci se průběžně účastnili školení a seminářů souvisejících s jejich pracovním zařazením, včetně např. semináře V ráji realistickém (Klostermann, Klatovy 24.–25. 4.), konference Historik a zázraky v předmoderní době (Příbram 20. 6.), semináře Dějiny Židů v Čechách (Nýrsko 24.–25. 9.), semináře západočeských archivářů (Kašperské Hory 8.–10. 10.) a studijního pobytu v Lastenausgleichsarchivu (Bayreuth 3.–7. 11.).

Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích

Rok 2008 byl pro Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích rokem personálních změn. V lednu došlo k výměně archivářů – do SOA v Plzni odešel odborný archivář Michal Peleška, který v Blovicích pracoval od června 2005, a na jeho místo nastoupil Ondřej Maglić. Od 1. března pak došlo ke snížení celého úvazku manipulanky-uklízečky na polovinu; z toho důvodu rozvázala pracovní poměr dlouholetá pracovnice Jana Vaníková a místo ní byla přijata Iveta Vokáčová. V listopadu pak odešla na rodičovskou dovolenou archivářka Markéta Járová a 24. 12. 2008 se jí narodil syn Vojtěch.

Jako každoročně, tak i v roce 2008 se pracovníci archivu zaměřili na předarchivní péči u původců archiválií. V rámci ní vykonali 2 státní kontroly u obcí s pověřeným obecním úřadem. Jednalo se o Města Přeštice a Starý Plzenec. Státní kontroly se soustředily na dodržování ustanovení zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, a právních předpisů vydaných k jeho provádění, zejména vyhlášky č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby. U žádného z obou kontrolovaných subjektů nebyly shledány závažné nedostatky.

Původcům, kteří požádali o pomoc s vypracováním vlastních spisových a skartačních řádů a plánů, archiv poskytl požadované informace a předložené spisové směrnice posoudil. Jednalo se o spisové normy Základní školy Merklín, MěÚ Starý Plzeň, MěÚ Přeštice a IACG, s. r. o., Přeštice.

Ve třech případech archiv se zanikajícími subjekty jednal podle § 93 zákona č. 499/2004 Sb. zabezpečení jejich archiválií a další dokumentace. Telefonicky a e-mailově vyřídil archiv množství konzultací s pracovníky spisoven. Konzultace se týkaly zejména problematiky právních předpisů z oblasti archivnictví a spisové služby, přípravy a průběhu skartačních a mimoskartačních řízení.

V roce 2008 provedl archiv 32 skartačních a 13 mimoskartačních řízení. Při skartačních a mimoskartačních řízeních bylo do archivu předáno 56 přírůstků o rozsahu 58,28 bm. Největší část do archivu nově převzatého materiálu o rozsahu 16,30 bm pochází ze spisovny bývalého Okresního úřadu Plzeň-jih a jeho předchůdce ONV Plzeň-jih. Nejvýznamnější převzaté archiválie vzešly ze dvou mimoskartačních řízení prováděných u Farního úřadu Blovice.

Stejně jako v předchozích letech, tak i v roce 2008 pokračovali archiváři ve zpracovávání a zpřístupňování archiválií. Celkem bylo zpracováno 152,99 bm písemností. Z tohoto množství bylo uspořádáno, očištěno a nově obaleno 56,98 bm písemností z archivních souborů Okresní prokuratura Plzeň-město, Okresní soud Plzeň-město a Celnice Plzeň, které byly delimitovány Archivem města Plzně. Dále bylo z celkového množství zpracovaných běžných metrů archiválií 76,82 bm písemností zinventarizováno resp. průběžně inventarizováno. Jednalo se o písemnosti fondu Okresní národní výbor Plzeň-jih, na průběžné inventarizaci se podílely M. Járová a A. Linhartová, o písemnosti fondu Okresní soud Plzeň-město, u něhož započal s průběžnou inventarizací J. Jelen, a o písemnosti fondů místních resp. městských národních výborů působících v letech 1945–1990 v hranicích okresu Plzeň-jih, u kterých se na pokračování inventarizace podíleli J. Mašková a O. Maglič. Definitivně bylo zinventarizováno a archivními pomůckami badatelům zpřístupněno 19,19 bm písemností fondů MNV. Dále bylo nově adjustováno 135,36 bm písemností uložených v depozitáři v Klášteře u Nepomuku.

Průběžně byla J. Maškovou aktualizována základní evidence Národního archivního dědictví.

Pro studijní účely byly pro Městský úřad Stod pořízeny archivem kopie 13 dílů pamětní knihy města. Ze stejných důvodů byly ve fotografické dílně SOKA Cheb zhotoveny digitální kopie 4 archivem nově převzatých svazků obecních pamětních knih. V téže dílně bylo dále do digitální podoby převedeno i dalších 20 svazků obecních pamětních knih uložených v našem archivu. Jednalo se o nejstarší kroniky vedené před rokem 1918. Z důvodu ochrany originálů budou tyto přístupné badatelům v badatelně pouze v digitální podobě.

Pracovníci archivu provedli celkem 112 rešerší, z toho 110 pro úřady a 2 pro soukromé osoby, které za jejich provedení zaplatily 1043 Kč. O provádění rešerší se největší měrou zasloužila I. Vargová. Nejvíce rešerší bylo tradičně provedeno pro Pozemkový fond ČR, územní pracoviště Plzeň-jih, pro Katastrální úřad pro Plzeňský kraj, katastrální pracoviště Plzeň-jih a rovněž pro Ústav dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu v rámci vyšetřování tzv. „AKCE K“ – vystěhování zemědělských rodin do jiných okresů. Telefonicky bylo vyřízeno množství dotazů týkajících se rozvodových spisů z archivního fondu Okresní soud Plzeň-město.

V roce 2008 prošlo badatelnou archivu 129 badatelů při 365 badatelských návštěvách, z toho se jednalo o jednoho cizího státního příslušníka. Pro badatele bylo zhotoveno 307 ks zpoplatněných kopií archiválií za 3799 Kč.

Z archivu bylo v rámci 13 výpůjček půjčeno 60 evidenčních jednotek, opět nejvíce pro Okresní soud Plzeň-město a pro orgány obecní samosprávy, např. Obecním úřadům Chlumy a Nové Mitrovce byly na výstavky spojené se setkáním rodáků zapůjčeny obecní pamětní knihy.

Pro knihovnu bylo zakoupeno nebo získáno darem 608 nových titulů, které byly knihovnicí I. Vargovou zapsány do databáze Clavius.

Společně s J. Doušou, J. Edlem, P. Hubkou a H. Hrachovou zpracovala P. Martínková příspěvek o západočeském archivnictví pro knihu nakladatelství Baset – Plzeňsko: příroda, historie, život.

Svou kvalifikaci si pracovníci archivu opět zvyšovali účastí na školeních, konferencích, seminářích. Na semináři západočeských archivářů v Kašperských Horách přednesla P. Martínková referát o historii archivu v Kasejovicích a jeho městských knihách.

V rámci spolupráce s Gymnáziem Blovice a Základní školou Blovice se archiváři stali garanty 2 historických seminářů

studentů gymnázia a 2 exkurzí žáků 6. tříd ZŠ. V létě proběhla v archivu čtrnáctidenní praxe studentky bakalářské formy studia archivnictví na FF Jihočeské univerzity České Budějovice.

V roce 2008 hospodařil archiv s běžnými výdaji ve výši 395 000 Kč, na běžnou údržbu pak připadlo 50 000 Kč. Z rozpočtu archivu bylo 68 387 Kč vydáno za nákup knihovních skříní. Ty byly umístěny v chodbách archivu a v blízké budoucnosti do nich bude přesunuta část archivní knihovny, dosud uložená v regálech v depozitáři, a na její místo bude nastěhován materiál převzatý ve skartačním řízení z bývalé spisovny Okresního úřadu Plzeň-jih. V rámci běžné údržby byla částka ve výši 8961 Kč užitá na opravu a výměnu rozbité střešní krytiny.

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích

Činnost Státního okresního archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích se v roce 2008 řídila schváleným plánem práce. V rámci předarchivní péče archiv projednal v 5 případech zabezpečení dokumentů a archiválií zanikajících původců podle § 93 zákona č. 499/2004 Sb., průběžně poskytoval metodickou pomoc ve formě konzultací původcům, např. Městskému úřadu Kralovice – odboru životního prostředí. V roce 2008 nevykonal žádnou státní kontrolu spisové služby u původců archiválií.

Archiv provedl 15 skartačních řízení a 7 výběrů archiválií mimo skartační řízení s odbornou archivní prohlídkou, mj. na městských úřadech v Kralovicích, Kožlanech a Městě Touškově, na obecních úřadech Plešnice, Kyšice, Líně, Hromnice a Kozolupy, u zemědělských družstev v Horní Bělé a Oboře. Zaevidováno bylo 20 přírůstků archiválií o celkovém rozsahu 27,86 bm, z nichž 15,66 bm tvořil fond Notářství Město Touškov delimitovaný z Archivu města Plzně. Ze SOkA Plzeň-sever byl delimitován písemný materiál o rozsahu 0,11 bm do Archivu města Ústí nad Labem. Všechny archiválie převzaté archivem při výběru archiválií byly očištěny a uloženy do označených krabic a k příslušným fondům.

V souladu s plánem práce se archiváři soustředili především na inventarizaci fondů. Pokračovaly práce na rozsáhlém archivním souboru Okresní národní výbor Plasy. Dále byl proveden soupis knih ve fondu Okresní soud Město Touškov. Archiváři rovněž pokračovali v inventarizování drobných fondů archivů obcí – AO Babina, Bezvěrov, Bílov, Blatnice, Blažim, Bohy, Brdo, Brodeslavy, Březín, Břízsko, Buček, Česká Doubravice, Krsov,

Křečov, Mladotice, Ostrov u Bezdruzic, Příšov, Rakolusky, Robčice, Řemešín, Sedlec, Štichovice, Tatiná, Trnová, Vidžín, Vladměrice, Všehrda a Výrov. Také byly inventarizovány písemnosti škol, a to fondy Tovární škola Plachtín, Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Trhomné, Živnostenská škola pokračovací Dolní Bělá, Střední škola Dolní Bělá, Národní škola Dolní Bělá, Národní škola Krsy, Střední škola Krsy, Státní obecná škola Krsy, Obecná škola (německá) Krsy a Základní devítiletá škola Vidžín. Ke konci roku 2008 byly vypracovány ještě inventáře fondů Beseda Kožlany, Katolická akce – okresní výbor Plasy a Kampelička Plasy. Celkem bylo během uplynulého roku zpracováno 80,35 bm, z toho 11,52 bm inventarizováno definitivně a 68,83 průběžně. Archiv ke konci roku spravoval 1142 archivních fondů o celkovém fyzickém rozsahu 1751,88 bm.

V příslušném období byly zpracovány, schváleny a zařazeny po odborném posouzení do evidence čistopisy 6 archivních pomůcek: Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Planá, Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Žebnice, Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Křečov, Farní úřad Vysoká Libyně a Úřední soud Město Touškov.

Vedle těchto odborných prací posoudili Martina Matušková a Petr Hubka 11 návrhů inventářů, které vypracovali archiváři z jiných pracovišť Státního oblastního archivu v Plzni.

V péči o archiválie se činnost pracoviště omezila na očistu pořádaných a inventarizovaných archiválií a pořízení studijních reprodukcí kronik, a to Národní školy Mladotice a obce Žihle. Během roku 2008 archiv pořídil 1625 stran studijních kopií. Dále byla na digitalizačním pracovišti v SOKA Cheb digitalizována školní kronika z fondu Obecná škola (německá) Líně. Konzervátorská dílna SOA v Plzni nadále pracovala na nejstarší městské manětínské knize.

Během roku 2008 archiv navštívilo 80 badatelů (z toho 1 ze zahraničí) při 182 badatelských návštěvách. Pro badatelské účely bylo vyhotoveno 148 kopií, vybrané poplatky činily 2468 Kč. K nejvíce využívaným archiváliím patřily již tradičně obecní, školní a farní kroniky a sčítací operáty. Badatelský zájem byl zaměřen zejména na fond Okresní úřad Kralovice a fondy obcí, farních úřadů a škol. Zápůjček bylo v roce 2008 v SOKA Plzeň-sever evidováno 10 (49 evidenčních jednotek), výpůjčky 3 (8 evidenčních jednotek).

V roce 2008 vyřídil archiv 15 rešerší pro soukromé účely a 191 rešerší pro účely správní. Ve druhém případě šlo o rešerše

pro Pozemkový fond ČR, Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, Ministerstvo zemědělství – pozemkový úřad Plzeň-sever, Policii ČR, Českou správu sociálního zabezpečení a Okresní soud Plzeň-sever. Archiv vyhotovil 1195 kopií.

Veřejnosti se archiv prezentoval dvěma přednáškami Petra Hubky tematicky zaměřenými na místní historii, které jmenovaný přednesl v první polovině roku 2008 v Plasích a Nebřezích. Budovu archivu navštívily tři exkurze, a to žáků ZŠ Plasy, SOŠ Plasy a pražského Gymnázia Opatov.

Zaměstnanci plaského archivu se podíleli na technické přípravě a grafické úpravě Ročenky SOA v Plzni za rok 2007, včetně provedení korektur a přípravy k tisku. Karel Rom se podílel také na přípravě publikace Plzeňský kraj ve filatelii, spolu s Martinou Matuškovou ještě na práci Plaským legionářům, které vydalo v roce 2008 Město Plasy. V rozsáhlé publikaci Plzeňsko nakladatelství Baset vyšel článek o historii okresních archivů na Plzeňsku, na němž spolupracoval Petr Hubka. Bibliografie archivářů SOKA Plzeň-sever za rok 2008 je uvedena v příslušné kapitole ročenky.

Knihovna archivu se za rok 2008 rozrostla o 306 svazků, z toho 136 činí literatura regionální. K 31. prosinci 2008 knihovna eviduje 11 400 knih. Evidence všech knih je vedena v programu CLAVIUS.

Mimo účasti na běžných školeních pořádaných archivem k technicko-hospodářským záležitostem a novým počítačovým programům (modulu „energie“) se v říjnu 2008 tři archivářky zúčastnily semináře západočeských archivářů v Kašperských Horách. Martina Matušková zde přednesla příspěvek Katolická akce – okresní výbor Plasy. Odbornou praxi v archivu ve dnech 15. září–3. října 2008 vykonala Jarmila Hurtová, studentka 4. ročníku FF UK oboru archivnictví a pomocných věd historických, která zpracovala inventář k archivnímu fondu Beseda Kozlany.

Rozpočet běžných výdajů na rok 2008 činil 800 000 Kč. V červnu roku 2008 musel archiv zajistit celkovou rekonstrukci kotelny vzhledem k opakujícím se poruchám a z nich plynoucímu bezpečnostnímu riziku. Stávající kotel byl vyměněn za dva nové kotle s nižším výkonem zn. Viadrus G 36. V závěru roku byly vyměněny i dvoje poškozené protipožární dveře. Na konci listopadu byla provedena oprava klimatizace a tlakového spínače v kotelně. V průběhu roku bylo plaské archivní pracoviště vybaveno třemi počítači, jedním monitorem a novým serverem. Na počátku prosince 2008 byl zakoupen skartovací stroj.

Státní okresní archiv Rokycany

V roce 2008 se rokycanští archiváři, oslabeni o jednoho pracovníka, zaměřili především na zpřístupňování archivních souborů. Přesto během roku provedli 13 skartačních a 14 mimoskartačních řízení. Celkem se do archivu dostalo 11,76 bm nových písemností. Ze zajímavých přírůstků lze uvést např. písemnosti rokycanského muzea z let 1975–2002, Českého svazu ochránců přírody Radnice z let 1989–2005, TJ Škoda Rokycany z let 1981–2000 či kroniky Cheznovic, Střapole nebo Rokycan. Získány byly také cenné fotografie Rokycan z roku 1968. Průběžně probíhala spolupráce s původci, konzultovány byly otázky spisové služby a předávání písemností k trvalému ukládání do archivu. Ve čtyřech případech bylo vydáno potvrzení o zabezpečení dokumentace zanikajících společností podle § 93 zákona č. 499/2004 Sb.

V rámci pořádání a inventarizace byla provedena poměrně rozsáhlá vnitřní skartace čítající 40,5 bm v archivním souboru Duha, státní podnik služeb Rokycany. Šlo především o vyřazení písemností účetního charakteru a písemností s prošlou skartační lhůtou. Archivní fond se značně ztenčil a písemnosti byly uspořádány tak, aby vyhovovaly poměrně častému dohledávání personálních a mzdových spisů bývalých zaměstnanců. Inventarizace se zaměřila jednak na dokončení a definitivní vyhotovení archivních pomůcek k fondům MNV Mlečice, MNV Těškov, MěNV Rokycany (pomůcka dokončena v prvním čtvrtletí roku následujícího) a Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, jednak na inventarizaci dalších fondů MěNV a MNV působících do roku 1990. Markéta Švecová zinventarizovala fond Městského národního výboru Hrádek a začala s pořádáním fondu Městský národní výbor Radnice. Obdobné fondy zpracovával i Pavel Souček, který předložil rozsáhlý dodatek k fondu MNV Strašice a inventarizoval fond Městský národní výbor Mýto. Hana Hrachová inventarizovala archivní soubory organizací zřízených MěNV Rokycany, a to Technické služby města Rokycany, Tělovýchovná a rekreační zařízení města Rokycany, ČSKOS – základní organizace Tělovýchovná a rekreační zařízení města Rokycany. Alena Vítová pokračovala v sepisování spisů majetkoprávního charakteru ONV Rokycany, v nichž se velmi často vyhledává pro úřední potřeby. Praktikant Petr Zárobský, student archivnictví na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, inventarizoval fond Místní

školní rada Sebečice. Celkem bylo zinventarizováno 75,15 bm písemností. Během roku bylo vydáno šest nových archivních pomůcek, které zpřístupňují 24,5 bm písemností.

Poměrně značný zájem o regionální prameny přilákal řadu badatelů, archiv zaznamenal 398 návštěv, badatelský list si vyplnilo 106 badatelů, z toho jeden cizinec. Zájem byl především o kroniky, fotografie a mapy. Několik studentů čerpalo z archivních pramenů materiál pro své diplomové a bakalářské práce. Archiváři vyhotovili celkem 87 rešerší a výpisů pro úřední i soukromou potřebu žadatelů. Mimo to archiv navštívili i žáci základních a středních škol z Rokycan.

Z archivních fondů se také zapůjčovaly materiály – celkem bylo provedeno 18 výpůjček a 2 zápůjčky. Písemnosti se půjčovaly většinou pro potřeby úřadů či jiných archivů. Archiválie byly využity také pro výstavu v Muzeu dr. B. Horáka v Rokycanech s názvem Z hlubin země a věků či pro výstavy pořádané obecními úřady (většinou výstavy kronik). Archiv spolupracoval rovněž s Rokycanským deníkem a Českou televizí – pořad Reportéři ČT. Řada zajímavých archivních materiálů byla využita pro reprezentativní publikaci Plzeňsko: příroda, historie, život vydané nakladatelstvím Baset, kde je i kapitola věnovaná našemu archivu.

Pokračovalo doplňování archivní knihovny, která nyní čítá 13 471 svazků. Do programu Clavius bylo zaneseno 1110 knih, 6 periodik a 172 kompletů periodik. Ukončena byla činnost knihařské dílny, neboť knihař Petr Kabelka byl v závěru roku 2007 propuštěn v rámci snižování stavů zaměstnanců státní správy.

Ve spolupráci se SOkA Cheb bylo zdigitalizováno 37 svazků obecních kronik a rychtářská kniha z let 1590–1595 z fondu Archiv města Rokycany, I. oddělení. Díky pomoci Městského úřadu Hrádek se podařilo převést 19 filmových pásů s obrazovou kronikou Hrádku na DVD. V konzervátorské dílně SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně bylo restaurováno celkem 6 knih a poškozený aktový materiál.

V průběhu roku se pracovníci archivu účastnili školení (řidičů, pro obsluhu badatelen aj.). H. Hrachová se podílela na činnosti poradních komisí ředitele SOA, komise pro oslavy 900 let města při MěÚ Rokycany a na výuce na katedře historie na PF ZČU v Plzni. Čtyři archiváři prezentovali archiv na podzimním semináři západočeských archivářů, kde pronesly příspěvky M. Švecová a H. Hrachová. Pracovnice archivu také napsaly několik článků s regionální tematikou.

Pokračovaly i udržovací práce v budovách archivu, vyměněn byl plynoměr, nově byla vydlážděna chodba a stržen koberec na schodech I. budovy (podle závěrů z kontroly HZS Rokycany). Zakoupen byl digitální fotoaparát, jeden počítač a 5 UPC.

*Státní okresní archiv Sokolov
se sídlem v Jindřichovicích*

V oblasti předarchivní péče provedl archiv během roku státní kontroly spisové služby u Města Habartov a Města Chodov a posoudil návrhy spisových a skartačních řádů a plánů u pěti původců archiválií (MŠ Citice, MěK Chodov, MěK Sokolov, MěÚ Habartov a ZŠ Sokolov, Švabinského ul.). Zabezpečení dokumentace po zániku původce bylo projednáno se dvěma společnostmi v likvidaci. Výběr archiválií proběhl ve 38 skartačních a 3 mimoskartačních řízeních. Velkou část skartačních řízení doprovázela metodická pomoc pracovníků archivu při jejich přípravě formou individuálních instruktáží o spisové službě a vyřazování dokumentů a odborné archivní prohlídky byly doplněny často průzkumy spisoven o závěry nápravných opatření k odstranění zjištěných nedostatků. Archivní pracoviště provedlo pro SOA v Plzni převzetí prvopisů a druhopisů matrik vyřazených ve skartačním řízení v obvodu Města Kraslice.

Zpracování archiválií se v roce 2008 orientovalo na tři úseky činnosti. Zejména pro účely využívání byly uspořádány knihy a spisy evidence pozemků AM Jindřichovice a Kraslice a 11 archivů obcí Kraslicka, spisy národních správ živností ve fondu MěNV Sokolov a kartotéka evidence obyvatel ve fondu AO Rotava o celkovém rozsahu 3,32 bm. Hlavní část této činnosti se dále věnovala inventárním zpracování archiválií větších fondů městských národních výborů. Při průběžném zpracování se zinventarizovalo 45 bm fondu MěNV Kraslice a 1,88 bm fondu MěNV Kynšperk nad Ohří. U posledně jmenovaného archivního fondu se tak dokončila jeho inventarizace, z níž vzešel koncept inventáře připravený k odbornému posouzení. Po tomto úkonu byl vyhotoven čistopis skupinového inventáře Archivní fondy českých menšinových škol okresu Sokolov 1919–1938 (1965), který byl zařazen do evidence jako archivní pomůcka č. 96. Adjustace archiválií včetně uložení do kartonů a označení byla důsledně prováděna při přejímání archivních přírůstků (24,78 bm) a zároveň sledovala fyzické zajištění dosud nedostatečně ošetřených archiválií některých fondů nebo jejich částí (celkový rozsah 8,43 bm). V připomínkovém řízení posou-

dili V. Vlasák a E. Vlasáková celkem 22 konceptů archivních pomůcek fondů typu rodinný archiv, velkostatek, archiv města a národní výbory zpracovaných na pracovištích SOA v Plzni.

Průběžně aktualizovaná a doplňovaná evidence NAD dosáhla v SOkA Sokolov k 31. 12. 2008 stavu 1443 archivních fondů o rozsahu 3780,15 bm, z toho 703,53 bm inventarizováno a 3076,62 bm nezpracováno. Archiv převzal během roku 34 přírůstků archiválií z let 1806–2008, a to od MěÚ Chodov, MěÚ Loket, MěÚ Rotava, MěÚ Sokolov, OÚ Bukovany, OÚ Citice, OÚ Krajková, OÚ Staré Sedlo, OÚ Vřesová, Obchodní akademie Chodov, Střední průmyslová škola výroby hudebních nástrojů Kraslice, ZŠ Oloví, MŠ Lomnice, Okresní knihovna Sokolov, Poliklinika Chodov, Správa a údržba silnic Karlovarského kraje Sokolov, L. C. Sokotrans, a. s., Sokolov a Altex AZ, s. r. o., Sokolov. Jeden přírůstek tvořila archiválie převzatá delimitací od SOkA Karlovy Vary.

Evidence institucí v archivním dohledu a jejich spisoven byla vedena pro veřejnoprávní instituce v elektronické podobě a k 31. 12. 2008 obsahuje 292 původců. Zároveň byly průběžně doplňovány spisy o fondech, které u hospodářských organizací vzniklých podle zákona č. 513/1992 Sb. představují jedinou evidenci tohoto druhu.

Při pořizování studijních a zajišťovacích reprodukcí archiválií bylo na digitalizačním pracovišti SOkA Cheb zdigitalizováno celkem 58 kronik z archivů měst a obcí uložených v SOkA Sokolov z let 1471–1955. V téže době byl také podroben v konzervační dílně SOkA Domažlice restauraci a konzervaci protokol městské rady z let 1594–1598 z fondu Archiv města Horní Slavkov.

Vzhledem ke specifičnosti historické budovy SOkA Sokolov byly pravidelně prováděny kontroly jak stavebního a technického stavu objektu archivu, tak i jeho prostor pro uložení archiválií, včetně kontrol opatření bezpečnosti práce a požární ochrany. Průběžně byly sledovány a evidovány hodnoty vývoje teploty a relativní vlhkosti v archivním depozitáři, který není temperován, ale stav jeho klimatu je pouze ve vlhkostním režimu vyrovnáván 15 odvlhčovacími přístroji. Díky jejich provozu se však dařilo v depotech udržovat během roku při proměnlivosti teploty vcelku příznivý vývoj relativní vlhkosti.

V roce 2008 navštívilo SOkA Sokolov ve 166 badatelských návštěvách 95 badatelů (z toho 16 cizinců). K badatelskému využití poskytl archiv jiným pracovištím SOA v Plzni 6 zápůjček

archiválií a sám si pro tyto účely vypůjčil od nich archiválie v 15 výpůjčkách. Převážně badatelskému zájmu měly sloužit také kopie archivního materiálu, jichž vyhotovil archiv v roce 2008 celkem 1213 a na poplatcích za ně vybral 10 100 Kč. Vedle řady osobních a telefonických informací a konzultací k různým tématům vypracovali archivní pracovníci převážně pro veřejnoprávní orgány 68 rešerší a informací písemných.

Do archivní knihovny bylo nově zakoupeno 80 přírůstkových čísel publikací a časopisů. V modulech Knihy a Komplety periodik v programu Clavius se během roku zaevidovalo 718 přírůstkových čísel zahrnujících jak nové akvizice, tak i části knihovního fondu dosud evidované ve starých evidenčních pomůckách. K 31. 12. 2008 je tak v programu Clavius zaevidováno v knihovně SOKA Sokolov celkem 8063 přírůstkových čísel.

Ředitel SOKA Sokolov pracoval do 30. 9. 2008 jako zástupce ředitele SOA v Plzni a jako vedoucí poradního orgánu ředitele SOA v Plzni pro archivní teorii a zpracování archiválií a archivářka M. Čermáková se od 1. 10. 2008 stala členkou komise SOA v Plzni pro metodiku a posuzování archivních pomůcek. Vedle běžných školení k hospodářským a technickým záležitostem proběhlo v Plasích 12. 9. 2008 školení pracovníků obsluhy badatelny (V. Vlasák, E. Vlasáková a E. Bařtipánová) a v Praze se zúčastnila 25. 11. 2008 M. Čermáková symposia supervizorů vývoje archivářských programů. V. Vlasák, E. Vlasáková, E. Bařtipánová a M. Čermáková se zúčastnili také semináře západočeských archivářů v Kašperských Horách ve dnech 8.–10. 10. 2008.

Hmotné a technické zajištění činnosti archivu se orientovalo převážně na údržbu a opravy zámku v Jindřichovicích, který slouží jako sídlo SOKA Sokolov. Mimo každoročních běžných stavebně technických akcí byly provedeny v některých prostorách a na schodišti archivního depozitáře sanační omítky a vymalování. Během celého roku se prováděla také údržba pozemku u budovy archivu a zajišťovalo se fungování technického vybavení archivu, k němuž přibyla po přípravných a schvalovacích pracích na podzim roku 2008 nově vybudovaná čistička odpadních vod.

Státní okresní archiv Tachov

Na celkové činnosti archivu se v loňském roce výraznou měrou projevilo propouštění nařízené ministerstvem vnitra (v našem archivu se dotklo provozáře Teodora Gity a odebráním polovi-

ny úvazku manipulante Květoslavě Hájkové) a dále absence a následný odchod archivářky Dany Bízové a dlouhodobá pracovní neschopnost hospodářky Evy Dombrovské.

Na rozdíl od minulého roku nebyla v loňském roce realizována žádná státní kontrola a zbývající tak bude nutno provést v roce 2009. Spolupráce s původci na tvorbách spisových norem však probíhala i nadále. Třem likvidátorům zanikajících společností bylo vydáno potvrzení podle § 93 zákona č. 499/2004 Sb.

V roce 2008 bylo provedeno 22 skartačních řízení včetně odborné archivní dohlídky. Tato řízení se netýkala pouze veřejnoprávních původců, ale v rámci nich byly do archivu předávány i archiválie římskokatolických farních úřadů. Dále bylo provedeno 14 mimoskartačních řízení, rovněž včetně odborné archivní dohlídky. V rámci mimoskartačních řízení byly posuzovány převážně dokumenty drobných podniků a obecních úřadů. Rovněž se v rámci těchto řízení podařilo získávat archiválie od soukromých osob a díky dlouhodobé dobré spolupráci i z Muzea Českého lesa v Tachově. Na základě těchto řízení bylo archivem zaevidováno 24 přírůstků archiválií o celkovém rozsahu 42,59 bm a 1 úbytek do ze SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích o rozsahu 0,12 bm. Badatelsky frekventovaný soubor kronik byl v roce 2008 rozšířen o 6 položek na celkových 378. Také bylo dokončeno roztřídění a nakartonování úhradových elaborátů, které jsou součástí ONV Tachov – Majetkové podstaty pozemkových reforem o celkové metrži 20,68 bm. Zároveň byly nově adjustovány a přestěhovány pozemkové knihy náležející do fondů archivů měst o celkové metrži 25,6 bm.

Tachovští archiváři zpracovali 43,98 bm archiválií, z toho 19,11 bm definitivně do podoby čistopisů inventářů a 18,44 bm bylo zpracováno průběžně. Na základě pořádacích prací bylo realizováno 16 vnitřních skartačí o celkovém rozsahu 3,78 bm. Vydáním posledních inventářů bylo dokončeno zpracování archivních souborů zaniklých školských subjektů a archiv se více zaměřil na inventarizaci archivních souborů místních národních výborů zaniklých do roku 1964, resp. 1980. Výrazný krok byl učiněn i k dokončení inventarizace všech archivních souborů archivů obcí. Na rok 2009 již zbývá zinventarizovat pouze fondy archivů obcí začínajících počátečními písmeny S–Ž a dále některé dodatečně získané. Výsledkem inventarizačních prací bylo v roce 2008 82 čistopisů inventářů k jednotlivým archivním souborům, které jsou badatelům přístupny nejen v badatelně archivu, ale i elektronicky na webových stránkách

Státního oblastního archivu v Plzni. Archiváři SOkA dále vypracovali 6 posudků na koncepty inventářů v rámci recenzního řízení prováděného v SOA v Plzni. Jan Edl se od 1. července stal členem poradního orgánu pro archivní teorii a praxi a po jeho zrušení předsedou komise ředitele SOA v Plzni pro metodu a posuzování archivních pomůcek.

V základní evidenci NAD bylo k 31. 12. 2008 celkem 1076 položek (1074 evidenčních listů + 2 dílčí evidenční listy). Z 24 zaevidovaných přírůstků bylo doplněno 32 stávajících archivních souborů a nově založeno dalších 7 archivních souborů. V souvislosti s novými přírůstky byly digitalizovány 2 kroniky farního úřadu Bezdrůžice, resp. Kladruby. Dále byl v rámci restaurování zdigitalizován rukopis IV. dílu práce plánského děkana Schmidta Nucleus mundi, obsahující údaje za léta 1451–1730, a dále byly zdigitalizovány: Historický popis města Tachova z let 1775–1861 uložený ve fondu Františkáni Tachov, urbář panství Planá z roku 1641 z fondu Velkostatek Planá a 2 svazky Dějin kláštera kladrubského v době předhusitské z osobního fondu V. V. Kremer (celkem 1433 digitálních kopií). Další práce spojené s digitalizací archiválií proběhly ve Státním okresním archivu Cheb v rámci celoplošného skenování obecních kronik do roku 1918.

Pravidelné kontroly mikroklimatu v budově potvrdily nezměněný stav oproti předchozím letům. Teplota i vlhkost kolísají v závislosti na ročním období i umístění depozitářů v budově. V depozitářích v suterénu se podařilo, díky získání odvlhčovačů v uplynulých letech, dlouhodobě vlhkost snížit do přijatelných mezí.

Také v loňském roce archiv spolupracoval s restaurátorským pracovištěm domažlického okresního archivu a se soukromým restaurátorem Bohumilem Šimečkem z Kyjova. Domažlickým pracovištěm byly realizovány práce na aktovém materiálu Okresního úřadu Tachov, restaurování úřední knihy z fondu AM Kladruby, neidentifikované (právě díky špatnému fyzickému stavu) cechovní knihy a plánů z archivních souborů AM Tachov a Sběrka soudobé dokumentace. Spolupráce s Bohumilem Šimečkem se týkala restaurování skleněných negativů z činnosti plánského fotoateliéru Anton Weps a Anna Weinmann.

V badatelně archivu se v roce 2008 vystřídalo 175 badatelů v rámci 349 badatelských návštěv. Průběžně byly navíc vyřízeny desítky dalších badatelských dotazů a konzultací telefonicky či

prostřednictvím e-mailu. Pro badatelské účely bylo vyhotoveno 253 kopií za 3140 Kč. Archiv vyřídil 172 řešerší, převážně pro Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových a jiné státní orgány. Za zbylé pak archiv vybral 3438 Kč. Rovněž probíhalo zapůjčování archiválií (202 evidenčních jednotek převážně pro státní orgány a orgány samosprávy) i vypůjčování archiválií pro badatelskou potřebu (181 evidenčních jednotek).

V průběhu roku se konalo celkem 6 exkurzí pro žáky základních a středních škol, kteří se v rámci nich, tak jako v předchozích letech, seznamovali s činností archivu. Jan Edl si pro posluchače Univerzity třetího věku pořádané ZČU Plzeň připravil přednášku Archivní prameny k dějinám Tachovska. Do cyklu přednášek Tachov v roce ***8, pořádaného Muzeem Českého lesa v Tachově, se pracovníci archivu připojili 3 přednáškami (J. Edl – Únor 1948 na Tachovsku a Zemřel nám otec vlasti aneb Stopy Karla IV. na Tachovsku, M. Novotná – Psali o tachovské historii). M. Novotná zrealizovala pro MKS Planá 2 přednášky na téma Památková zóna Planá a dále přednášky Odpočívají v městském chrámu (o osobnostech pochovaných v plánském kostele) a Život na vesnicích Plánska. Ve dnech 8.–10. října se zaměstnanci J. Edl a M. Novotná zúčastnili semináře západočeských archivářů v Kašperských Horách. M. Novotná na něm přednesla příspěvek Příběh archiválie – plánská Sauersickova kronika, informující auditorium o získání a osudech 2 dílů plánské kroniky sepsané malířem K. Sauersickem ve druhé polovině 19. století. J. Edl se dále zúčastnil konference Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti (26. 2.), semináře Památky skryté v hloží konané v Mariánské Týnici (31. 5.–1. 6.) a konferencí Židé v Čechách v Nýrsku (24. 9.–25. 9.) a Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih v Ústí nad Labem (30.–31. 10.).

Po mateřské dovolené se vrátila do archivu správkyňe knihovny Milena Šrotýřová a Jana Zímová se přesunula na místo uvolněné odchodem Dany Bízové. Milena Šrotýřová provedla zápis všech zakoupených knih do programu Clavius. Knižní fond SOKA zaznamenal přírůstek 950 knih v přírůstkovém seznamu na konečných 12 272 položek, množství záznamů v databázi Clavius narostlo o 1213 záznamů na celkových 12 791 položek.

Archiv v průběhu roku hospodařil s rozpočtem 791 950 Kč na běžné výdaje a 56 956 Kč na opravy a udržování. V závěru roku došlo k posílení rozpočtu jak u běžných výdajů, tak u výdajů na

opravy (původní rozpočet 665 000 Kč – běžné výdaje, 50 000 Kč – opravy). Hlavním důvodem byl vysoký doplatek za spotřebu elektrické energie a následné navýšené zálohy. K 31. 12. 2008 SOKA po proběhlé inventuře a realizovaných odpisech spravoval movitý majetek v celkové hodnotě 5 779 274,43 Kč. V rámci dlouhodobého plánu údržby a oprav objektu proběhla v červnu výměna okapů a okapových svodů firmou SONOR, s. r. o., Plzeň. Dále byla provedena výměna nefunkčních přímotopů a výměna nefunkčního nouzového osvětlení elektrofirmou Ryba a Viter-na. Velkým problémem je i nadále zhoršující se stav garáže s rampou. Jediným řešením se dnes již jeví celková demolice a přístavba archivu, což však naráží na všeobecný nedostatek finančních prostředků ve Státním oblastním archivu v Plzni.

Vybrané ekonomické ukazatele Státního oblastního archivu v Plzni za rok 2008

Majetek Státního oblastního archivu v Plzni (v tis. Kč)

AKTIVA	Stav k 1. 1.	Stav k 31. 12.
STÁLÁ AKTIVA	237 780	251 247
Dlouhodobý nehmotný majetek	3 075	3 096
<i>software</i>	1 121	1 187
<i>drobný DNM</i>	1 954	1 909
Dlouhodobý hmotný majetek	234 705	248 151
<i>pozemky</i>	17 744	17 744
<i>umělecká díla a předměty</i>	88	88
<i>stavby</i>	150 268	151 222
<i>samostatné movité věci</i>	27 450	28 332
<i>drobný DHM</i>	36 388	37 677
<i>nedokončený DHM</i>	2 767	13 088
OBĚŽNÁ AKTIVA	8 250	5 738
Zásoby	70	6
<i>materiál na skladě</i>	70	6
Pohledávky	1 272	1 685
Finanční majetek	6 908	4 047
<i>účet FKSP</i>	442	331
<i>běžné účty</i>	5 582	3 716
<i>účet rezervního fondu</i>	884	0
AKTIVA CELKEM	246 030	256 985

Zdroje krytí majetku

Státního oblastního archivu v Plzni (v tis. Kč)

PASIVA	Stav k 1. 1.	Stav k 31. 12.
VLASTNÍ ZDROJE	240 460	253 250
Majetkové fondy	237 851	251 317
<i>fond dlouhodobého majetku</i>	237 781	251 247
<i>fond oběžných aktiv</i>	70	70
Kapitálové fondy	1 434	393
<i>FKSP</i>	550	393
<i>rezervní fond</i>	884	0
Výsledek hospodaření	1 175	1 540
<i>saldo výdajů a nákladů</i>	1 167	1 531
<i>saldo příjmů a výnosů</i>	8	9
CIZÍ ZDROJE	5 570	3 735
Krátkodobé závazky	5 570	3 735
<i>přijaté zálohy</i>	84	81
<i>závazky vůči zaměstnancům</i>	3 124	2 208
<i>závazky ze soc. a zdrav. pojištění</i>	1 722	1 202
<i>závazky z ost. přímých daní (zam.)</i>	640	244
PASIVA CELKEM	246 030	256 985

*Přehled rozepsaných závazných ukazatelů
Státního oblastního archivu v Plzni (v tis. Kč)*

Ukazatel	Rozpočet		
	schválený	po změnách	skutečnost
a	1	2	3
Příjmy	230	230	569
Výdaje celkem	63 888	76 092	74 714
Běžné výdaje celkem	55 234	58 208	57 192
Ostatní provozní výdaje	10 844	13 142	12 126
Mzdové prostředky celkem	32 699	33 049	33 049
Povinné pojištění placené zaměstnancem	11 059	11 385	11 385
Převod fondu kulturních a sociálních potřeb	632	632	632
Výd. na fin. programů a reprodukci majetku	8 654	17 884	17 522

Přehled rozepsaných závazných ukazatelů mzdových a souvisejících výdajů Státního oblastního archivu v Plzni (v tis. Kč)

Ukazatel	Rozpočet		
	schválený	po změnách	skutečnost
a	1	2	3
Mzdové prostředky celkem	32 699	33 049	33 049
<i>platy zaměstnanců</i>	<i>31 598</i>	<i>31 598</i>	<i>31 598</i>
<i>ostatní platby za odvedenou práci</i>	<i>1 101</i>	<i>1 451</i>	<i>1 451</i>
Povinné pojistné placené zaměstnavatelem	11 059	11 385	11 385
<i>pov. poj. na soc. zabezp. a přísp. na st. pol. zam.</i>	<i>8 215</i>	<i>8 459</i>	<i>8 459</i>
<i>pov. poj. na veř. zdrav. pojištění</i>	<i>2 844</i>	<i>2 926</i>	<i>2 926</i>
Límit počtu zaměstnanců	117	117	116,33
Platový průměr (v Kč)	22 506	22 506	22 635
Převod fondu kult. a sociál. potřeb	632	632	632

Výdaje programového finančního SOA v Plzni v roce 2008 (v tis. Kč)

Program 214 031 Pořízení, obnova a provozování ICT státních archivů		Invest. výdaje	Neinvest. výd.	Celkové výdaje
Obnova výpočetní techniky	SOA a všechny SOKA	416	811	1 227
Obnova komunikační techniky	SOA a všechny SOKA		13	13
Oprava a údržba ICT	SOA a všechny SOKA		1 703	1 703
Provozní výdaje ICT	SOA a všechny SOKA		1 352	1 352
Celkem 214 031		416	3 879	4 295
Program 214 032 Reprodukce nemovitého majetku státních archivů				
Dokončení stavebních úprav křídla AI	Kláster u Nepomuka	10 203		10 203
Čistítka odpadních vod	SOKA Sokolov	118		118
Opravy a údržba nemovitostí	SOA a všechny SOKA		1 400	1 400
Celkem 214 032		10 321	1 400	11 721
Program 214 033 Reprodukce movitého majetku státních archivů				
Multifunkční zařízení	SOA Plzeň – Karlová Berana	123		123
Laboratorní technika	SOKA Domažlice	80		80
Užitkový automobil Volkswagen	SOA Plzeň	999		999
Opravy a údržba movitého majetku	SOA a všechny SOKA		304	304
Celkem 214 033		1 202	304	1 506
Celkem		11 939	5 583	17 522

Ostatní běžné výdaje

	rozpočet R1	rozpočet R2	skutečnost
SOA Plzeň celkem	10 844 000	13 142 000	12 126 423
SOA Plzeň	3 859 000	4 829 350	3 815 106
SOkA Domažlice	850 000	869 380	869 195
SOkA Cheb	1 780 000	2 418 250	2 418 026
SOkA Karlovy Vary	640 000	1 141 060	1 140 829
SOkA Klatovy	800 000	817 200	817 059
SOkA Plzeň-jih	395 000	393 780	393 672
SOkA Plzeň-sever	800 000	786 570	786 459
SOkA Rokycany	620 000	656 500	656 354
SOkA Sokolov	435 000	432 390	432 289
SOkA Tachov	665 000	797 520	797 434

Přehled množství a zpracovanosti archivních fondů ve Státním oblastním archivu v Plzni k 31. 12. 2008

Archiv	Celkem archiválií		Uspořádáno bm	
	Počet fondů	Rozsah v bm	celkem	z toho invent.
SOA Plzeň	1 396	15 599,45	5 960,15	4 977,61
SOkA:				
Domažlice	1 595	2 622,41	1 013,15	973,79
Cheb	1 324	5 152,92	2 461,54	1 903,82
Karlovy Vary	1 761	3 716,89	1 136,16	857,74
Klatovy	1 913	3 918,78	1 206,48	1 068,48
Plzeň-jih	1 244	2 922,09	971,63	867,25
Plzeň-sever	1 148	1 755,67	320,11	301,58
Rokycany	1 258	2 767,23	830,50	816,20
Sokolov	1 445	3 787,14	703,53	703,53
Tachov	1 076	3 244,43	579,67	502,19
SOkA celkem	12 764	29 887,56	9 222,77	7 994,58
SOA+SOkA celkem	14 160	45 487,01	15 182,92	12 972,19

Jde o celkovou metráž archiválií s evidenčním statutem 1, 2, 3, tj. včetně archiválií na depozitní smlouvu uložených v archivu a mimo archiv. V počtech není zahrnut archivní soubor Premonstráti Teplá II o rozsahu 256,50 bm, který byl v roce 2006 předán centrálou SOA Plzeň vlastníkům a je archivem pouze evidován, tj. náleží mu evidenční status 4.

Přehled archivních pomůcek zanesených do evidence NAD v roce 2008

Přehled obsahuje všechny pomůcky zaevidované během roku 2008 s uvedením názvu pomůcky, časového rozsahu fondu, druhu pomůcky (PIS = prozatímní inventární seznam), zpracovatele, roku vzniku a evidenčního čísla pomůcky v rámci jednotlivých archivů

Státní oblastní archiv v Plzni

Úřední zastupitelství Stříbro, (1937) 1939–1944, inventář, K. Řeháček, 2008, ev. č. 607

Jodasta, chemické závody, n. p., Kaznějov a předchůdci, 1885–1958, inventář, P. Jiráček, 2008, ev. č. 608

Státní zastupitelství (říšské) Cheb, pobočka Kašperské Hory, (1936) 1938–1945, inventář, K. Řeháček, 2008, ev. č. 609

Národní fronta – krajský výbor Plzeň, (1939) 1948–1990, inventář, M. Pešťák, 2008, ev. č. 610

Zbirožské železářny v Dobřívě, 1921–1949, inventář, J. Tauš, 1972, ev. č. 611

Podpůrný fond zaměstnanců železáren v Dobřívě, 1948–1949, inventář, J. Tauš, 1971, ev. č. 612

Svaz českých kovodělníků, skupiny v Hrádku u Rokycan, 1909–1939, inventář, J. Tauš, 1970, ev. č. 613

Národní rada železáren v Hrádku, 1945, inventář, J. Tauš, 1972, ev. č. 614

Závodní rada akciové společnosti, dř. Škodovy závody v Plzni, v závodě Hrádek u Rokycan, 1945–1949, inventář, J. Tauš, 1972, ev. č. 615

Podpůrný a sociálně kulturní fond zaměstnanců Spojených oceláren, n. p., závod Bílá Cerkev v Hrádku u Rokycan, 1949–1952, inventář, J. Tauš, 1972, ev. č. 616

Gottlieb & Kafka, Ticho, Ferus, továrna na prádlo, Klatovy, 1937–1949 (1954), inventář, E. Wasková, 2008, ev. č. 617

Beweka, továrna na prádlo, bratři Wienerové, Klatovy, 1930–1949, inventář, E. Wasková, 2008, ev. č. 618

Horha, klatovská výroba prádla, Klatovy, 1931–1940, inventář, E. Wasková, 2008, ev. č. 619

Velkostatek Prohořský Hrádek, 1606–1944, inventář, I. Kadlec, 2008, ev. č. 620

Rodinný archiv Auerspergů, Zelená Hora, 1713–1933, inventář, M. Marešová, 2008, ev. č. 621

Západočeské pekárny a cukrárny, s. p., Plzeň, 1951–1990, inventář, M. Pešťák, 2008, ev. č. 623

Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně

Okresní národní výbor Domažlice, (1945) 1960–1990 (2005), dílčí inventář, M. Bretlová, J. Faistová, T. Fencl, L. Strádalová, R. Kinkorová, M. Žáčková, M. Svobodová, 2008, ev. č. 188

Státní okresní archiv Cheb

Místní národní výbor Valy, 1945–1975, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1488

Místní národní výbor Tři Sekery, 1945–1990, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1489

Místní národní výbor Nový Kostel, 1945–1990 (1994), inventář, J. Rájková, 2008, ev. č. 1490

Místní národní výbor Krásné, 1946–1960, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1491

Místní národní výbor Mnichov, 1945–1990, inventář, M. Bortelová, 2008, ev. č. 1492

Místní národní výbor Horní Ves, 1945–1962, inventář, L. Pingertová, 2008, ev. č. 1493

Místní národní výbor Verněřov, (1883) 1945–1975, inventář, J. Rájková, 2008, ev. č. 1494

Místní národní výbor Studánka, (1941) 1945–1975, inventář, J. Rájková, 2008, ev. č. 1495

Místní národní výbor Trstěnice, 1949–1990 (1995), inventář, J. Rájková, 2008, ev. č. 1496

Živnostenská pokračovací škola Cheb, 1880–1945, inventář, M. Turková, 2008, ev. č. 1497

Archiv města Plesná, 1787–1945 (1946), inventář, D. Hlaváčová, 2008, ev. č. 1498

Místní národní výbor Pastviny, 1945–1950, inventář, L. Pingertová, 2008, ev. č. 1499

Místní národní výbor Drmoul, (1925) 1945–1990, inventář, M. Bortelová, 2008, ev. č. 1500

Místní národní výbor Krásná, 1945–1975, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1501

Místní národní výbor Odrava, 1945–1975, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1502

Místní národní výbor Podhradí, 1945–1960, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1503

- Místní národní výbor Libá, 1945–1990 (1993), inventář, M. Bortelová, 2008, ev. č. 1504
Místní národní výbor Starý Hrozňatov, 1945–1976, inventář, M. Lepší, 2008, ev. č. 1505
Místní národní výbor Velká Hleďsebe, 1945–1976 (1977), inventář, J. Rájková, 2008, ev. č. 1506

Státní okresní archiv Karlovy Vary

- Archiv města Karlovy Vary, spisový materiál, díl 2: spisy z období před regulací magistrátu, (1341) 1538–1788 (1798), dílčí inventář, A. Mařík, 2008, ev. č. 309
Městské divadlo Karlovy Vary, 1817–2004, inventář, M. Augustin, P. Sofronová, 2008, ev. č. 310

Státní okresní archiv Klatovy

- Zrušené školy okresu Klatovy, IV. svazek, K (Klatovy–Kydlina), 1789–1998 (2000), skupinový inventář, E. Ulrichová, 2007, ev. č. 61/111–130
Archiv obce Stodůlecké Podíly, (1850) 1929, PIS, J. Sýkorová, 2005, ev. č. 349
Neuzavřené archivní soubory škol okresu Klatovy, II. svazek K (Klatovy–Kolinec), 1872–2001, prozatímní inventární seznamy, E. Ulrichová, 2007, ev. č. 350–361
KSC – závodní organizace Střední ekonomické školy Klatovy, 1949–1962, inventář, J. Sýkorová, 2007, ev. č. 362
KSC – místní organizace Plánice, 1945–1951, inventář, J. Sýkorová, 2007, ev. č. 363
Archiv města Horažďovice, 1529–1786, katalog, M. Beránková, L. Sýkorová, 2008, ev. č. 364
Archiv města Horažďovice, [1330]–1945, dílčí inventář, M. Beránková, L. Sýkorová, 2008, ev. č. 365

*Státní okresní archiv Plzeň-jih
se sídlem v Blovicích*

- Místní národní výbor Hradiště (u Blatné), (1940) 1945–1990 (1992), inventář, M. Peleška, 2007, ev. č. 410
Místní národní výbor Chlum, 1945–1990, inventář, M. Peleška, 2007, ev. č. 411
Místní národní výbor Chlumčany, 1946–1990 (1992), inventář, M. Peleška, 2007, ev. č. 412
Místní národní výbor Chocenice, 1949–1990, inventář, M. Peleška, 2007, ev. č. 413

- Místní národní výbor Mileč, 1945–1990 (1993), inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 421
- Místní národní výbor Lužany, 1945–1990, inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 422
- Místní národní výbor Nekvasovy, 1945–1990, inventář, M. Peleška, 2007, ev. č. 423
- Místní národní výbor Kramolín, 1945–1990 (1994), inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 424
- Místní národní výbor Letiny, 1945–1990 (1992), inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 425
- Místní národní výbor Kbel, 1948–1990 (1991), inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 426
- Místní národní výbor Chválenice, (1935) 1945–1990, inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 427
- Místní národní výbor Mladý Smolivec, (1935) 1945–1990 (1993), inventář, J. Mašková, 2008, ev. č. 428
- Místní národní výbor Losiná, (1944) 1945–1990, inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 429
- Místní národní výbor Dolní Lukavice, (1922) 1945–1990, inventář, J. Mašková, 2007, ev. č. 430

*Státní okresní archiv Plzeň-sever
se sídlem v Plasích*

- Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Žebnice, 1863–1973, inventář, P. Hubka, 2008, ev. č. 167
- Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Planá, 1842–1964, inventář, P. Hubka, K. Nová, 2008, ev. č. 168
- Farní úřad Vysoká Libyně, 1733–1948, inventář, M. Matušková, M. Trepeš, 2008, ev. č. 169
- Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Křečov, 1839–1964, inventář, J. Hurtová, M. Matušková, 2008, ev. č. 170
- Úřední soud Město Touškov, 1938–1945, inventář, K. Nová, 2008, ev. č. 171

Státní okresní archiv Rokycany

- Zrušené obecné, národní a základní devítileté školy okresu Rokycany, skupinový inventář, P. Cironis, H. Hrachová, V. Kalousová, 2007, ev. č. 207/1–33
- Místní národní výbor Mlečice, 1945–1990, inventář, M. Švecová, 2008, ev. č. 208
- Místní národní výbor Těškov, (1871) 1945–1990 (1995), inventář, M. Švecová, 2008, ev. č. 209

- Místní národní výbor Cheznovice, (1879) 1945–1990, inventář, M. Švecová, 2008, ev. č. 210
- Revoluční odborové hnutí – okresní odborová rada Rokycany, 1968–1990, inventář, J. Fajt, H. Hrachová, 2008, ev. č. 211
- Místní národní výbor Strašice, (1926) 1945–1990, inventář, P. Souček, 2008, ev. č. 212
- Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Rokycany, (1905) 1952–1990 (2004), inventář, J. Fajt, H. Hrachová, 2008, ev. č. 213

*Státní okresní archiv Sokolov
se sídlem v Jindřichovicích*

Archivní fondy českých menšinových škol okresu Sokolov, skupinový inventář, V. Vlasák, E. Vlasáková, 2007, ev. č. 96/1–20

Státní okresní archiv Tachov

- Obecná škola (německá) Labuť, 1869–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 250
- Obecná škola (německá) Lhota u Stříbra, 1884–1934, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 251
- Obecná škola (německá) Lom u Tachova, 1881–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 252
- Obecná škola (německá) Lučina, 1892–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 253
- Obecná škola (německá) Maršovy Chody, 1880–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 254
- Obecná škola (německá) Mchov, 1886–1921, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 255
- Obecná škola (německá) Michalovy Hory, 1887–1930, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 256
- Obecná škola (německá) Milevo, 1893–1919, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 257
- Obecná škola (německá) Milíkov, (1853) 1892–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 258
- Obecná škola (německá) Nahý Újezdec, 1893–1938, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 259
- Obecná škola (německá) Nová Ves (u Přimdy), 1941–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 260
- Obecná škola (německá) Nové Sedliště, 1920–1941, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 261
- Triviální škola Okrouhlé Hradiště, 1808–1860, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 262

- Obecná škola (německá) Olbramov, 1885–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 263
- Obecná škola (německá) Oldřichov, 1920–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 264
- Obecná škola (německá) Ostrov, 1886–1921, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 265
- Obecná škola (německá) Ošelín, 1918–1941, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 266
- Archiv obce Lomy, 1930–1937, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 267
- Archiv obce Lučina, 1931–1937, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 268
- Archiv obce Malé Dvorce, 1923–1943 (1945), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 269
- Archiv obce Málkovice, 1928–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 270
- Archiv obce Malý Rapotín, 1923–1936, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 271
- Archiv obce Maršovy Chody, 1935–1938, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 272
- Archiv obce Milevo, 1895–1943, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 273
- Archiv obce Milíkov, [1850]–1944, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 274
- Místní národní výbor Láz, 1945–1963 (1964), inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 275
- Archiv obce Milíře, 1865–1945 (1953), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 276
- Archiv obce Mlýnec, 1876–1944, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 277
- Archiv obce Mýto, 1838–1941, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 278
- Archiv obce Nová Ves (u Bezdruzic), 1885–1943, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 279
- Archiv obce Nová Ves (u Přimdy), 1936–1945 (1946), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 280
- Archiv obce Nové Domky, 1922–1940, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 281
- Archiv obce Obora, 1895–1943 (1948), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 282
- Archiv obce Očín, 1924–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 283

Archiv obce Okrouhlé Hradiště, 1917–1945 (1948), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 284

Archiv obce Olbramov, [1890]–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 285

Archiv obce Oldřichov, 1908–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 286

Místní národní výbor Lažany, 1945–1963 (1964), inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 287

Místní národní výbor Lobzy, (1944) 1945–1960, inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 288

Místní národní výbor Lom u Stříbra, 1946–1963, inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 289

Místní národní výbor Lomnička, 1946–1960, inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 290

Místní národní výbor Lšelín, 1955–1960, inventář, J. Zímová, 2008, ev. č. 291

Měšťanská škola (německá) Planá, 1877–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 292

Měšťanská škola (německá) Stříbro, 1774–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 293

Obecná škola (německá) Pačín, 1889–1938, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 294

Obecná škola (německá) Pavlovice, 1926–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 295

Obecná škola (německá) Pavlův Studenec (Přední), 1898–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 296

Obecná škola (německá) Pavlův Studenec (Zadní), 1908–1911, inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 297

Obecná škola (německá) Pořejov, 1919–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 298

Obecná a měšťanská škola (německá) Rozvadov, 1920–1930, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 299

Obecná škola (německá) Staré Sedliště, 1880–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 300

Obecná škola (německá) Stříbro, 1932–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 301

Obecná škola (německá) Sulislav, 1891–1918, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 302

Obecná škola (německá) Svatá Kateřina, 1919–1944, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 303

Obecná škola (německá) Svojšíň, 1869–1943, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 304

Obecná škola (německá) Sytno, 1908–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 305

Obecná a měšťanská dívčí škola (německá) Tachov, 1892–1943, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 306

Obecná a měšťanská chlapecká škola (německá) Tachov, 1834–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 307

Obecná škola (německá) Těchlovice, (1869) 1874–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 308

Obecná škola (německá) Tisová, 1880–1938, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 309

Obecná škola (německá) Újezd pod Přimdou, 1925–1938, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 310

Obecná škola (německá) Vítkov, 1892–1939, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 311

Obecná škola (německá) Vranov, 1882–1945, inventář, D. Bízová, M. Novotná, 2008, ev. č. 312

Obecná škola (německá) Zadní Milíře, 1932–1943, inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 313

Židovská obecná škola Bezručice, 1873–1882, inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 314

Blobner Anton, [1912], inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 315

Místní národní výbor Benešovice, (1942) 1945–1980 (1981), inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 316

Místní národní výbor Lomy, 1960, inventář, J. Zimová, 2008, ev. č. 317

Místní národní výbor Lučina, (1941) 1945–1959, inventář, J. Zimová, 2008, ev. č. 318

Archiv obce Dolní Plezom, [1939]–1942, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 319

Archiv obce Dolní Polžice, 1919–1937, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 320

Archiv obce Ošelín, 1838–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 321

Archiv obce Pavlovice, 1931–1938, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 322

Archiv obce Pavlův Studenec, 1926–1945 (1948), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 323

Archiv obce Pernolec, 1902–1944, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 324

Archiv obce Pístov, 1891–1942 (1947), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 325

Archiv obce Poloučany, 1911–1944, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 326

Archiv obce Pozorka, 1894–1945 (1949), inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 327

Archiv obce Pytlou, 1851–1945, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 328

Archiv obce Rájov, 1924–1936, inventář, M. Vetrák, 2008, ev. č. 329

Místní národní výbor Malé Dvorce, (1927) 1945–1963, inventář, J. Zimová, 2008, ev. č. 330

Místní národní výbor Bernartice, 1945–1979 (1984), inventář, M. Novotná, 2008, ev. č. 331

Bibliografie archivářů Státního oblastního archivu v Plzni za rok 2008

■ BRETLOVÁ Marie

Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety: biografická příručka A–Z [CD-ROM]. Litoměřice, 2008. (Členka autorského kolektivu Stanislava Bimana.)

■ ČERMÁKOVÁ Milada

Příběh kraslické mumie. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 132–136.

■ EDL Jan

Archivy. In *Plzeňsko: příroda, historie, život*. Praha, 2008, s. 723–729. (Spoluautorství Jaroslav Douša, Petr Hubka, Hana Hrachová a Petra Martínková.)

Nová listina Václava IV. v SOKA Tachov. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 69–72.

■ EISENHAMMER Miroslav

Betonová pevnůstka přežila i sprejery. *Plzeňský deník*, 2008, č. 90, s. 29.

Internální tábor v Mirošově. In *Plzeňsko: příroda, historie, život*. Praha, 2008, s. 393–394.

Jan Balcar, Pistole P-38 a její výroba ve firmě SPREEWERK Hrádek nad Nisou v letech 1942–1945. Náklad vlastní, Plzeň 2008, 249 s. (s. 218–249 barevné fotopřílohy). *Minulostí západočeského kraje*, 2008, roč. 43, s. 391–393 (rec.).

Seminář západočeských archivářů ve Františkových Lázních. *ČAS v roce 2007: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2008, s. 101–103.

■ FENCL Tomáš

Pořádání spisů fondu AM Domažlice. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 73–80.

■ HRACHOVÁ Hana

450 let žlutického kancionálu. *Archivní časopis*, 2008, roč. 58, č. 4, s. 288.

Archivy. In *Plzeňsko: příroda, historie, život*. Praha, 2008, s. 723–729. (Spoluautorství Jaroslav Douša, Jan Edl, Petr Hubka a Petra Martínková.)

Julian Svoboda, pedagog a historik. *Staré Budějovice*, 2008, roč. 3, s. 164–167.

Zajímavá výstava ve Státním okresním archivu Příbram. *ČAS*

v roce 2007: ročenka České archivní společnosti, Praha, 2008, s. 87–88.

Zakladatelské počiny březnického rodáka, děkana Ladislava Frozína v Rokycanech. *Podbrdsko*, Příbram, 2008, roč. 15, s. 50–59.

■ **HUBKA Petr**

Archivy. In *Plzeňsko: příroda, historie, život*. Praha, 2008, s. 723–729. (Spoluautorství Jaroslav Douša, Jan Edl, Hana Hrachová a Petra Martínková.)

■ **JÁROVÁ Markéta**

Lázně Letiny. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 124–131.

■ **JIRÁK Petr**

Chemická továrna v Kaznějově – historie, vývoj a pořádání příslušných fondů. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 105–111.

■ **KINKOROVÁ Radka**

Blíží se smutné 70. výročí záboru Chodska. *Týdeník Domažlicko*, 2008, roč. 18, č. 46, s. 6.

Staňkov 775 let. Plzeň, 2008. 95 s. (Spoluautorství Věra Steinbachová, Karel Foud, Zdeněk Valenta, Viktor Steinbach.)

Z archivu: Staňkovy (1. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 75, s. 5.

Z archivu: Staňkovy (2. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 76, s. 4.

Z archivu: Staňkovy (3. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 77, s. 6.

Z archivu: Staňkovy (4. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 78, s. 6.

Z archivu: Staňkovy (5. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 79, s. 6.

Z archivu: Staňkovy (6. část). *Staňkovsko*, 2008, č. 80, s. 6.

■ **KOLÁŘ Petr**

Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni, 2008, 142 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2008, roč. 43, s. 412–413 (rec.).

■ **MAREŠOVÁ Marie**

Císařský hřebcín v Kladrubech za vlády Karla VI. In *Šlechtic mezi realitou a normou: miscelanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Olomouc-Pardubice, 2008, s. 193–208.

Prameny k dějinám slezské šlechty v SOA Plzeň: zpráva o vzniku archivní pomůcky Repertorium slezské šlechty. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 86–89.

■ **MARTÍNKOVÁ Petra**

Archivy. In *Plzeňsko: příroda, historie, život*. Praha, 2008, s. 723–729. (Spoluautorství Jaroslav Douša, Jan Edl, Hana Hrachová a Petr Hubka.)

■ **MAŘÍK Antonín**

Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety: biografická příručka A–Z [CD-ROM]. Litoměřice, 2008. (Člen autorského kolektivu Stanislava Bimana.)

O čem vyprávějí karlovarské úřední knihy aneb Nahlédnutí do písemností úředníků městského úřadu v minulých staletích. In *XVII. historický seminář Karla Nejdla*. Karlovy Vary, 2008, s. 31–39.

■ **MÍRKA Jakub**

Bohdan Kaňák, PhDr. Bohumír Cigánek (1874–1957). Málo známý moravský biskup Církve československé husitské. Olomoucký archivní sborník, 2007, roč. 5, s. 165–168. *Minulostí západočeského kraje*, 2008, roč. 43, s. 484–486 (rec.).

Soupis erbovních listin SOA v Plzni. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 81–85.

■ **NOVOTNÁ Markéta**

Inventarizace archivních souborů německých škol v SOKA Tachov. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 90–94.

Plánsko na starých pohlednicích. 2. rozšř. vydání. Hostivice, 2008. 228 s. (Spoluautorství Václav Baxa, Petr Prášil.)

Přimdsko a Borsko na starých pohlednicích. Hostivice, 2008. 252 s. (Spoluautorství Václav Baxa, Petr Prášil.)

Světce, jejich historie a legendy. Český les, Přimda, 2008, č. 4, s. 6–9.

Tachovsko na starých pohlednicích. Hostivice, 2008. 312 s. (Spoluautorství Václav Baxa, Petr Prášil.)

■ **PEŠTÁK Michael**

Svátky a oslavy za socialismu. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 137–140.

■ **ROM Karel**

Historická radniční budova v Kralovicích. *Kralovický obzor*, 2008, roč. 18, č. 8, s. 3.

Případ doktora Hassmanna. *Vlastivědný sborník*, 2008, roč. 18, č. 3, s. 6–10.

■ **ŘEHÁČEK Karel**

Dolní Žandov v prvních letech po skončení války (1945–1948). *Sborník muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2008, s. 221–236.

Dr. Bernard Guldener mladší a Plzeňsko. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2008, roč. 116, č. 2, s. 94–100.

Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety: biografická příručka A–Z

[CD-ROM]. Litoměřice, 2008. (Člen autorského kolektivu Stanislava Bimana.)

Konec Velké války a vznik Československa na Plzeňsku ve světle památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic. *Dějepis XXIII.: sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni*, Plzeň, 2008, s. 131–141.

Konfiskace majetku Otokara Kruliše-Randy a jeho rodiny po roce 1945. *Sborník prací z historie a dějin umění 5/2008: Klatovsko*, Klatovy, 2008, roč. 5, s. 267–282.

Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920). Plzeň, 2008. 182 s.

■ SÝKOROVÁ Lenka

Jak mizel kostel v Dolním Nýrsku. *Nýrské noviny*, 2008, roč. 35, č. 7–8, nestr.

Jedna připomínka. *Nýrské noviny*, 2008, roč. 35, č. 5, nestr.

Karel Němec, archivář a muzejník Horažďovicka. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 115–119.

Říjen 1918 v Nýrsku. *Nýrské noviny*, 2008, roč. 35, č. 10, nestr. Stará Lhota (něm. Freihöls). *Nýrské noviny*, 2008, roč. 35, č. 1, nestr.

Starý Láz (něm. Starlitz). *Nýrské noviny*, 2008, roč. 35, č. 4, nestr.

Vyslyšené prosby osadníků Železné Rudy k Panně Marii v 18. stol. *Sborník prací z historie a dějin umění 5/2008: Klatovsko*, Klatovy, 2008, roč. 5, s. 87–92.

■ ŠVECOVÁ Markéta

Odbor Národní jednoty slezské v Mýtě-Kařízku (1924–1930). *Sborník Muzea Dr. B. Horáka v Rokycanech*, 2008, roč. 20, s. 50–69.

■ TEJČEK Michal

Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. *Sborník prací z historie a dějin umění 5/2008: Klatovsko*, Klatovy, 2008, roč. 5, s. 67–85.

■ VÁŇOVÁ Ladislava

Svědectví o nemoci a úmrtí posledního rakouského císaře, uherského a českého krále Karla I.: edice dopisů Terezy Kerssenbrockové a Viktorie Mensdorffové z roku 1922. *Sborník prací z historie a dějin umění 5/2008: Klatovsko*, Klatovy, 2008, roč. 5, s. 251–266.

■ VASIOVÁ Jiřina

Konzervátorská praxe ve Státním okresním archivu Domažlice. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 112–114.

■ **VETRÁK Miroslav**

Konstantinovy Lázně – písemnosti jediného lázeňského města na okrese Tachov. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 120–123.

Psalo se před sto lety. *Tachovský deník*, 2008, roč. 17, č. 5–299. (seriál 50 článků)

Psalo se před sto lety. *Tachovská jiskra*, 2008, roč. 18, č. 1–50. (seriál 50 článků)

■ **WASKA Karel**

Archivalische Zeitschrift 86–88, 2004–2006. *Archivní časopis*, 2008, roč. 58, č. 3, s. 269–276 (rec.).

Civilněprávní působnost magistrátu poddanského městečka Úterý na počátku 18. století. In *Poceta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám: acta historico-juridica Pilsensia 2008*. Plzeň, 2008, s. 428–435.

Pavel Himl, Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století. Argo, Praha 2007, 371 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2008, roč. 43, s. 498–500 (rec.).

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. I–VI. Národní archiv Praha 2002–2006. *Minulostí západočeského kraje*, 2008, roč. 43, s. 496–498 (rec.).

■ **WASKOVÁ Eva**

Archiválie podnikatelských subjektů v SOA Plzeň. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, Plzeň, 2008, s. 95–104.

Personální stav SOA Plzeň v letech 2007–2008

Hlavní vlna personálních změn, resp. nových nástupů v centrále SOA proběhla v souvislosti se zrušením žlutické pobočky a zahájením provozu pracoviště v Nepomuku na přelomu let 2006 a 2007; tyto změny až do 1. dubna 2007 byly uvedeny již v ročence za rok 2006. Jen pro úplnost zopakujeme, že na nové pracoviště v Nepomuku přišli z pracovníků nově přijatých v tomto období Mgr. Ivo Kadlec a Mgr. Marie Marešová (5. odd.) a Marie Berkovcová, Gabriela Hartmannová, Bc. Petr Jirák a Jitka Koželuhová (1. odd.). Během roku však došlo k dalším změnám, které byly způsobeny jednak vnitřní reorganizací činnosti 1. oddělení, ale zejména požadavkem na další snížení počtu pracovních míst ve veřejné správě o 12 %. Uvedené nařízení znamenalo úbytek 15 pracovních míst; později byl požadavek upraven na zrušení 7 míst a převedení zbývajících osmi na digitalizační práce. Ve výsledku byla zrušena tři celá pracovní místa a osm pracovních úvazků (7 manipulantek /uklízeček/ v SOKA Domažlice, Karlovy Vary, Plzeň-jih, Plzeň-sever; Rokycany, Sokolov a Tachov a jeden provozní pracovník v SOKA Klatovy) bylo sníženo na poloviční, čímž se uvolnily další čtyři úvazky. Celý proces se promítl ještě do roku 2008, v následujícím přehledu uvádíme stav ke konci roku 2008 se všemi změnami, k nimž došlo od 1. dubna 2007.

Mgr. Petr Kolář byl od 1. 6. 2007 přeřazen ze 4. do 1. oddělení SOA v souvislosti se zahájením naplňování databáze matrik. Agendu knihovny a naplňování databáze Clavius po něm převzala nejprve paní Ludmila Dušátková, která byla k uvedenému dni převedena (jako dočasná náhrada za mateřskou dovolenou) ze SOKA Klatovy, ale již k 24. 7. ukončila pracovní poměr dohodou na vlastní žádost. Následně převzala knihovnu od 1. 8. 2007 Martina Václavíková, na jejíž místo obsluhy badatelsky byla od téhož dne přijata Petra Pešková jako zástup na dobu určitou za mateřskou dovolenou. K 30. 6. odešel na vlastní žádost kontrolor-auditor Ing. Jindřich Burian, na jehož místo od 1. 12. 2007 nastoupila Ing. Irena Vajnerová. K 31. 12. 2007 skončil pracovní poměr na dobu určitou účetní Haně Brklové, která odešla do starobního důchodu; její místo bylo využito pro digitalizační práce. K 31. 1. 2008 ukončil pracovní poměr dohodou archivář Bc. Petr Jirák, který přešel do SOKA

Přerov, jeho místo zůstalo až do konce roku neobsazeno. Výrazné změny v centrále přinesla druhá polovina roku, kdy k 31. 7. opustil archiv jeho ředitel PhDr. Petr Mužík, kterého nahradil ve funkci od 1. 9. 2008 dosavadní ředitel SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích Mgr. Petr Hubka; o měsíc později k 31. 8. dostal výpověď od zaměstnavatele pro nadbytečnost provozář pan Václav Pelcr. K 31. 10. 2008 ukončila práci v 1. oddělení SOA jeho dosavadní vedoucí archivářka Eva Janouškovcová, jejíž pracovní poměr skončil uplynutím sjednané doby. K 7. 11. 2008 skončil dohodou pracovní poměr informatika Ing. Libora Lehkého a od 1. 12. 2008 nastoupila na pracoviště Klášter na dobu určitou jako záskok za mateřskou dovolenou slečna Ivana Doričáková.

V SOkA Domažlice došlo v průběhu roku ke dvěma personálním změnám. Nejprve v únoru 2007 odešla na mateřskou dovolenou Monika Žáčková; na jejím místě ji vystřídala Lenka Strádalová, která v archivu pracovala již od ledna 2006 jako zástup za mateřskou dovolenou Miloslavy Svobodové; Lenka Strádalová však ukončila k 31. 3. 2008 pracovní poměr dohodou a od 1. 4. 2008 ji vystřídala archivářka Miroslava Bauzová. V březnu 2007 se z mateřské dovolené vrátila Ing. Lucie Šimková. Archiv získal navíc převodem z 5. oddělení SOA Plzeň jedno na přelomu let 2006–2007 uvolněné pracovní místo, které bylo využito pro rozšíření konzervační dílny a nastálo obsazeno od 1. 2. 2007 již předchozí praxí osvědčenou Mgr. Janou Řičicovou (Hlaváčovou).

SOkA Cheb opustili po létech plodné práce bývalý ředitel PhDr. Jaromír Boháč (k 18. 3. 2007) a Ing. Marie Boháčová (k 30. 4. 2007), kteří odešli do starobního důchodu. K 1. 5. 2007 nastoupila na uvolněné archivářské místo Bc. Oxana Matros, která však již k 22. 5. 2007 na vlastní žádost pracovní poměr dohodou ukončila. Následně byla přijata od 17. 9. 2007 Mgr. Lucie Pingertová. K 31. 12. 2007 z archivu odešla archivářka Marie Turková poté, co jí skončil pracovní poměr na dobu určitou za mateřskou dovolenou paní Lepší. Od 1. 10. 2008 nastoupila do Chebu Marie Hufová na zkrácený úvazek jako operátorka informačních a komunikačních technologií.

SOkA Karlovy Vary přišel v důsledku snižování stavu pracovních míst o manipulantku Hanu Jiráčkovou, jejíž pracovní poměr byl ukončen výpovědí ze strany zaměstnavatele k 31. 12. 2007; úvazek byl snížen na polovinu. Od 1. 1. 2008 byla na toto místo přijata paní Liliana Řeháková.

V SOkA Klatovy nastoupila k 1. 6. 2007 zpět po mateřské dovolené finanční referentka Eva Havlovičová; dosavadní hospodářka Ludmila Dušátková přešla nakrátko jako archivářka do plzeňské centrály SOA a následně z archivu odešla, jak bylo již výše uvedeno. K 31. 12. 2007 byl v rámci nařízeného snižování stavů ukončen výpověď ze strany zaměstnavatele pracovní poměr uklízečky Jany Blažkové, jejíž pracovní místo bylo v rámci nařízené restrikce zrušeno. Pracovní úvazek technického pracovníka Zdeňka Petráše byl ze stejného důvodu snížen na polovinu.

V SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích došlo k obměně na pozici archiváře poté, co Bc. Michal Peleška přešel do plzeňské centrály SOA Plzeň a na jeho místo v Blovicích nastoupil od 1. 1. 2008 Mgr. Ondřej Maglić. V důsledku restrikce pracovních míst byla k 30. 4. 2008 dána výpověď manipulantce Janě Vaníkové. Od 1. 3. 2008 nastoupila na poloviční úvazek uklízečka paní Iveta Vokáčová.

Do SOkA Plzeň-sever nastoupila od 1. 1. 2007 na místo Marie Löffelmannové, která odešla do starobního důchodu, nová finanční referentka Veronika Brožková. Kvůli nucenému snižování počtu míst musel být ukončen pracovní poměr ze strany zaměstnavatele s manipulantkou Lenkou Šubrtovou a úvazek manipulantky byl snížen na polovinu; na toto místo nastoupila od 1. 1. 2008 paní Marie Braunová. Výpověď ze strany zaměstnance ukončila své působení v Plasích k 31. 3. 2008 archivářka Mgr. Kateřina Nová. Novou archivářkou se stala od 1. 9. 2008 Mgr. Zuzana Kliková; ke stejnému dni nastoupil ředitel archivu Mgr. Petr Hubka výkon funkce ředitele státního oblastního archivu a novou ředitelkou SOkA se od 1. 10. 2008 stala Mgr. Martina Matušková. V SOkA Rokycany došlo ke zrušení pracovního místa knihaře Petra Kabelky.

V SOkA Sokolov podala k 30. 9. 2007 výpověď ze strany zaměstnance archivářka Eliška Krejčíková. Od 1. 10. 2007 nastoupila nová archivářka Mgr. Dagmar Haasová, se kterou však byl k 15. 11. ukončen pracovní poměr ve zkušební době. Od 1. 4. 2008 nastoupila na toto místo Eva Bařtipánová.

Státní okresní archiv Tachov se rozloučil k 15. 6. 2008 s archivářkou Danou Bízovou, která odešla na vlastní žádost. K 31. 8. 2008 zde bylo v důsledku nařízené restrikce zrušeno místo provozáře, ze kterého musel odejít pan Teodor Gita. K 31. 12. 2008 zde skončila pracovní činnost dohodou finanční referentka paní Eva Dombrovská.

V důsledku výše popsaných personálních změn, ovlivněných nařízeným snižováním počtu zaměstnanců, přišel v roce 2007 Státní oblastní archiv Plzeň o 7 funkčních míst. Dalších 8 se podařilo uchránit převedením na digitalizační práce. Do roku 2008 vstoupil SOA Plzeň se stavem sníženým na 117 pracovních míst a tento stav platil i na začátku roku 2009.

Zprávy a informace

K metodice historických topografií sídel

Karel Waska

Historická topografie, jinak též historický místopis, byla disciplínou, která nebyla u nás po druhé světové válce přibližně dvacet let provozována. V padesátých letech 20. století byla dokonce označena za „pozitivistický obor“, čímž se stala z ideologických důvodů nežádoucí. Dá se říci, že ji pro oficiální historiografii vzkřísil až ve druhé polovině minulého století pražský archivář Jiří Čarek.

Autorská dvojice Jiří Čarek – Zdena Pelikánová se pokusila v roce 1966 tento obor definovat – nepochybně v zájmu jeho oživení a obhájení – jako vědeckou historickou disciplínu, jejímž objektem zkoumání je prostředí, chápané jako východisko časové a prostorově vymezeného okruhu společenské a individuální činnosti lidí. Historický místopis tedy zkoumá prostředí, které společnost ovlivňovala, měnila a vytvářela a s nímž byla v bezprostředním kontaktu, tzn. zabývá se zpětně lidskou společností jako tvůrcem tohoto prostředí a jako objektivní realitou tímto prostředím nutně ovlivňovanou a na něm závislou. Je to tedy nepominutelná pomocně vědní disciplína nejen pro vlastní historii, ale i pro mnoho dalších oborů společenských věd, jako jsou např. dějiny umění, historická archeologie, památková péče, hospodářské a sociální dějiny, sociologie, historická demografie atd. Zatím nikdo neprohlásil historickou topografii za zvláštní pomocnou vědu historickou – patrně proto, že neuznává specifických metod historického zkoumání, ale vypůjčuje si je z jiných disciplín.

V souvislosti s mým zájmem o dějiny městečka Úterý, kde již bude možno přistoupit k historickotopografické syntéze, omezím téma pouze na historický místopis lidských sídel a všimnu si tedy jen metodologie s tím spojené.

Pokud je mi známo, nejstarší naší speciální prací zabývající se historickým místopisem jsou Tomkovy Základy starého místopisu pražského, které vycházely v letech 1866–1875. Jak W. W. Tomek uvedl, donutila ho k tomuto zkoumání jeho práce na Dějepisu města Prahy. V podstatě publikoval především údaje o doložených majitelích a prostorové identifikaci za použití starých i stávajících popisných čísel domů čtyř měst pražských (Staré Město pražské, Nové Město pražské, Men-

ší Město pražské tzn. Malá Strana, Hradčany; do popisu je zařazen i Hrad pražský a Vyšehrad). Tomek obsáhl období od začátku 14. do počátku 16. století, u různých pražských měst se časový záběr liší podle pramenů, které byly k dispozici.

Na Tomka pak navázal Josef Teige stejnojmenným dílem vydávaným v letech 1910–1915. Zpracoval však jen část Starého Města pražského, kterou dovedl do roku 1620. Jeho dílu ovšem chybí rejstříky, takže jeho využití je pracné. Další různé dílčí pokusy o pražskou historickou topografii na tomto místě pomineme.

Před druhou světovou válkou se snažil práce Tomkovy i Teigovy zrevidovat Jiří Čarek, který zjistil, že oba jeho předchůdci se ve více případech mýlili. Oběma se podařilo většinou vytypovat ulice pomocí krajních nárožních domů, avšak s domy v ulicích to již bylo horší. V důsledku dělení či spojování a dalších stavebních úprav domovních areálů nedokázali všechny přesně identifikovat. Tu se projevuje skutečnost, že při podobné práci je nejjistější vycházet z mladší situace zachycené v mapách a plánech, kde jsou již domy vyměřeny a identifikovány čísly popisnými a zároveň nutno zjišťovat, k jakým změnám u domovních parcel v průběhu staletí došlo. V květnu roku 1945 shořela ve staroměstské radnici velká část Čarkových excerpt. Ze zbytku publikoval pak postupně v Pražském sborníku historickém v letech 1978–1986 dějiny 170 domů Starého Města pražského. Podal přitom historii domů od nejstarších zmínek o nich až do počátku 20. století.

Podobně pak zpracoval část Nového Města pražského Luboš Lancinger a publikoval ji tamtéž v letech 1987–2000. Lancinger působil dlouhá léta v někdejší Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO). Tento ústav prováděl pro potřeby památkářů, kteří měli na rekonstrukci dohlížet, tzv. stavebně historické průzkumy (SHP), což byly resp. dodnes jsou elaboráty obsahující dějiny objektu či komplexu objektů a dějiny jeho stavebního vývoje (po zániku SÚRPMO jsou dnes pořizovány SHP jinými institucemi, často soukromými firmami). Součástí SHP byla vždy i technická dokumentace stavby, kterou prováděli stavební odborníci. Lancingerův popis některých částí Nového Města pražského vychází právě z těchto SHP a přináší údaje od nejstarší zjiitelné situace až do současnosti.

Nicméně i v novější době vycházely místopisné studie měst omezující se pouze na středověk. Tak Oldřich Vičar publikoval

roku 1966 ve sborníku Brno v minulosti a dnes místopis Brna v polovici 14. století a připojil i plán. Snažil se přitom identifikovat především polohu středověkých domů. Údaje z dobře dochovaných městských knih přitom zkombinoval se starou mapou z poloviny 17. století. Metodicky je tato práce zajímavá tím, že kartograf Vičar v ní řeší mj. i míru zkreslení a tedy spolehlivosti starých mapových zobrazení, které porovnává s mapami moderními. Pokud je mi známo, historičtí archeologové již vznesli některé dílčí námitky na základě svých výzkumů.

Zdá se, že lépe se podobného úkolu zhostil František Hoffmann v práci Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století (vyšlo roku 2004).

Mnoha dílčími pracemi, které zde nelze ani vyjmenovat, přispěli k nejstaršímu prostorovému vývoji měst, městeček i vsí v posledních desetiletích historičtí archeologové, kteří ovšem vycházejí především z hodnocení situace zjištěné archeologickým výzkumem. Pro starší období, ze kdy nemáme písemné resp. obrazové prameny, je to ovšem metoda jediná a nezastupitelná.

Z dalších historickomístopisných prací zasluhují zmínky (zejména pro jejich rozsah) díla Wilhelma Nathera o Olomouci (rukopis místního regionalisty ze 2. poloviny 19. století, bohužel bez citací, vydáno Vladimírem Spáčillem roku 2005), dále Josefa Rampuly o Telči (rukopis místního regionalisty z první poloviny 20. století, vydáno tiskem roku 1999), Jaroslava Kubáka o Českých Budějovicích (z první poloviny 20. století, vydáno roku 1973). Velmi profesionálně zpracovaný je místopis Českého Brodu, který publikovali Miloš a Ladislav Dvořákové v letech 1982–1999 v různých středočeských historických sbornících. Časový záběr postihl období od nejstarších zmínek až po současnost. Další z pozoruhodných a vyčerpávajících prací je topografie Českého Krumlova, kterou publikovala Anna Kubíková v Jihočeském sborníku historickém v letech 2002–2007 a zachytila tu dějiny jednotlivých domů a jejich majitelů od roku 1459 (místy již od r. 1424) do roku 1654. Mladší období až do čtyřicátých let 19. století obsahuje rukopis Mikuláše Urbana z Urbanstadtu, uložený v českokrumlovské pobožce Státního oblastního archivu Třeboň. Práce Dvořáků a Kubíkové jsou značně podrobné, postihují dějiny domů i jejich majitelů včetně epizodicky doložených vlastníků, uvádějí též odkazy na příslušné prameny.

Ze západočeských autorů dlužno jmenovat především Fridolína Macháčka, který v publikaci *Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska* (Plzeň 1931) uveřejnil i rozsáhlou kapitolu *Městský dům*, v níž popsal dějiny jednotlivých domů uvnitř plzeňských hradeb od 16. (výjimečně od 15.) do počátku 20. století. Popis je podán poměrně čtivě, avšak za tímto účelem autor vypustil velmi mnoho zpráv o dočasných a krátkodobých majitelích, což spolu s absencí citací vědeckou hodnotu díla snižuje. Nelze dále pominout *Dějiny někdejšího král. města Klatov z pera Jindřicha Vančury*. Tato práce, dovedená do roku 1750, vycházela v letech 1933–1936. Je členěna do chronologických kapitol a v každé z nich nalezneme i různé rozsáhlé pasáže o dějinách klatovských domů, bohužel rovněž bez citování pramenů. Z mladších západočeských prací je třeba vyzdvihnout článek Františka Purgharta *Za zmizelými ulicemi a domy v Rokycanech* (*Minulostí Rokycanska* 8, 2000). Je to sice jen dílčí studie, je však doplněna i plánky zachycujícími stavební vývoj. Na základě stavebních spisů popisuje autor dějiny domů přibližně v letech 1788–1840, místy však s různě podrobnými přesahy od 17. do poloviny 20. století. Důvěryhodnost tohoto pojednání zvyšuje i citování použitých pramenů, což bylo ve zmíněném sborníku spíše výjimkou.

Lokalitami z dříve německy mluvícího pohraničí jsem se blíže a soustavněji nezabýval, takže odtud mohu jen namátkou jmenovat práci Karla Albertiho o ulicích a náměstích Aše (vyšlo roku 1923). Děkuji kolegovi PhDr. Vladimíru Vlasákovi za upozornění na historickotopografickou publikaci Wenzela Petera, *Beiträge zur Geschichte des Dorfes Königswertth* (Königswertth 1934) a za poukázání na skutečnost, že ne jeden místní kronikář se ve svém díle pokoušel o historický místopis obce. Ostatně i úterský regionální historik Viktor Nentwich sestavil přibližně před rokem 1927 rovněž stručný přehled majitelů tamních domů od počátku 17. do počátku 20. století, jeho identifikace objektů se ale ne vždy ukazuje jako správná.

Podoba výstupů historickomístopisných prací o dějinách sídel se u různých autorů liší. Dalo by se hovořit o dvou základních typech shrnutí:

- práce zachycující dějiny všech obytných domů a jejich majitelů a většinou i různých veřejných staveb a objektů (např. Tomek, Teige, Čarek, Lancinger, Dvořákové, Kubíková);
- práce omezené jen na některé významné stavby, většinou veřejné, na polohu ulic, náměstí a dalších veřejných prostor – touto metodou postupovali zejména Severomoravané

Miloslav Kroček u Moravské Ostravy, Antonín Barcuch a Eva Rohlová ve svých pracích o starém Přívozu, Slezské Ostravě, Vítkovicích, Mariánských Horách (publikováno ve sborníku Ostrava v letech 1987–2007), podobně je pojata i kvalitní práce Bohumíra Roedla, K historické topografii Žatce v 16. a počátkem 17. století (Sborník Okresního archivu v Lounech 3, 1990).

U děl popisujících dějiny jednotlivých domů vidíme opět několik různých způsobů řazení:

– řazení podle čísel popisných ve vzestupné řadě; je to běžné spíše u historických topografií, které pojednávají o všech budovách v lokalitě (např. Kubíková, Dvořákové, Vančura) a tato metoda je použitelná spíše u měst a městeček s menším počtem domů;

– v případech zpracování úplných topografií větších sídlišť bývají popisy řazeny podle historických čtvrtí či jejich částí (např. Lábek) nebo podle víceméně libovolně vytyčených stavebních komplexů (např. Tomek);

– v dílech historických topografiích popisují autoři obvykle několik ulic či domovní blok (např. Čarek, Lancinger, M. Juřica v práci o dějinách Jiráskova náměstí v Moravské Ostravě /sborník Ostrava 23, 2007/, R. Široký – M. Wasková, Topografie historického Skvrňanského předměstí /sborník Nardi aristae 2007/).

Zmínil-li jsem se o číslech popisných, budiž mi dovolen krátký exkurs k jejich vývoji. Už v pramenech z první poloviny 18. století (výjimečně i starších) se můžeme setkat s jevem, že domy nebo selské usedlosti byly označovány pořadovými čísly, která však nebyla stabilní a vrchnostenští či městští úředníci je mohli i změnit. Zásluhu na vytvoření trvalých konskripčních číli popisných čísel domů má josefský stát, který usiloval o zpřesnění evidence obyvatel pro účely daňové i odvodní (rekrutování vojáků). Dne 10. března 1770 byl vydán patent o soupisu obyvatel a dobytka, dle něhož měly být mj. pod dohledem krajských úřadů očíslovány domy, což zopakoval dvorský dekret z 28. září 1770. Dvorským dekretem z 15. prosince 1770 bylo pak nařízeno, že čísla domů mají být do budoucna neměnná. Toto opatření lze považovat za vlastní začátek pevných popisných čísel. Na začátku následujícího roku byla ve většině sídlišť zavedena stabilní konskripční čísla jdoucí ve vzestupné řadě, obvykle od radnice či rezidenčního zámku, rychty apod. Nebyl však přesně stanoven postup do budoucna. Tak někde docházelo k situaci,

že pokud byl mezi dvěma očíslovanými domy vystavěn dům další, dostal popisné číslo v podobě zlomku (v Úterý např. takto vznikla čp. 22 $\frac{1}{2}$ a 22 $\frac{3}{4}$). O nápravu pak usiloval konskripční a rekrutní patent z 25. října 1805, který mj. nařizoval odstranění zlomků a přečíslování. Ve většině lokalit (mj. i v Úterý) to bylo provedeno roku 1805. I nadále však docházelo k nejednotnostem, např. čísla popisná byla ze zbořených domů někdy přenášena na nově postavené apod. Císařským nařízením z 23. března 1857, kterým byl publikován předpis o sčítání obyvatel a hospodářských zvířat, byly zopakovány některé starší zásady pro označování domů čísly. Pokud k tomu nedošlo již dříve, byly v následujících letech prováděny opravy, což muselo být nadále projednáno a schvalováno nadřízenými politickými resp. i finančními úřady. V Úterý tak bylo definitivní přečíslování, dodnes platné, provedeno 7. července 1864 (v pozdější době došlo k některým dalším úpravám, např. byla zavedena tzv. evidenční čísla, která označují objekty určené k rekreaci).

Nyní by bylo vhodné zmínit se o pramenech, které lze pro sestavení historické topografie využít, a to jak v obecné rovině, tak o konkrétních, které jsou k dispozici v případě Úterý:

– mapové podklady (indikační skici z třicátých až čtyřicátých let 19. století – pro Úterý k dispozici skica z r. 1834 a též některé mladší katastrální mapy vycházející z indikačních skic; mapy tzv. vojenského mapování z konce 18. resp. počátku 19. století jsou obvykle příliš schematické; žádné starší mapy pro Úterý nejsou k dispozici); na tomto místě nelze vyčerpávajícím způsobem uvádět všechny druhy použitelných mapových zobrazení, které se ostatně u jednotlivých lokalit mohou značně lišit, za zmínku však stojí fotografie leteckých snímkování prováděných po roce 1945 a v některých případech i dříve;

– veduty, fotografie (pro Úterý existují jen fotografické popř. kreslené pohlednice od počátku 20. století);

– trhové a další majetkoprávní knihy uložené v archivních fondech měst a velkostatků, jsou základním zdrojem informací o majitelích, nejednou tu zjistíme i údaje o poloze, dělení a spojování domovních parcel, někdy jsou v zápisech těchto knih obsaženy i popisy domů a jejich zařízení; pro období před zavedením popisných čísel je třeba, aby knihovní zápisy uváděly informace o sousedních domech, bez toho je vyhotovení přesnější historické topografie neproveditelné; tyto údaje např. chybí v nejstarší úterské městské knize z druhé poloviny 16. století, takže topografické údaje pro Úterý lze sestavit až od

počátku 17. století; identifikační údaje kupodivu chybějí i v knihách tak velkého města, jakým bylo Stříbro;

- různé daňové předpisné a výběrčí knihy umožňující lokalizaci domů – výběrčí dávek obvykle postupovali dům od domu v neměnném pořádku, i zde však nalezneme výjimky (srv. citovanou práci Vičarovu);

- kroniky farní, obecní, školní, soukromé apod.;

- prameny ústřední povahy resp. dochované v ústředních archívech – zčásti k dispozici v edicích (listiny, knihy erekční, knihy konfirmační, berní rula, tereziánský, josefský a stabilní katastr; elaboráty sčítání lidu aj.);

- mladší pozemkové knihy, stavební spisy a plány (ve fondu Archiv města Úterý je dochováno několik desítek stavebních spisů i s plánky od konce 19. století do roku cca 1945).

V minulých desetiletích jsem pracně vyexcerpoval z trhových knih všechny údaje o změnách majitelů 189 domů v Úterý, sestavil jsem též řady dle výběrčích daňových rejstříků, popř. elaborátů sčítání lidu pro období od začátku 17. do poloviny 19. století. Ve většině případů mám zachyceny i údaje o majitelích až do roku 1945, někde i o mladších. Přibližně od poloviny 18. století se objevují při stanovení výminku též podrobné informace o některých částech resp. podobě domů. Od této doby se začínají v úterských pramenech stále častěji vyskytovat i inventáře domovního vybavení (nástroje, nábytek atd.). Nutno přiznat, že se mi ani za použití dosti široké škály slovníků nepodařilo identifikovat všechny německé termíny, jde bezpochyby o specifické místní nářeční názvosloví domovního inventáře, místy i domovních stavebních prvků.

Na závěr pak poznámka ke studiu urbanistického vývoje sídlišť. Zde může historická topografie hodně naznačit, např. jakým způsobem, resp. do kterých prostor se lokality v průběhu staletí rozšiřovaly. Je kupříkladu známou skutečností přibývání domkářských a chalupnických usedlostí od první poloviny 18. století. Pomocí topografického zkoumání lze pak sledovat, ve kterých částech lokality k tomu docházelo. Jiným poznatkem může být i zpřesnění počtu obytných domů v určitých obdobích. Např. Karel Kuča ve své rozsáhlé (zatím nedokončené) práci o urbanistickém vývoji měst a městeček víceméně přijímá údaje berní ruly jako údaje o počtu obydlí v lokalitě. Na příkladu Úterý lze doložit, že je to zcela mylný předpoklad – berní rula eviduje jen hospodáře, přičemž několik z nich vlastnilo dva i více domů. V případě Úterý se prostý součet tamních majitelů

uváděných v berní rule liší od dobového počtu obytných domů asi o 15%. Se stejným jevem se setkáme i u mladšího tereziánského katastru.

Historický místopis v klasické formě je značně nezáživné čtení. Bylo by ho ovšem možno zpestřit podrobnostmi o životě majitelů a obyvatelů jednotlivých domů – koneckonců dějepis je především vyprávění příběhů, mnohá práce o historické topografii (a týkalo by se to i Úterý) by pak ale svým rozsahem mohla konkurovat Ottovu slovníku naučnému.

Vývoj matričního zápisu s konkrétními příklady na matrikách farního obvodu Budětice

Michal Peleška

Cílem následujícího příspěvku je ukázat, jak se ve svých nejvýraznějších rysech vyvíjel matriční zápis v období od sedmáctého století až do poloviny století devatenáctého. Obecně zaměřený popis vývoje matričního zápisu je přitom konfrontován s konkrétními příklady pocházejících z matrik a rejstříků farního obvodu Budětice, jejichž základní údaje byly počátkem roku 2008 zpracovány během probíhající digitalizace a katalogizace Sbírký matrik západních Čech. Tématu matričních zápisů se v minulosti věnoval prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. (MAUR, E., Vývoj matričního zápisu v Čechách. Historická demografie, 1972, č. 6, s. 40-58), dále pak Dr. Karel Doskočil, jehož práce je citována níže.

Dle ustanovení tridentského koncilu, ke kterému došlo v rámci projednávané reformy manželských otázek v roce 1563, měl mít napříště u sebe každý farář knihu, do níž bude zapisovat jména snoubenců a svědků, den a místo sňatku. Při záznamech o křtech bylo faráři uloženo zjišťovat a zapisovat rovněž jména kmotrů.

Vedení knižních záznamů o zemřelých zavádí až římský rituál (Rituale romanum) z roku 1614. Římský rituál používal k registraci údajů větného zápisu, jenž se skládal z několika přesně stanovených latinských formulací. Do matrik křtů mělo být zaznamenáváno datum narození a datum křtu, jméno křtícího kněze, jméno dítěte a jména rodičů a kmotrů společně s farností, odkud rodiče a kmotři pocházeli. V matrikách určených pro oddané bylo třeba uvádět datum ohlášek, existenci překážek,

datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště a farnost snoubenců a svědků. U vdov mělo být navíc uváděno jméno bývalého manžela. V záznamech o zemřelých neměl chybět den úmrtí, jméno zesnulého, jeho otce, bydliště, byl-li znám věk, den a místo pohřbu, jméno kněze, datum zpovědi, přijetí nejsvětější svátosti a poslední pomazání. Vzory zápisů provedených v souladu s římským rituálem uvádí v českém překladu Dr. Karel Doskočil ve svém článku *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů* (DOSKOČIL, K., *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, 1940, roč. XII. č. 2, s. 6–17.). Pro ilustraci uveďme alespoň ukázkou vzorového záznamu o křtu, jenž měl podle Karla Doskočila následující podobu:

„Léta Páně ... dne ... měsíce ... já A., farář tohoto kostela sv. B. města (nebo obce) C., křtil jsem dítě, narozené dne ... D. a E. manželů této farnosti (nebo farnosti sv. F. a z takové rodiny), jemuž dáno jméno ... Kmotři byli G., syn H. z farnosti (nebo místa) J., a K. manželka L., dcera M. z farnosti (nebo obce) N.“

Zápisy v našich dochovaných pobělohorských matrikách však většinou takové množství údajů zdaleka neobsahují a záleželo především na osobním přístupu jednotlivých farářů, jak pečlivé a podrobné matriční záznamy prováděli. Zápisy, které se objevují v našich matrikách v průběhu 17. století, jsou většinou velmi jednoduché a neúplné. V některých případech není dokonce v matrice pokřtěných uvedeno ani jméno matky. Ještě větší „kuriozitou“, zmiňovanou v odborné literatuře, je občasné vynechání jména jednoho z manželů v rámci matričního oddílu oddaných. Avšak vůbec nejmenší míra pečlivosti byla věnována matrikám zemřelých, jejichž záznamy byly velice stručné a omezovaly se mnohdy pouze na datum pohřbu, jméno a bydliště zemřelého.

V nejstarších zápisech pro narozené, resp. pokřtěné v budětických matrikách je uváděno zpravidla datum, jméno dítěte, otec, matka, jména kmotrů a odkud kmotrové pocházeli. Také v budětických zápisech pokřtěných chybí v několika opakovaných případech jméno matky. Dokonce jsem se setkal se zápisem o křtu, který sice uvádí všechny ostatní nezbytné údaje, co se z něj však nelze dozvědět, je jméno pokřtěného (zápis vztahující se k Rábí ze dne 18. února 1651). Obecně lze říci, že se z výše uvedených zápisů dovidáme více informací o kmotrech, než o rodičích dítěte. Údaje týkající se kmotrů zde tvoří

v podstatě nejrozsáhlejší část celého záznamu. Kmotři bývají uváděni tři. Jeden z nich při křtu držel dítě (levans) a další dva bývají uváděni jako svědkové (testes).

V nejstarších budětických zápisech zemřelých se uvádí jen datum doplněné slovem „pochován“ a jménem. Často se ještě objevuje drobná poznámka typu „stará žena“, „dítě malé“ apod. U řady zápisů z druhé poloviny 17. století není zapsán přesný datum úmrtí ani pohřbu, ale setkáváme se zde pouze s číslem zemřelého v daném roce. Nejstarší zápisy týkající se oddaných v Buděticích se váží k roku 1677. Jejich podoba je zhruba následující: (datum) *vstúpili gsau w staw manželský osoby* (následují jména a identifikace podle rodičů). Dalo by se říci, že u zápisů oddaných se v daném období zpravidla setkáváme s podrobnější a pečlivější identifikací zúčastněných osob, než jak je tomu u zápisů pokřtěných.

Postupem doby se informace uváděné v matričních zápisech pozvolna rozšiřují a objevují se zde i některé další údaje odrážející specifický sociální vývoj našich zemí. V 18. století se stává poměrně běžným záznam o poddanské příslušnosti. V budětických matrikách se tento záznam objevuje až teprve těsně po roce 1800. U zemřelých osob se někdy, dokonce již od 17. století, začínají uvádět také příčiny úmrtí. Zmíněný údaj se však stává běžným zpravidla až později. Konkrétně opět v Buděticích se příčina smrti uváděla až od roku 1784, v předtištěné rubrice nazývané „nemoci a smrti pád“.

S nastupujícím 18. stoletím začínají být záznamy v budětických matrikách přehlednější a někdy i o něco delší, přestože obsahují často tytéž základní údaje, jež jsou obsaženy v matrikách staršího data. Rozsah zápisů je někdy rozšířen pouze v důsledku použití většího množství přídavných jmen (jako je např. „honesta sponsa“ namísto pouhého „sponsa“ apod.) – toto se konkrétně objevuje v matrikách oddaných pro období 1730–1760. K větší přehlednosti budětických matričních zápisů po roce 1700 přispívá i umístění jednotlivých záznamů do samostatných kolonek obdélníkového tvaru a zároveň s tím i zvýraznění klíčových údajů pomocí jejich podtržení. Po roce 1700 se v matrikách zemřelých zároveň již začínají (ačkoli nepravidelně) objevovat první údaje o úmrtním věku. Jinak zápisy zemřelých tvoří v rámci ostatních zápisů i nadále nejstručnější kategorii, ale kromě již zmíněného úmrtního věku bývá již jejich součástí v daném období i údaj o místě pohřbu.

V roce 1760 zavedla pražská konsistoř jednotnou latinskou matriční formuli, která vycházela v základních rysech z římského rituálu a byla doplněna o poddanskou příslušnost rodičů pokřtěných dětí a novomanželů. Nejvýraznější změnu, která se tehdy promítla do podoby matričních zápisů, tak představovalo bezvýhradné užívání latiny, nahrazující do té doby dosud běžnou češtinu a němčinu. K nahrazení živých jazyků latinou však nedocházelo všude, neboť v některých farnostech se latinsky psaných matričních zápisů užívalo již v předchozím období. Toto byl ostatně i případ Budětic, kde se v té době latina používala nepřetržitě již po několik desetiletí. První latinsky psané záznamy zde pocházejí z roku 1685 (v matrice oddaných). V zápisech křtů a zemřelých se sice čeština používala i po tomto roce, např. u pokřtěných jsou zápisy ještě roku 1701 částečně psány česky, ale se začátkem 18. století již v Buděticích nastupuje éra latinských zápisů, které se zde používaly nepřetržitě až do roku 1784.

K celé řadě skutečně zásadních a převratných změn v existenci matrik došlo v době osvícenství, kdy se stát z důvodu zvýšeného zájmu o statistické údaje, využívané zejména pro vojenské a daňové účely, snažil získat větší přehled a kontrolu nad obyvatelstvem. Zároveň, a to mj. i v důsledku začleňování kléru do státní správy, dochází k úpravě poměrů ve vztazích mezi církví a státem.

Z mnoha energiicky zaváděných změn byl pro podobu matričního zápisu důležitý zejména dvorský dekret ze 6. října 1770 a následný patent Josefa II. z 20. února 1784. I přes několik vzácně se objevujících výjimek (na území dnešního Plzeňského kraje jsou to např. matriky FO Domažlice z let 1631–1710, kde se již objevují rubriky) převládala až do roku 1770 u matričního zápisu větná podoba. Změnu tohoto stavu přinesl až výše zmíněný dvorský dekret ze 6. října 1770, předepisující nové matriční formuláře, do nichž se zapisovalo pomocí rubrik, které neumožňovaly vynechávat předepsané údaje a matriky se zároveň staly přehlednějšími. Oddíly oddaných sestávaly z následujících rubrik: den, oddávající, snoubenci, svědkové, náboženství, město a číslo domu (to byl nový a důležitý údaj, zaváděný v souvislosti s prvním číslováním domů); oddíl narozených se skládal ze dne narození a křtu, jména kněze, dítěte, rodičů a kmotrů, náboženství, místa a čísla domu; oddíl zemřelých obsahoval datum, jméno pohřbívajícího, zaopatření, jméno zemřelého, náboženství, hřbitov, místo, věk a číslo domu.

V Buděticích bylo k používání rubrik přistoupeno v polovině února 1771, čímž se Budědice nijak výrazně neodlišovaly od ostatních farních obvodů. V některých farnostech se dokonce již od roku 1771 používaly tištěné formuláře vydané arcibiskupskou tiskárnou. V budětickém farním obvodu se předtištěné formuláře používaly od roku 1784.

Z řady nařízení, která vstoupila v platnost v době osvícenského absolutismu, stojí snad za zmínku i guberniální nařízení z 20. října 1779, na jehož základě měla být zapisována jména do matriky pouze na základě jména rodiny a již nikoli podle gruntů, jak tomu občas bývalo dříve.

Na základě patentu Josefa II. z 20. února 1784 byly rubriky z roku 1770 ještě rozšířeny. Kniha oddavek musela mít rubriky: rok, měsíc, den svatby, číslo domu, křestní jméno a příjmení ženicha, jeho náboženství a stáří, udání, zda je svobodný či vdovec, dále křestní jméno nevěsty, náboženství, stáří a zda je svobodná či vdova. Konečně pak křestní jméno a příjmení svědků nebo tzv. družbů a jejich stav. Kniha narozených („křestní rejstřík“) měla předepsané následující rubriky: rok, měsíc a den narození, domovní číslo, křestní jméno dítěte, jeho pohlaví, udání, je-li manželské či nemanželské, křestní jméno a příjmení rodičů, jejich náboženství, křestní jméno a příjmení kmotrů. U nemanželských dětí se jméno otce podle patentu nemělo zapisovat, neboť „tento zápis, možný jen na základě udání matčina, náhodné pověsti nebo domnění duchovního správce, zůstává vždy velmi dvojaký, snižuje domnělého otce v očích světa a nemá žádného vlivu právního ani pro matku ani pro dítě. Jméno otce u nemanželského dítěte lze jen tehdy připojit, když se k tomu sám přiznává.“ Kmotři se museli stejně jako v matrice oddaných buď vlastnoručně podepsat, nebo když je zapsal někdo jiný, museli ověřit cizí ruku připojeným znamením. Matrika zemřelých („úmrtní rejstřík“) musela být vedena v šesti rubrikách: rok, měsíc a den smrti, domovní číslo, náboženství, pohlaví a udávané stáří zesnulého. K těmto údajům se připojovala ještě sedmá rubrika o příčině smrti.

Roku 1784 se také v rámci matričních zápisů přestala užívat latina a byla nahrazena buď češtinou, nebo němčinou, v závislosti na typu regionu a osobě zapisujícího faráře. V Buděticích se od uvedeného roku přechází na zápisy v češtině. Na dané věci sice není celkem nic mimořádného, ale pro oblast západních Čech je tento stav poněkud méně obvyklý. V našem prostoru převažovaly po roce 1784 spíše zápisy německé, které se v oblastech

s německým osídlením udržely až do 20. století, a velmi často se zde také setkáváme s případy, kdy se teprve až po určitém různě dlouhém „německém“ období přechází k zápisům českým.

Do celkové podoby matričních knih se velmi výrazně promítla ustanovení obsažená ve dvorském dekretu ze dne 19. července 1784. Zde se nově objevila povinnost vést pro každé místo (obec) samostatnou matriku, nebo alespoň samostatný matriční oddíl. Samostatné matriční oddíly vyhrazené pro zápisy z jednotlivých obcí se dílčím způsobem objevují již v nejstarší dochované budětické matrice ze 17. století, toto rozčlenění však zde není ještě zcela důsledně dodržováno a na několika místech jsou promíchány zápisy z několika obcí. Vedení samostatných matričních oddílů pro každou obec zvlášť bylo v Buděticích zcela důsledně dodržováno teprve od roku 1801.

V roce 1790 byly oficiálně zavedeny indexy, čímž došlo k dalšímu zpřehlednění evidence osob, jejichž jména se v matrikách objevují. Z důvodu zabránění možného zneužití matrik byla od roku 1792 zavedena jejich povinná foliace. U matrik narozených a oddaných docházelo od konce 18. století k postupnému rozšiřování údajů, jež byly uváděny v rubrice určené pro zápis rodičů. Zde uváděné údaje byly dále rozšiřovány o jména a bydliště prarodičů.

Povinností farářů od 1. května 1794 bylo uvádět také panství a původ matky (v matrikách narozených) a nevěsty (v matrikách oddaných), včetně čísel domů a jmen jejich rodičů. Poznámávání rodných jmen vdov vycházelo až z výnosu pražské konsistoře z 5. července 1875.

Ačkoli teprve až 2. července 1825 bylo dekretem dvorské kanceláře nařízeno do matriky narozených zapisovat i jméno porodní báby, v praxi se tak dělo již od počátku 19. století. Také v Buděticích se tento údaj objevuje již hned po roce 1800.

Postupně se prosazovalo i průběžné číslování jednotlivých matričních záznamů, jehož povinné užívání je uváděno již k roku 1811. Jednalo se o pořadové číslo narození, sňatků a úmrtí v rámci určité farnosti během jednoho roku. Na podobný způsob číslování lze v budětických matrikách narazit poprvé až roku 1856.

K zavedení nového formuláře pro zápisy do matričních knih, do něhož byly zakomponovány některé změny prosazované po roce 1784, došlo roku 1840. Obsahově se příliš nelišil od svého předchůdce, jeho hlavní přínos však spočíval v podrobné legendě, nepřipouštějící možnost nesprávného výkladu.

Důsledkem zrušení patrimoniální správy byl další formulář z roku 1850, obsahující následující rubriky:

Záznamy narozených: *Rok, měsíc a den narození a křtu – Jméno křtícího – Jméno pokřtěnce – Náboženství – Pohlaví – Původ (manželský nebo nemanželský) – Mrtvorozenost – Místo, číslo domu, bývalé panství, okresní soud, podkrajský úřad, kraj – Bába (jméno a příjmení, obydlí, je-li zkoumána čili nic) – Otec (jméno a příjmení, stav, charakter neb řemeslo jeho) – Matka (jméno a příjmení, její otec a matka, místo jejího narození, číslo domu, býv. panství atd.; stejné údaje jako u otce) – Kmotrové (jméno, příjmení a stav).*

Záznamy oddaných: *Rok, měsíc a den sňatku – Místo atd. – Oddávající kněz – Ženich a nevěsta (jméno a příjmení, stav, místo atd.) – Jméno, příjmení a stav rodičů – Náboženství – Věk – Rodinný stav – Svědkové (jméno, příjmení, stav a bydliště) – Poznámky (doklady o ohláškách, plnoletosti, vdovství apod.).*

Záznamy zemřelých: *Den úmrtí a pohřbu – Místo – Číslo domu atd. – Zemřelý (jméno, příjmení a stav rodičů, u žen a vdov muže) – Manželský stav – Náboženství – Pohlaví – Věk – Místo pohřbu – Příčina smrti s číslem prohledacího vysvědčení – Jméno pohřbívajícího nebo svědka pohřbu – Zaopatření svátostmi.*

Další předpisy týkající se vedení matrik vycházely z usnesení pražského koncilu z roku 1860 a z usnesení pražské synody 29. května 1873. Za konečné sjednocení podoby matričních formulářů v Čechách pak bývá považován výsledek společné konference zástupců pražské, litoměřické a královhradecké konsistoře z roku 1890.

Závěrem je možno konstatovat, že dochované budětické matriky odrážejí téměř veškeré charakteristické proměny vývoje matričního zápisu. Najdeme zde též řadu odchylek, vzniklých povětšinou pomalým přejímáním nově zaváděných pravidel nebo způsobených individuálním přístupem zapisovatelů. Jistou míru odlišnosti od oficiálně stanovených pravidel či doporučení a rovněž tak i občasnou nejednotnost, vyskytující se u zápisů prováděných v různých farních obvodech ve stejném časovém období (ať již je tomu z hlediska obsahového či jazykového), lze ovšem vidět spíše jako běžný jev, než jako projev nějaké originální specifické vylučnosti.

Zaniklá vesnice Grafenried ve světle archivních dokumentů

Marie Bretlová

Vesnice Grafenried (česky Lučina) se nacházela asi 12 kilometrů jihozápadně od Poběžovic, než byla po druhé světové válce v důsledku politických událostí a své polohy na rozhraní dvou zneprátených politických bloků odsouzena k úplnému zániku spolu s 38 dalšími osadami v bývalém okrese Horšovský Týn.

Lokalita je původně zmiňována jako majetek waldmüchensského úřadu již roku 1282 v urbáři sestaveném pro Dolní Bavorsko. Její osudy rozhodujícím způsobem určovalo její položení v těsné blízkosti státní hranice mezi Čechami a Bavorskem, resp. Horní Falcí. Od poloviny 16. století jsou na území zmiňovány sklárny a malý statek s pivovarem, které byly za třicetileté války vypleněny Švédy, avšak postupně zase obnoveny. Podepsáním smlouvy o definitivním určení česko-bavorské hranice mezi Marií Terezií a bavorským kurfiřtem Maxmiliánem III. roku 1764 připadl Grafenried k Českému království spolu s okolními osadami Úpor, Pila, Lísková a Nemaničky. Podle údajů pro tereziánský katastr mělo v roce 1767 Grafenried obývat 14 hospodářů. Schaller uvádí ve své Topografii Čech v roce 1789 v Grafenriedu 24 domů.

Prvními významnými majiteli statku Grafenried byli v letech 1580–1637 Pelkhoferové z Mooswengu, poté je jako držitel Grafenriedu zmiňován sklář Georg Gerl (1637–1667), dále rod Wernerů (1667–1764), Müllerové z Altammertalu a Frohnhofenu (1764–1796) a po nich Voithové z Voithenbergu (1801–1872). V roce 1872 odkoupil statek od barona Josefa Voitha z Voithenbergu úvěrní spolek pro koupi statků, zvaný český chabrus, a statek byl zaknihován na jméno hraběte Josefa Belcrediho. Roku 1874 jej získalo za výhodných podmínek sdružení místních rolníků a domkářů, které jej rozparcelovalo a dále spravovalo.

Toto sdružení provozovalo mj. také prosperující pivovar, který zde založil Hans Thomas Werner již roku 1707. Grafenriedský pivovar před první světovou válkou produkoval 3300 hl piva, které se čepovalo v 37 okolních hostincích. V roce 1915 musela být produkce piva pro nedostatek surovin přerušena, avšak po válce byla znovu úspěšně obnovena. Až konkurenční

boj s okolními pivovary, především s horšovskotýnským, způsobil, že grafenriedský pivovar byl v roce 1924 zrušen.

Z církevně správního hlediska byl Grafenried do roku 1782 součástí farnosti Waldmünchen v rezenské diecézi, poté součástí fary v Nemanicích. Roku 1786 byla v Grafenriedu ustanovena lokálie, která spravovala sousedící osady Úpor, Pila, Lískovec a Grafenried. V témže roce byl v Grafenriedu zřízen vlastní hřbitov, rozvržený na 5000 míst, který vysvětil domažlický vikář Sebastian Lounský z Tiefenthalu. Od roku 1848 byl hřbitov majetkem obce, která jej udržovala po celou dobu v dobrém stavu. Uprostřed hřbitova stávala pohřební kaple, kterou dal postavit svobodný pán Voith z Voithenbergu a která sloužila i jako márnice. Je zde pochována Voithova manželka Maria Theresia, roz. von Müller; její matka Maximiliane von Müller, roz. von Übelacker, a polesný.

Od roku 1688 je v Grafenriedu zmiňována zámecká kaple zasvěcená sv. Jiří. Na jejím místě dala baronka Anna Katharina Müller von Altammertal und Frohnhofen roku 1786 postavit kostel a věnovala velký peněžní obnos pro chudé, kteří z něj dostávali každý měsíc podporu. Ve druhé světové válce byla tato chudinská nadace, v níž bylo 3000 říšských marek, zabavena ve prospěch Třetí říše. Baronka byla pohřbena v kostele před hlavním oltářem. Kostel sv. Jiří byl postaven v barokním slohu, věž byla ukončena cibulovitou bání. Ve zvonici visely 4 zvony, z nichž 3 byly rekvírovány v první světové válce. Po válce se již nepodařilo získat zabavené zvony zpět, avšak díky dobročinné sbírce, která vynesla 4050 Kč, se již roku 1920 mohl koupit nový střední zvon a roku 1922 velký. Na sbírce se podíleli také krajané vystěhovalí do Ameriky, kteří přispěli částkou 128,5 dolaru. Kostelní střecha byla do roku 1930 pokryta červeným šindelem, později oplechována. Interiér kostela byl roku 1906 nově vymalován, nádhernými malbami byl vyzdoben především strop. Na stěnách viselo čtrnáct velkých dřevěných vyřezávaných obrazů křížové cesty a obrazy svatých. Kostel měl hlavní vchod a dva postranní, jeden do „české“ a druhý do „bavorské“ sakristie (bavorská prý proto, že byla umístěna směrem, kudy přicházeli bavorští věřící, zatímco českou sakristií mohli vcházet věřící přicházející z české strany). Vpředu uprostřed kostela stál hlavní oltář s obrazem svatého Jiří, patrona kostela (dnes umístěn v kostele v Nemanicích), za ním byla zповědnice. Interiér prosvětlovalo osm oken. Vpravo se nacházel boční oltář s obrazem Matky Boží s Ježíškem (dnes

Dnes již zbořený kostel na návsi v Grafenriedu

v kostele v Nemanicích) a grafenriedské Panny Marie Sněžné, častěji nazývané Panny Marie Krásné, který je dnes vystaven v muzeu ve Waldmünchenu spolu s klíčem od kostela a špičkou kostelní báně. Po levé straně kostelní lodi byl boční oltář Srdce Ježíšova a křtitelnice. Kostelní varhany byly pořízeny roku 1791 v Tachově za 125 zlatých. Od té doby byly několikrát rozšiřovány a opravovány, naposledy roku 1934, kdy do nich grafenriedský rodák Gustav Weiß přidal jeden rejstřík a měchy.

Církevní život v Grafenriedu byl velmi čilý: v kostele zpíval sbor, každoročně na svátek patrona kostela sv. Jiří se konala pouť, týden po Božím Těle se chodilo pěšky do Nových Kostelů (Neukirchen beim Heiligen Blut) a kromě toho se ještě příležitostně pořádala prosebná procesí. 7. března 1930 se v kostele sloužila slavnostní mše na oslavu 80. narozenin prezidenta Masaryka, státní budovy a školy byly ozdobeny státními prapory a práce byla toho dne zastavena.

Nedaleko kostela stála fara, kterou dala postavit Katharina von Müller roku 1787. Byla to velká dvoupatrová budova s několika obytnými místnostmi, kde bývali ubytováni vzácní návštěvníci: biskup, domažlický vikář nebo správci panství.

K farní budově patřila ještě stáj a stodola, celý komplex byl obklopen zahradou a ovocným sadem. Od zřízení zámecké kaple působilo v Grafenriedu v souvislém sledu 10 zámeckých kaplanů a po vzniku lokálie se zde do roku 1946 vystřídal sedm farářů a jeden kaplan.

Baronka Anna Katharina Müller von Altammertal und Frohnhofen dala roku 1786 postavit v Grafenriedu také obecnou školu. Byla jednopatrová a měla 6 místností. Zpočátku navštěvovalo školu 85 dětí, také děti z 6 km vzdáleného Lískovce. Pro srovnání s celkovým počtem obyvatel bylo podle Sommerovy topografie z roku 1839 ve vsi 31 domů a 305 obyvatel. V roce 1865 vzrostl počet žáků na 165. Roku 1875 získala škola na základě rozhodnutí místní školní rady Grafenried nové prostory v zámecké budově vystavěné roku 1640 Georgem Gerlem a roku 1876 se konalo slavnostní vysvěcení. Ve školním roce 1876/1877 byla škola dvojtřídní a navštěvovalo ji 208 dětí, roku 1881 byla rozšířena na trojtřídku. Přiškoleny byly ještě osady Úpor a Pila, dnes rovněž zaniklé. Od r. 1786 do roku 1945 se v Grafenriedu vystřídal 10 řídících učitelů.

Z iniciativy řídicího učitele Georga Schnabla byl roku 1883 v Grafenriedu založen dobrovolný hasičský sbor, který vlastnil ruční stříkačku a patřičné vybavení. Roku 1892 věnovala svob. paní Therese von Stein hasičům vlajku, k jejímuž posvěcení byla uspořádána velká slavnost. Vlajka byla ušita z drahocenného hedvábného brokátu v rakouských státních barvách černé a zlaté, po stranách byli vyobrazeni svatý Jiří a svatý Florián. Náklady na vlajku činily 100 zlatých, což na tehdejší dobu znamenalo nemalý obnos. Po roce 1918 už nesměla být vlajka veřejně ukazována kvůli svým „protistátním“ barvám. Až po mnoha žádostech se pražská vláda dala obměkčit, ovšem s podmínkou, že barvy musí být změněny na černou, žlutou a červenou. Vlajka se po 2. sv. válce nenávratně ztratila.

Poštovní úřad pro Grafenried byl v Klenčí, odkud do vsi jednou a později dvakrát týdně docházel poštovní poslíček s malou trubkou, kterou ohlašoval příchod pošty. Od roku 1871 chodíval denně, takže pak troubení ztratilo svůj smysl. Za každé psaní se odváděl 1 krejcar jako poplatek za doručení. Od roku 1842 jezdil denně z Klenčí do Waldmünchenu poštovní vůz, než byla postavena železnice Domažlice – Furth im Wald, která přepravovala i poštovní zásilky. Od roku 1892 patřil Grafenried k poštovnímu úřadu v Lískové. Před 1. světovou válkou objem pošty značně vzrostl, takže se rozhodovalo o založení poštovního

úřadu přímo v Grafenriedu, avšak válečné události veškeré přípravy zhatily. Až do roku 1940 patřil Grafenried k poštovnímu úřadu v Lískové, v letech 1940–1948 k poštovnímu úřadu v Nemanicích.

Dne 1. září roku 1889 byla v Grafenriedu založena četnická stanice, která spravovala kromě Grafenriedu i osady Úpor, Pila, Haselberg a dále obec Mýtnice, obec Závist a obec Švarcava s přílehlými osadami. Předtím byl tento okrsek, představující 40 km² a 1250 obyvatel, spravován četnickou stanicí v Poběžovicích.

Sídlo zde měla přibližně od roku 1874 i c. k. finanční stráž, která dozírala především na přecházení hranice a vybírání cla a mýtného. Po roce 1918 musel mít ten, kdo překračoval česko-bavorskou hranici, u sebe tzv. Grenzschein, ověřený starostou a četnickou stanicí. V průkazu musela být fotografie, osobní údaje a uvedení místa, které chtěl dotyčný navštívit. Docházelo totiž k častému pašování, především dobytka, drůbeže, obilí, tabáku, soli, cukru a dalšího potřebného zboží.

1. dubna 1920 byl do Grafenriedu zaveden elektrický proud, který dodávala elektrárenská společnost „Michelsthal Oberpfalzwerke“ z Tiefenbachu v Horní Falci.

Podle materiálů archivního souboru Okresní úřad Horšovský Týn byla od roku 1928 provozována osobní autobusová doprava z Bukové (tj. ze severní části okresu) přes Horšovský Týn a Klenčí až do Lískové, a to dvakrát denně tam i zpět. Podle sčítání lidu z roku 1930 žilo tehdy v Grafenriedu 247 obyvatel v 41 domech, z toho 231 osob hlásících se k německé národnosti.

Dalšímu slibnému úsilí o rozvoj vesnice zabránil příchod 2. světové války a její tragické důsledky. Od roku 1934 bylo na česko-bavorské hranici pozorováno větší napětí v souvislosti s nástupem nového německého režimu. Roku 1935 se všechny německé strany sloučily v jednu, SdP, která při volbách 20. 5. 1935 získala v pohraničí většinu hlasů. Přestože měla SdP i v Grafenriedu 75 % hlasů, nedocházelo až do roku 1938 k žádným závažným politickým incidentům. První znaky odporu byly pozorovány až 13. září 1938 po řeči Hitlera z Norimberka, kdy zdejší Němci přerušili telefonní vedení z Grafenriedu do Poběžovic a postřelili 2 české strážníky, kteří měli provést opravu telefonní linky. Protože k ozbrojeným incidentům ze strany Němců docházelo stále častěji, byla 17. 9. 1938 zdejší SdP rozpuštěna, její majetek převzal obecní úřad v Grafenriedu a na hranice byly povolány české jednotky Stráže obrany státu.

Když po mnichovské dohodě čeští příslušníci SOS 2. 10. 1938 Grafenried opouštěli, visely už všude říšské prapory na uvítání německé branné moci, která 3. 10. 1938 obsadila Grafenried a okolí. Po obsazení Sudet byl Grafenried začleněn pod soudní pravomoc v Bavorské Železné Rudě (Bayerisch Eisenstein). Za druhé světové války byl přiřčen k bavorské Východní marce (Bayerische Ostmark) a připadl pod soudní pravomoc ve Waldmünchenu. Druhá světová válka si vyžádala 78 životů mužů z grafenriedské obce (v první sv. válce činil počet padlých z Grafenriedu 23).

Na konci 2. světové války, 25. dubna 1945, byl Grafenried ostřelován americkým dělostřelectvem. 26. dubna vjely do obce první americké tanky, které dále pokračovaly směrem k Domažlicím. 1. května zde byla opět zřízena česká četnická stanice, později stanice SNB. Němcům byly zabaveny radio-přijímače a byl proveden soupis dobytka, aby se zamezilo jeho odvádění přes hranice. Prováděly se domovní prohlídky a byly zatýkány podezřelé osoby, které měly v úmyslu uprchnout do Německa. Stanici SNB bylo zatčeno 28 osob, které se provinily podle zákona na ochranu republiky. Obec začala být spravována místní správní komisí, neboť v ní dosud převažovalo tzv. „státně nespolehlivé obyvatelstvo“ německé národnosti. Na základě prezidentských dekretů z roku 1945 a výsledků Postupimské konference byl ve dnech 6. června, 12. července a 25. září 1946 proveden odsun Němců z obvodu zdejší stanice SNB, při němž odešlo celkem 1300 osob německé národnosti. V celém obvodu stanice zůstalo po odsunu jen 101 Němců, kteří byli vesměs zaměstnání jako pomocné síly v zemědělství. Nezůstaly zde žádné živnosti, takže nákupy a případné drobné opravy bylo třeba obstarávat ve 3 km vzdálených Nemanicích nebo až v Klenčí, v Domažlicích nebo v Horšovském Týně.

V březnu 1947 se přistěhovali do obvodu obce Grafenried první osídlenci – 18 rodin volyňských Čechů (celkem 65 osob), avšak ještě v témže roce se odstěhovali dále do vnitrozemí, neboť nebyli spokojeni se sociálními a životními podmínkami. Nedostatek pracovních sil v zemědělství se nepodařilo nahradit, a tak zůstávala půda neobdělána. Za velkého sucha v roce 1947 sem přijíždělo mnoho rolníků z vnitrozemí, aby zde koupili trávu a píce. V té době zde byly páchány časté krádeže na majetku v usedlostech po odsunutých Němcích. Ke konci roku 1947 žilo v celém obvodu už jen 119 osob a vyliďňování nezadržitelně pokračovalo. Přesto zde byl 23. 3. 1948 ustanoven Místní národ-

Pomník na místě bývalé návsi v Grafenriedu

ní výbor a vyhláškou ze 12. 8. 1948 ministerstva vnitra byl Grafenried oficiálně přejmenován na Lučinu, avšak ještě dříve, než se nový název ujal, vesnice úplně zanikla. Stanice SNB v Grafenriedu byla zrušena k 1. 12. 1948. Ani rozhodnutí plzeňského KNV z 20. 12. 1950 o sloučení Lučiny a Mýtnice pod společný MNV Nemanice zániku nezabránilo. Domy ve vsi včetně zámku byly prodány na stavební materiál nebo zbořeny na základě

nařízení ministerstva národní bezpečnosti z 12. 11. 1951. Demolice probíhaly zcela bez dozoru, a tak lidé bořili často i budovy, které měly zůstat zachovány a být využity Státními statky. Úplný zánik obce nastal počátkem 50. let, kdy se Grafenried ocitl v zakázaném hraničním pásmu. Na pokyn ONV Domažlice započalo roku 1955 bourání ve velkém, po němž zde zůstaly pouze čtyři objekty spravované rotou pohraniční stráže, vyřbovaný kostel a hřbitov. Kostel i hřbitov měly zůstat zachovány, avšak pohraničníci kostel kolem roku 1964 svévolně odstřelili, hřbitov zdevastovali, zbylé domy „vybydleli“ a odešli.

Prostor vsi Grafenried je dnes opět volně přístupný po zelené turistické značce. Na místě kdysi rušné návsi dnes stojí pomník jako němý svědek doby, kdy zde pulsoval život. Opodál lze nalézt zarůstající hřbitov a v okolí již jen zbytky zdiva několika zbořených domů.

Prameny hospodářské provenience z fondů Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený a Ústřední správa Auerspergů, Hřebený a možnosti jejich využití pro dějiny žen

Marie Marešová

V české historiografii je v posledních deseti letech věnována zvýšená pozornost roli ženy ve veřejném životě v době proměn společenské struktury během 19. století. Okruh sledovaných problematik je široký, důraz se klade na sebereflexi žen. Bádání se zaměřuje především na ženy z měšťanské vrstvy, zejména na aktivní reprezentantky českého veřejného, převážně kulturního, života. Představitelky národně nevyhraněné šlechty začaly historiky a historičky zajímat teprve v současné době, kdy je zkoumána hlavně privátní sféra, především jejich rodinný život. Podíl šlechtičen na správě rodového majetku a na hospodaření velkostatků a s tím související veřejné působení těchto žen nepatří prozatím v české historiografii k rozšířeným tématům.

Dosavadnímu zájmu o osobní život šlechtičen odpovídá také okruh využívaných pramenů. Jde hlavně o tzv. subjektivní osobní prameny – osobní korespondenci, deníky nebo memoáry.

Tyto prameny mají značnou vypovídací hodnotu pro zkoumání reflexe individua. Zájem historiků o prožívání a vnitřní svět žen souvisí s tématy současné evropské historiografie, metodicky zakotvenými v historické antropologii či široce pojímaných dějinách mentalit. Možnosti využití těchto tzv. ego-dokumentů nejsou v českém prostředí ještě zdaleka vyčerpány, zvláště to platí pro období 19. století. Lze očekávat, že bádání bude v tomto směru pokračovat, protože ve šlechtických rodinných archívech se nachází značné množství vhodných a dosud nevyužitých pramenů. Přitom je však zřejmé, že výpovědi pramenů osobní povahy lze zobecňovat jen v omezené míře. Hledání nových přístupů a pramenných zdrojů je proto stále na místě. Inspiraci pro nový přístup k pramenům mohou poskytnout trendy převládající u historiků předcházejícího období, tzn. raného novověku. Ti reflektují současné teorie historického poznání i v přístupech k pramennému materiálu – používají „nové“ prameny, pokládají „starým“ pramenům nové otázky a nově je interpretují. To vede mimo jiné také k přehodnocování klasifikace pramenů podle tradičních hledisek.

V souvislosti s výše uvedenými trendy je cílem tohoto příspěvku upozornit na dosud málo využívané prameny hospodářské provenience, které se nacházejí ve fondech velkostatků, ústředních správ a ve šlechtických rodinných archívech, a naznačit možnosti jejich využití pro bádání o postavení šlechtičen v době proměn společnosti v 19. století. Jde především o různé druhy účtů a korespondenci, která je tradičně označována jako hospodářská. Zkoumaným vzorkem byly fondy Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený a Ústřední správa Auerspergů, Hřebený. Rodinný archiv Auerspergů inventarizovala autorka příspěvku v loňském roce. Přitom bylo nutné přehodnotit provenienci rozsáhlého souboru dokumentů vzniklých z působení poslední majitelky Hřebenů z rodu Auerspergů, Františky roz. Henneberg-Spiegel (1814–1901). Z této doby se dochovala řada dokumentů, u kterých bylo nutné podrobněji zkoumat, zda se jedná o archiválie vztahující se k rodinným záležitostem, k provozu velkostatku či k fungování centrálního správního úřadu. Přitom bylo stále více zřejmé, že u dokumentů z pozůstalosti této ženy je obtížné zřetelně rozlišit sféru soukromou a veřejnou. Zároveň se však ukázalo, že poskytují nejen zajímavé informace o angažovanosti této ženy v řízení hospodaření jejího velkostatku a o její veřejné činnosti, ale i všeobecné poznatky o životě příslušnic šlechtické vrstvy 19. století.

Františka z Auerspergu, roz. Henneberg-Spiegel

Charakter dochovaných dokumentů byl určen způsobem života, který jejich původkyně vedla. Františka se po smrti svého manžela Josefa Jáchyma z Auerspergu v roce 1857, tedy ve svých čtyřiceti třech letech, stala výhradní dědičkou velkostatku Hřebený. Její manželství zůstalo bezdětné. Ani bratr jejího manžela nezanechal žádné potomky a česká větev Auerspergů ve vollradské linii vymřela Josefem Jáchymem. Františka se po smrti svého manžela soustředila na správu auersperských statků. Majitelkou Hřebenů byla bezmála padesát let, tedy téměř

po celou druhou polovinu 19. století. V některých obdobích stála dokonce sama v čele centrálního správního úřadu, řídicího správu všech jejích statků. Nedostatek dokumentů o osobním životě hraběnky z Auerspergu, ať už je způsobený jejich nedochováním či skutečným upozaděním této sféry v životě původkyně, obrací pozornost badatele k velkému množství pramenů úřední a hospodářské provenience.

Zajímavým pramenem je rozsáhlá korespondence s úředníky statků a právními zástupci, z níž vyplývá značný zájem majitelky o ekonomické záležitosti, dobrá orientace v hospodářské problematice velkostatku a zároveň úzký vztah hraběnky k jejím zaměstnancům. Nabízejí se otázky, jaký charakter měly tyto vztahy, zda se jednalo o tradiční patriarchální model oddanosti a reciproční věrnosti pána a služebníka nebo zda měl tento vztah blíže k pragmatickému vztahu zaměstnance a zaměstnavatele. Důkladnější průzkum pramenů může zodpovědět otázky, zda a jak se v jejím jednání odrážela proměna staré sociální skladby v době, kdy se z pánů stali velkostatkáři, popř. na jakých principech si budovala vztahy v rámci okolní společnosti, která ji obklopovala a která jí částečně nahrazovala rodinu.

Prameny z fondů *Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený* a *Ústřední správa Auerspergů, Hřebený* poskytují nejvíce informací ke zkoumání podílu majitelky Hřebenů na chodu hospodářství velkostatku, jejích názorů a postupů při řízení jednotlivých provozů. Jejich rozbor by mohl poskytnout konkrétní doklady pro všeobecně předpokládané teze o nízké konkurenceschopnosti příslušníků šlechty vůči měšťanstvu v průběhu druhé poloviny 19. století, kdy došlo k mohutnému rozvoji podnikání. Předpokládá se, že příčina této skutečnosti spočívá v rozdílné mentalitě šlechty a emancipovaného měšťanstva.

Na statku Hřebený fungovalo několik průmyslových podniků již z doby předindustriální. Šlo zejména o sklárnu v Leopoldových Hamrech. Ve fondu ústřední správy se dochoval rozsáhlý soubor korespondence mezi hrabětem a později hraběnkou Františkou z Auerspergu a nájemci sklárny. Je zde i několik dopisů Františky s Heinrichem Mattonim, který byl nájemcem sklárny v šedesátých letech 19. století. Z rozboru korespondence lze pozorovat odlišný pohled na možnosti průmyslového podnikání šlechtičny a příslušníka rodící se podnikatelské vrstvy. Nejen Mattoni, ale i jeho předchůdci spravující sklárnu naléhali na Auerspergy, aby zefektivnili podmínky pro sklárnu a upra-

*Marie Kopalová, roz. Henneberg-Spiegel,
neteř a dědička Františky z Auerspergu*

vovali je s ohledem na stávající hospodářskou situaci. Zejména jim šlo o zajištění investic do provozu. Ve své argumentaci uváděli příklady z podobných podniků na jiných velkostatech. Františka na podobné žádosti reagovala vlastnoručně psanými odpověďmi, které vypovídají o jejích poměrně podrobných

znalostech chodu sklárny. Přesto nebyla ochotna měnit původně dohodnuté podmínky. Když chtěl Mattoni snížit ceny, za které od ní nakupoval dřevo pro sklárnu, poukazovala na tradiční zvyklosti v regionu. Navíc toto „zvýhodnění“ jednoho nájemce považovala za nepřijatelné proto, že by tím mohli být poškozeni ostatní nájemci v jiných provozech. Není proto divu, že Mattoni od pronájmu sklárny předčasně odstoupil a nadále se věnoval obchodu s minerální vodou.

Hlavním pramenným zdrojem pro tato témata o chodu velkostatkové ekonomiky je především rozsáhlá korespondence a účty JUDr. Karla Helmingera, právního zástupce Auerspergů v záležitostech spravování majetku. Helminger působil jako český zemský advokát a zastupoval v právních záležitostech řadu příslušníků české aristokracie. V roce 1875 jej císař František Josef I. povýšil do rytířského stavu, udělil mu predikát *Ritter von* a erb. Helmingerovy účty a korespondence s Františkou z Auerspergu byly při nedávné inventarizaci přesunuty z rodinného archivu do ústřední správy, kde byla jejich starší část již evidována. Doklady o příjmech a výdajích posílal JUDr. Helminger k rukám hraběte či hraběnky na Hřeben, kde byly zanášeny do účtů hlavní pokladny. Bohatou vypovídací hodnotu mají také hospodářské zprávy, doklady o účetních revizích a zejména instrukce z pera majitelky, které upravovaly organizaci a správu velkostatku. Dosud opomíjeným pramenem jsou také účty zachycující soukromá vydání majitelky. Jde o účty příruční pokladny (*Handkassa*), kde byly evidovány výdaje za kuchyň a domácnost, garderobu hraběnky, odměny služebnictvu, dárky a almužny udělené Františkou z Auerspergu, „zábavy“ a cestování apod. Mohou tak dobře posloužit pro zkoumání dějin každodennosti na šlechtickém sídle.

Jako další téma ke zkoumání se nabízí způsob vnímání a využívání volebního práva této šlechtičny. Rakouské volební řády do zemských sněmů z roku 1861 používaly genderově nevyhraněné formulace a vytvářely tak již v šedesátých letech 19. století určitý prostor pro uplatnění ženských voličů. Ekonomicky soběstačné ženy splňující kritéria volebního cenzu mohly do zemských sněmů volit společně s muži. Potřebovaly k tomu prostředníka – muže, kterého zplnomocnily k tomu, aby jejich volební lístek vhodil do urny. Františka z Auerspergu svého práva využila při volbách do českého zemského sněmu v letech 1861 a 1863. Plnou moc k výkonu volby udělila hraběti Karlu Rothkirch-Panthen, císařskému komořímu a skutečnému

tajnému radovi. Lze předpokládat, že další zmínky a reflexe jejího volebního práva by bylo možné nalézt po pečlivém rozboru osobní korespondence. Na pomoc by však bylo třeba vzít rodinné archivy příslušníků šlechty, se kterými byla v osobním kontaktu.

Rozbor korespondence a účetního materiálu z pozůstalosti Františky z Auerspergu by mohl naznačit, do jaké míry zůstal patronát a vykonávání charity na lokální úrovni i po zrušení patrimoniální správy pod kontrolou bývalé vrchnosti. Zdá se, že pro Františku z Auerspergu bylo fundování kostelů, škol a špitálů na jejím velkostatku samozřejmostí. Angažovala se také v mnoha dobročinných aktivitách. V letech 1885–1887 zorganizovala výherní loterii, jejíž výtěžek byl určen pro zvelebení chrámu na poutním místě Chlum Svaté Maří na Sokolovsku. Získala pro ni příspěvky od svých přátel a příbuzných z řad šlechty i od vyšších úředníků velkostatku. O tom, že tyto aktivity Františky z Auerspergu přesahovaly svým významem hranice jejích statků, svědčí skutečnost, že jí v roce 1873 udělila císařovna Alžběta řád Hvězdového kříže. Vyznamenání bylo určeno pro členky nejvyšších vrstev, které, jak doslova říkají stanovy, měly „osvědčenou pověst pravé duševní velikosti“. Zajímavé by jistě bylo zjištění, jakými dalšími způsoby se angažovala ve veřejném životě a s jakými motivy tak činila.

Pro archiváře je zajímavé, že Františka z Auerspergu pečovala také o rodinný archiv a zanechala výraznou stopu v uspořádání auersperských rodinných i úředních písemností. Základ dnešního fondu *Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený* vymezil poprvé její manžel Josef Jáchym z Auerspergu, který oddělil rodinné dokumenty od velkostatkových a rozčlenil je do pěti skupin. Na tento systém navázala Františka při pořádání pozůstalosti svého manžela v roce 1861. Ostatní neroztříděné dokumenty uložila do balíčků a stručně popsala jejich obsah. Z tohoto systému je patrné, že Františka neoddělovala svou činnost související se správou rodinného majetku od osobních záležitostí.

Františka z Auerspergu určila, že všechny její statky zdědí její neteř Marie roz. Henneberg-Spiegel (1860–1913), na jejíž výchově se zřejmě také podílela. V roce 1882 vystrojila své neteři na Hřebenech nákladnou svatbu. Marie si vzala plukovníka Viktora Kopala, se kterým pak na Hřebenech spolu se svou tetou žila. Františka z Auerspergu si tedy sama vybrala dědičku svých statků a mohla jí ještě za svého života zprostředkovat své

názory a stanoviska. Marie Kopalová se angažovala v obhajobě politických práv žen. V roce 1908 založila na katolickém dni v Rumburku českou zemskou „filiálku“ *Katholische Frauenorganisation*. Vedení této organizace se skládalo ze šlechticů a představovalo svým křesťanskosociálním zaměřením určitý protipól ženskému hnutí vycházejícímu z měšťanských kruhů, spojovanému především se sociálnědemokratickým politickým proudem. Jméno Marie Kopalové proto figuruje v rakouské databázi významných žen, kterou sestavují rakouské historičky z Vídeňského institutu pro vědu a umění v rámci projektu *Biografia*. Osobní korespondence Marie Kopalové, roz. Henneberg-Spiegel, se částečně dochovala ve fondech *Rodinný archiv Henneberg-Spiegelů* a *Rodinný archiv Kopalů*, které jsou také uloženy v SOA v Plzni.

Tento příspěvek upozorňuje na význam několika dosud málo využívaných typů archivních pramenů na příkladu fondů *Rodinný archiv Auerspergů*, *Hřebeny* a *Ústřední správa Auerspergů*, *Hřebeny*. Tyto prameny hospodářské proveniencce se zpravidla ve značném množství nacházejí ve většině fondů ústředních správ, ve šlechtických rodinných archivech a ve fondech velkostatků. Mohou dobře posloužit nejen pro zkoumání regionální historie nebo hospodářského vývoje v konkrétním regionu. Lze je dobře využít i pro mnohem obecnější a ambicióznější výše naznačená témata. Vědomí o možnostech využití a vypovídací hodnotě pramene snad přispěje k jeho důslednějšímu a kvalitnějšímu evidování jako archiválie.

Příběh archiválie: Plánská Sauersickova kronika

Markéta Novotná

V depozitářích SOkA Tachov jsou v rámci fondu Archiv města Planá (případně Děkanství Planá) mj. uloženy rukopisné položky, jejichž autoři se převážně ze soukromého zájmu věnovali více či méně šířeji plánské historii. Nestorem plánských dějepisců je bezesporu děkan Schmidt (1678–1752), jehož ne zcela dochované mnohasvazkové dílo o několika tisícovkách stran je alfou a omegou městských dějin. Na děkana Schmidta navázali pozdější představitelé kléru. Např. děkani Nadler a Friedrich, P. Ortmann a naposledy roku 1855 ThDr. Friedrich

Hraball připisovali události do farní Liber memorabilium, případně jiných Schmidtem (za)vedených knih.

Další jedinci z řad světského obyvatelstva Plané pak v 19. století pro vlastní potěchu či zachování paměti potomkům přistoupili k sepisování historických údajů, které doplňovali dobovými událostmi, k nimž došlo v průběhu jejich vlastních životů. Badatel tak má k dispozici a porovnání rukopisy lékárníka Franze Ulmanna či úředníka Jacoba Christophha. Posledním soukromým počinem na tomto poli se stala kronika nazvaná následovněky Sauersickova, která byla do SOKA převzata jako poslední a jíž je věnován tento článek. Název knihy se vžil podle autora, plánského malířského mistra Karla Sauersicka, který ji začal psát v roce 1858. Všechny výše jmenované práce zůstaly v podobě rukopisů a není známo, že by byly kdy vydány. Ostatně, jejich obsah nemá s charakteristickým kronikářským záznamem mnoho společného.

Naproti tomu další tři příznivci plánské historie, kteří ovšem k jejímu sepsání přistupovali z odbornějších pozic, se dočkali vytištění svých prací. Prvním byl jihlavský rodák, vychovatel a posléze správce archivu hrabat Nostitz-Rhieneků, Eduard Senft (1837–1877), jehož „*Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan*“, vydané rok před smrtí 1876, jsou první systematictější studii historie města a okolí. V roce 1883 pak vyšla další práce „*Geschichte der Stadt Plan*“, kterou vytvořil řídicí učitel plánské obecné školy Georg Weidl (1850–1913).

A konečně meziválečné období 20. století přineslo vydání dvoudílných téměř tisícistránkových „*Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan*“. První díl vydaný roku 1932 představuje doplněná a upravená práce Senftova, druhý díl vyšlý roku 1937 je výsledkem samostatných aktivit plánského městského lékaře a radního MUDr. Michaela Urbana (1847–1936). Vyjmenovaná díla lze najít mezi položkami tachovské archivní knihovny a připomínána jsou zde proto, že v každém z nich se příjmení Sauersick několikrát objevuje.

Kdokoliv se zabývá dějinami města Plané u Mariánských Lázní, narazí na toto příjmení v historických pramenech a literatuře dříve či později, neboť jeho nositelé náleželi mezi starobylé plánské měšťanské rody a zpočátku zastávali přední společenské posty. Tak např. v roce 1595 je mezi plánskými obyvateli zmiňován Norbert Zacharias Sauersick von der Teck, královský krajský hejtman, s manželkou Elisabethou, rozenou Schickentanz. Roku 1623 byli mezi majiteli domů na

Petrském předměstí sepsání i řezníci Jakob (čp. 31) a Mathes (čp. 79) Sauersickové, na Zámeckém předměstí čp. 48 pak barvíř Hans Sauersick. K roku 1690 byl mezi 18 nejstaršími plánskými měšťany uveden i 66letý Matthes Sauersick, který společně s ostatními podával svědectví o přiznání městských privilegií hrabětem Schlikem v roce 1661. V roce 1737 figuroval mezi nově jmenovanými představiteli města jako jeden ze dvou „stavebních inspektorů“ Andreas Sauersick atd.

O autorovi „kroniky“ se prozatím žádá podrobnější zpráva nenalezla. Zdá se pravděpodobné, že malířský mistr a pro historii zapálený Karl Sauersick byl po přeslici posledním výhonem rodu, neboť v dochovaném soupise plánských měšťanů z roku 1883 se již nikdo tohoto příjmení nevyskytuje. Karl se narodil 27. srpna roku 1817 svobodné matce Anně Josefě, dceři obuvníka Antona Sauersicka. Kdo byl jeho otcem, po němž mohl např. zdědit zájem o sepisování historie, zůstane asi navěky nezodpovězenou otázkou.

Něco málo o Sauersickovi zapsal ve svých dějinách výše uvedený doktor Urban. Uvedl, že v září a říjnu roku 1853 (pozn.: či 1852, to není z textu na str. 31 zřejmé) „obdržel malířský mistr Sauersick za zkrášlení Svatého hrobu (pozn.: v městském chrámu Nanebevzetí P. Marie) 80 českých zlatých“. Zatím neznámo kdy se Sauersick přiznal do Stříbra, kde za manželku pojal Barbaru Blaha.

Zásadní informaci o kronice podal MUDr. Urban v zápisech vztahujících se k roku 1895 (na str. 151), kdy už Sauersick v Plané nežil. Konkrétně, že na svém zasedání dne 21. května 1895 městské zastupitelstvo v Plané rozhodlo vykoupit kroniku malíře Sauersicka ve Stříbře „...vyhotovenou dle letopisů plánského děkana Schmidta nacházejících se ve farním archivu a ucelenou o dobové vlastní zážitky malířovy“ a celou transakci pověřilo právě MUDr. Urbana. Mimochodem, v textu vzápětí následují věty: „Od 9. do 21. června (pozn.: tj. r. 1895) se adjunkt Zemského archivu Pažout z Prahy zabýval uspořádáním plánského městského archivu a obdržel proto 75 zlatých. Poté byly pro úschovu archiválií zakoupeny skříňe.“ Toto svědectví bude jednou zajisté užitečnou informací při sepisování úvodu v rámci inventarizace AM Planá.

Sauersick zemřel jako vdovec 20. prosince 1899 ve Stříbře v domě čp. 96 a dosud není zřejmé, zda měl nějaké potomstvo. V dobových adresářích pro Stříbro z let 1912 a 1924 se příjmení Sauersick totiž nevyskytuje.

Oba Sauersickovy rukopisy byly po odkoupení zařazeny k ostatním dokumentům v systematicky vedené spisovně plánského městského úřadu a buď tam ležely až do roku 1945 nebo si je následně po převzetí vypůjčil dr. Urban. Jako velmi pravděpodobné se jeví, že již nebyly vráceny do městské spisovny, ale zůstaly v domě čp. 56 naproti radnici, v němž Urbanova rodina žila. Po 2. světové válce bylo v tomto domě zřízeno městské muzeum a knihy tam zřejmě nalezené se ocitly mezi jeho exponáty. Odtud pak byly v rámci jeho zrušení předány v roce 1966 s dalšími muzeáliemi do nástupnického tehdy Muzea Českého lesa v Tachově a zařazeny do sbírkového fondu, skupiny knihy (čísla přírůstků 99/66 a 482/66, oborová čísla K 170 a K 192), tj. mimo odbornou muzejní knihovnu. Na podrobnější identifikaci tehdy nedošlo a každý díl byl zapsán zvlášť. V roce 1987 pak byly nenápadně svazky přeřazeny do odborné muzejní knihovny (inventární čísla 4952/87 a 4975/87) a začleněny do skupiny knih: historie regionální (čísla HR 193 a HR 202). Zvláštní je, že kniha označená ještě před rokem 1945 jako I. byla v muzeu vždy evidována jako druhá, tj. nesla vyšší přírůstkové číslo i oborové číslo a naopak. V knihovních regálech, resp. kancelářích vedení pak svázané rukopisy nenápadně odpočívaly až do svého „znovuobjevení“.

V říjnu roku 2007 se v německém Schönsee uskutečnila výstava „Zapomenuté dědictví“ přibližující beletristické a vlastivědné počiny německých spisovatelů vzniklé na území někdejších Sudet. Pro uvedenou akci byla z knihovny Muzea Českého lesa v Tachově spíše z ilustračních důvodů zapůjčena i jedna z knih sepsaných malířem Sauersickem, aniž by tvůrci výstavy tušili, o jak důležitou a dlouho postrádanou archiválii k dějinám Plané se jedná. Při vernisáži výstavy však byl historický pramen identifikován a po skončení výstavy v rámci mimoskartáčního řízení předán do SOKA. Následujícího roku 2008 probíhaly v Muzeu Českého lesa rozsáhlé prostorové úpravy a během stěhování kanceláře ředitelky došlo k nalezení dalšího Sauersickova rukopisu. I ten byl následně převzat SOKA a přiřazen jako poslední chybějící k ostatním kronikářským rukopisům v rámci fondu AM Planá.

Knihla označená na deskách štítkem s nápisem: Nro I. Sauerisik sche-Chronik má na vnitřní straně další nápis: Chronik des Karl Sauerisik Nro I. a její rozměry jsou 21x34cm. Ze 103 popsaných stran je 41 označených modrou tužkou Dr. Urbanem. Signatura Nr. V – 2 des Stadt Archives a vedle otištěné

Kresba náhrobníku Georga Schmidnera z Regensburgu v Saueršicové kronice a jeho autograf

kulaté razítko se znakem a opisem Bürgermeisteramt Plan na titulním listu dokazují, že ve spisovně městského úřadu tehdy existoval ukládací systém. Pod tím je zapsáno totožným rukopisem, jakým je uvedena signatura: „Im Jahre 1895, von Carl Saueršick einen geborenen und zuständigen Planer, derzeit wohnhaft in Mies, in Folge Beschlusses der Ortsvertretung angekauft“ (Urbanem připsáno: za 20 zl. víd. měny.). Dole na

stránce pak tužkou Urban připojil zásadní informaci o tom, že v červnu až červenci 1916 napsal pro periodikum *Deutsche westböhmisches Stimmen* články „Chroniken der Stadt Plan“. Jmenovaný titul se sice tiskl v Plané, ale k dispozici je až v Národní knihovně v Praze, takže k ověření informací tam sepsaných bude potřeba více času.

Zde je na místě odbočka vztahující se též k roku 1916, a sice úřední potvrzení existence Sauersickových „kronik“, které tehdy byly sepsány pod písmenem e) „*Stadtchroniken und andere Handschriften*“ v popisu plánského městského archivu uvedené v *Mitteilungen des k. k. Archivrates*.

První popsaná strana rukopisu I. jistě nebyla původní stranou, neboť začíná položkou „Jahrmärkte“ jaksi zničehonic. Nezodpovězenou otázkou patrně zůstane, jak mohl chybějící(?) titulní list vypadat. Poslední Sauersickem popsaný list nese záznamy za rok 1825 a dle jeho charakteru je pravděpodobné, že rukopis obsahoval ještě další listy. Zápisy jsou členěny dle různých objektů či skutečností, například dle vládnoucích vrchností, střídajících se duchovních, veřejných budov apod. Příbližně uprostřed (mezi listy 57–58) je všit separátní výtisk z *Prager medizinischen Wochenschrift*, ročník XXX, Nr. 29, z roku 1905 s článkem MUDr. Urbana věnovaný plánskému rodákovi lékaři Löwovi z Ersfeldu. Z toho jednoznačně vyplývá, že vazba rukopisů byla provedena nejdříve v roce 1905.

Druhý, menší svazek je na deskách opatřen štítkem s nápisem: *Nro II. Sauersick sche-Chronik* a na 1. listu je totožný text jako u I. svazku. Kniha má rozměry 16x20 cm, 134 stran, z toho 125 původně označených autorem. Na titulní straně je proveden text zarámovaný ornamentální ozdobou na vrcholu s plánským městským erbem: „*Geschichte der Stadt und Herrschaft Plan aus den verlätzlichsten Quellen geschöpft und illustriert von Carl Sauersick geschrieben im Jahre nach der Geburt des Herrn 1858*“. Těmi zmiňovanými prameny autor jednoznačně mínil dříve uvedeného děkana Schmidta, z jehož obsáhlých dějin čerpal tak jako všichni ostatní plánští letopisci. Podstatná část rukopisů totiž vychází z děkanových *Annales Planenses*. Text je členěn na paragrafy zaměřené na různá témata, od událostí za vlády jednotlivých šlechtických rodů až po osudy a popisy městských památek.

Oba svazky jsou opatřeny vlastnoručními ilustracemi autora provedenými perem či tužkou. V první knize byly zachyceny pouze rodové erby, v druhé např. i náhrobníky. Karl Sauersick

věnoval pozornost řadě objektů, zejména ho jako malíře zajímaly různé nápisy a díky jeho kresbám je známo, jaké opisy kdysi nesly dnes již značně ošlapané náhrobní kameny uvnitř i vně městského chrámu Nanebevzetí P. Marie. Zajímavý na titulních stranách obou svazků je totožný text sdělující okolnosti autorství a stejnou rukou poznačené signatury. Téměř se vnučuje úvaha, zda by jejich autorem nemohl být právě adjunkt Pažout, který se v době získání archiválií zabýval pořádáním plánského městského archivu.

Méně radostné je zjištění, že oba svazky jsou opatřeny či přímo znehodnoceny množstvím vpisků, oprav a poznámek MUDr. Urbana, který roky působil i jako městský radní a pro svého koníčka využíval a pohříchu z dnešního hlediska i velmi ničil dokumenty nacházející se v městské spisovně. Jako by jej provokovala prázdná místa v jinak poměrně úhledně vedených knihách. Kamkoliv to šlo, vepisoval své poznámky a názory, mnohdy nesouvisející s obsahem dokumentů, vlepoval známky a novinové články, jejichž byl autorem. Jeho oslavné básně v egerlandském nářečí věnované německým hrdinům na prvovaléčných polích působí v rukopisu z 19. století velmi nepatřičně. Protože však tímto způsobem zacházel s jakýmkoliv městskými knihami, s nimiž pracoval, není to pro archiváře pracující s plánskými dokumenty tak velké překvapení.

Již krátce po předání do archivu došla kronika praktického využití při zhotovování závěrečné zprávy z vykopávek v prostoru nejstaršího plánského městského hřbitova zrušeného v 18. století. Archeologové v terénu odhalili mj. 3 náhrobníky, resp. jejich torza a také díky Karlu Sauersickovi byla úspěšná jejich identifikace, která přinesla nové a zajímavé detaily k městské historii. Jako závěrečná ilustrace budiž proto zmíněn archeology odhalený obdélný náhrobní kámen s mělkým kruhovým otvorem, s nímž si zpočátku nevěděli rady. Díky malířovým záznamům bylo zjištěno, že se jedná o náhrobník Georga Schmidnera z Regensburgu, patrně prvního v Plané pochovaného člena jedné z německých patricijských rodin, které do města dosídlily po velkém moru, jenž zdecimoval místní obyvatelstvo v r. 1549. Popis hrobové desky Sauersick převzal od děkana Schmidta, který již v první polovině 18. století zaznamenal:

„A. 1551. In der Vorkirchen gegen Mitternacht ist in der Mau(e)r ein stehender Grabstein mit rothen Buchstaben, Ziffern und Ziraden, mitten darin ein rundes Schild von Metall

mit dieser Wappen von dreyen Huf-Eisen und Umschrift: Der Ehrber und Veste Georg Schmidner von Regensburg ligt hir begraben 15. Mit ber und Unterschrift aus der Bibl, und dem Job.“

Sauersick pak nakreslil detailní nákras erbu, který náhrobník zdobil. Rodina se zřejmě v Plané nadlouhu neusadila, protože mezi soupisy obyvatel z r. 1623 a pozdějšími toto příjmení nefiguruje. V každém případě je náhrobník dokladem toho, z jaké dálky se plánské obyvatelstvo doplňovalo po morových ranách a jiných živelných pohromách. Záznam dosvědčuje původní umístění desky na západní stěně kostela. Kovový štít se patrně stal obětí sběru pro válečné účely za 1. světové války.

Znovunalezené rukopisy jsou z informačního hlediska přínosným zdrojem údajů a pro regionální dějiny dalším z materiálů hodných probádání. Ucelují položku „římská pět“ někdejšího ukládacího systému spisovny Městského úřadu v Plané. Soubor AM Planá se díky těmto přírůstkům zvětšil o 0,03 bm.

Pláč Chodska

Príspevek ke studiu hospodářských a sociálních poměrů na Domažlicku v období záboru části Chodska

Radka Kinkorová

Pláč Chodska – tak nazval svůj úvodník týdeníku Posel od Čerchova ze dne 26. 11. 1938 redaktor Karel Prach. Značně emotivně však pochopitelně působily všechny články věnované ztrátě Chodska (např. článek ve Večerním Českém slovu ze dne 23. 11. 1938 „Naposled: Klenčí, Trhanov, Postřekov. Nový díl „Psohlavců“. Sedm chodských obcí se už loučí s republikou. Nová hraniční čára přetíná věky života Chodska“).

Československo-německá dohoda o definitivním určení hranic ze dne 20. listopadu 1938 rozhodla o konečném rozsahu území zabraného Československému státu. Mezi oblasti, které byly podle znění uvedené dohody odstoupeny dne 24. listopadu 1938, byla zahrnuta i část Chodska. Obsazení ryze českého Chodska, které bylo nezpochybnitelným důkazem skutečných zájmů nacistického Německa, se v rámci studia dějin okupovaného pohraničí věnovala již řada autorů: Miroslav Moulis,

Václav Kural, Zdeněk Radvanovský, Karel Řeháček, Stanislav Biman.

Přiblížení sociálních a ekonomických poměrů na Domažlicku v období záboru části Chodska na základě pramenů uložených ve Státním okresním archivu Domažlice se sídlem v Horšovském Týně je cílem tohoto stručného příspěvku. Písemné prameny k uvedenému tématu jsou uloženy především ve fondech Okresní úřad Domažlice, Archiv města Domažlice, Farní úřad Trhanov, archivy obcí a škol.

Hospodářské a sociální poměry po říjnové okupaci

Monitorovat poměry ve vnitrozemí a v okupovaném území uložilo začátkem listopadu 1938 Prezidium zemského úřadu v Praze všem četnickým stanicím. O všech důležitých nebo závažných událostech měly být podány informace ihned telefonicky a každou sobotu měly být zpracovávány za celý předchozí týden písemné situační zprávy.

Zprávy, uložené ve fondu Okresní úřad Domažlice, si všímaly především nálady obyvatelstva všech národností po obou stranách delimitační linie, poměru obyvatelstva k civilním a vojenským úřadům v okupovaném území a vzájemného vztahu obyvatel české a německé národnosti. Situační zprávy četnických stanic se povinně zabývaly sociální a hospodářskou situací v určeném obvodu a analyzovaly vliv okupace na hospodářské, sociální a společenské poměry. Konkrétně se věnovaly sledování stavu nezaměstnanosti, vývoje cen potravin, spotřebního zboží a otopu, rozpouštění českých spolků, zabavování soukromého jmění. Sledována byla situace ve školství a rovněž způsob řešení nastalých dopravních a komunikačních obtíží. Pravidelně bylo ve zprávách zmiňováno chování ordnerů k obyvatelům české národnosti.

Události následující po Mnichovu se pochopitelně dotkly drtivě většiny obyvatel Domažlicka. Velké roztrpčení a zklamání panovalo mezi obyvateli obce Chotiměř, která byla zcela českou obcí se 40 domy a 285 obyvateli a přesto bylo při okupaci zabráno 14 domů. Obyvatelstvo německé národnosti na zabraném území většinou nadšeně vítalo nastalé politické změny, kdežto obyvatelé české národnosti, kteří se nedobrovolně ocitli na obsazeném území, toužili po navrácení jimi obývaného území zpět k československému státu. Uprchlíci německé národnosti ve vnitrozemí byli v obsazeném území nenáviděni a nebylo jim říšskoněmeckými orgány dovoleno odvézt si svůj majetek.

Češi byli pochopitelně velmi negativně naladěni vůči německému obyvatelstvu, ale rovněž se objevovaly případy nevraživosti vůči židům s odůvodněním, že beztoho jsou všichni Němci. Zejména v Domažlicích se objevily letáky s výzvami, aby lidé nepodporovali židovské obchodníky.

Sociální a hospodářská situace na Chodsku se začala mírně zhoršovat. V Domažlicích stouply ceny potravin a jako palčivý se ukázal nedostatek volných bytů. Všeobecně začal být pocítován nedostatek uhlí, což znamenalo i zvýšení jeho ceny (cena hnědého uhlí stoupla z 25 na 27 Kč, černého 40–45 Kč za q). Celkově velmi ztěžovalo situaci přerušené železniční spojení. Zaměstnanost obyvatelstva zůstala na téže úrovni jako před Mnichovem, propouštění bylo zaznamenáno pouze v pivovaru a na velkostatku Kristiny Schönbornové v Koutě na Šumavě. Pozorovatelům se zdály být sociální poměry v obsazeném území relativně příznivé, místní obyvatelé byli přijímáni ke střežení hranic. Nezaměstnaným a nemajetným byla v rámci propagace Říše poskytována polévka, kterou české obyvatelstvo zpravidla ignorovalo.

Velké roztrpčení projevovali obyvatelé na Kdyňsku, především v obcích Prapořiště a Nová Ves. Tamějším obyvatelům bylo ordnery často zabraňováno v přechodu demarkační linie, přestože měli řádně vystavené průkazy a chtěli se dostat za práci na své lesní a zemědělské pozemky. Rovněž pohraniční říšskoněmecké orgány na mnoha místech zabraňovali českému obyvatelstvu z okupovaného území v přechodu demarkační čáry (např. na návštěvu bohoslužeb ve vnitrozemí).

Četné stížnosti byly vedeny na chování ordnerů, kteří fyzicky i psychicky týrali české obyvatele a ničili jejich majetek. Při okupaci Bukovce byl říšskoněmeckými orgány vyslýchán místní farář, údajně na něm bylo požadováno vyzrazení zpovědního tajemství, když odepřel, byl do půl hodiny vypovězen z obce. Rolníkům z Nové Vsi a Hluboké byly způsobeny větší škody v soukromých lesích, do nichž jim nebyl umožněn přístup. Rybník v Nové Vsi byl zcela poničen prokopáním hrází, ryby byly pochopitelně vyloveny.

Neuspokojivé poměry nastaly ve školství. V Prenetu, Folmavě, Fuchsově Huti, Mlýnci, ve Šnorech a v Blížejově byly pouze německé školy a na českých se nevyučovalo, protože čeští učitelé odešli do vnitrozemí. České děti ze zabraných obcí Blížejov, Nahošice a Výrov navštěvovaly školu v Přívozci. Rodičům bylo ordnery často prikazováno a vyhrožováno, aby děti poslali do

německých škol. V Blížejově sice byla postavena zcela nová česká obecná a měšťanská škola, ale po okupaci chyběli čeští učitelé. Proto bylo nařízeno, aby děti chodily do německé školy. Rodiče, kteří se nechtěli podvolit, byli zastrašováni, že jejich děti budou do školy odvečeny násilím. Některé rodiny vypravily své děti k příbuzným do vnitrozemí, aby tak měly možnost navštěvovat české školy. Situace v Blížejově byla vyhrocována i vybíráním pravidelné nedělní dávky 2 Kč (údajně pro zlepšení životní úrovně nezaměstnaných). V případech nezaplacení se obyvatelé vystavovali nebezpečí, že u nich bude provedena domovní prohlídka a budou jim zabaveny masité pokrmy. Drůbež se směla zabíjet jen na zvláštní povolení.

Zábor části Chodska

Situační zprávy odesílané četnickými stanicemi v první polovině listopadu informovaly o poměrně smířené náladě panující mezi českým obyvatelstvem v politickém okrese Domažlice s výjimkou obcí v okolí Domažlic, kde panovala obava před naplněním zpráv kolujících po obou stranách demarkační čáry a hovořících o zabránění ryze českých vsí v okolí Domažlic. Tyto zprávy, které na Chodsko údajně pronikly ze švýcarského tisku již v říjnu, byly okresním úřadem soustavně popírány a četnické stanice měly za úkol vyšetřit původ těchto poplašných zpráv a zastavit jejich šíření. V Koutě na Šumavě byla obecním zastupitelstvem koncem října připravována rezoluce proti soustavnému narušování demarkační čáry říšskoněmeckými orgány a rovněž proti dalšímu zabírání majetku Kristiny Schönbornové. Mezi místním obyvatelstvem pak panovala panika ze záboru Kouta. Problematičnost železničního spojení po Mnichovu byla logickým důvodem pro to, aby byly za věrohodné považovány zprávy o odstoupení obcí, kterými tratě procházejí: Česká Kubice, Babylon, Havlovice, Klenčí pod Čerchovem a Postřekov. Šíření dalších informací o zabránění území za spojnicí Stráž, Veselá hora (Vavřinec), Dmout, Draženov a Hrádek bylo impulsem k výpravě Chodů do Prahy 14. listopadu 1938. Tomu předcházely protesty domažlické městské rady na předsednictvu vlády a intervence starosty Matěje Rádla u československých zástupců delimitační komise v Praze. O dva dny později manifestovalo Chodsko na domažlickém náměstí, byl schválen Manifest Chodského lidu, jehož tištěnou podobu se však nepodařilo rozšířit. Redaktor Posla od Čerchova Karel Prach zveřejnil v uvedeném týdeníku 19. listopadu 1938 informaci o tom, že publi-

Zábor Chodska kolem Draženova. Do záboru měla přijít i dolní část obce pod státní silnicí k Horšovskému Týnu. Místní četnický strážmistr Vojtěch Ouško vysvětluje, kudy je hranice vytýčena.
Kronika obce Draženov

kování článků o cestě Chodů do Prahy 14. 11. a o manifestaci na náměstí v Domažlicích dne 16. 11. bylo pozastaveno cenzurou. Ve zprávách četnických stanic se objevuje vzkaz Chodů, že jsou v případě záboru Chodska ochotni podstoupit krveprolití. Domažlické kino Sokol připravilo již ve dnech 22. a 23. října 1938 představení filmu Bílá nemoc s Hugo Haasem, Zdeňkem Štěpánkem a Františkem Smolíkem a 19. a 20. listopadu zfilmovaný román J. Š. Baara Cestou křížovou s Hanou Vítovou a Zdeňkem Štěpánkem.

V Babyloně vzbuzovala neklid ta okolnost, že z prodejen západočeského konzumního družstva byly odvezeny v posledních dnech téměř všechny zásoby a prodej omezen. Rovněž zde kolovaly zvěsti o výměně Chodska za území v okolí Plzně.

Již před samotným započatím záboru se Chodsko ponořilo do smutku, ale ne do nečinnosti. Před zábořem byly odstraněny a ukryty pamětní desky slavných rodáků: spisovatele a národopisce Jana Františka Hrušky v Peci a internisty Josefa Thomayera v Trhanově. Z Klenčí pod Čerchovem byl odvezen inventář Baarova muzea a rovněž socha Jindřicha Šimona Baara opustila 22. listopadu 1938 Výchledy. Velké úsilí stálo i zachování

dalšího chodského symbolu na československém území. Původně měla být nová státní hranice vedena tak, aby do záboru spadl i Hrádek s Kozinovou sochou. Obyvatelé ji chtěli raději odvézt, ale vládní komisař Otakar Kalandra byl proti odvezení sochy, údajně pro „starobylost díla“. Padl návrh, aby byla odstraněna část sochy s Kozinovou hlavou. Nakonec se podařilo členům delimitační komise pplk. Suchardovi a JUDr. Otakar Kalandrovi dojednat vytýčení státní hranice až za sochou Jana Sladkého Koziny.

Otakar Kalandra byl od října 1938 vládním komisařem v Domažlicích, spolu s pplk. Suchardou byl členem delimitační komise při záboru části Chodska. Nesmlouvavě hájil proti stupňujícím se požadavkům fašistů stanovenou hranici tak, jak byla vytyčena v písemném rozkazu, i přes výhrůžky odplatou. Byl jedním z iniciátorů tajného nočního posunutí hraničních sloupů u známého poutního místa Chodů Dobré Vody u Dražanova tak, aby Dobrá Voda zůstala v Čechách. Této noční akce se pak osobně účastnil. 15. března 1939 v 6 hodin ráno byl jako první vězeň zabraného zbytku republiky zatčen a odvezen k výslechu do Furth im Wald. Na zásah protektorátní vlády byl propuštěn po 14 dnech. Z jeho popudu se stala pouť na Vavřínečku, konaná dne 14. srpna 1939, manifestací odporu proti nacistické moci.

Ve čtvrtek 24. listopadu 1938 hitlerovské Německo obsadilo území českých obcí: Babylon, Českou Kubici, Chodov, Díly, Klenčí pod Čerchovem, Pec, Postřekov a Trhanov, osady Filipovu Horu a Pelechy. V Domažlicích byl na věži Chodského hradu vyvěšen černý prapor a rozezněl se hlas umíráčku, stejně jako na jiných místech Chodska.

Po záboru Chodska mnohá česká města a obce, organizace a spolky, známé osobnosti, ale i zcela neznámí obyčejní lidé vyjadřovali sympatie se zabraným Chodskem. Oficiální dopis s vyjádřením podpory Chodsku přišel vzápětí po záboru rovněž od plzeňské městské rady, která domažlické kolegy především ujišťovala, že se neangažovala na výměně území. Přesto byl v týdeníku Posel od Čerchova plzeňský primátor Luděk Pik příkře odsouzen za to, že pro republiku tak tragickou chvílí trávil na zdravotní dovolené.

Směna území

Po stanovení definitivní hranice v úseku Lhota, osada Výrov a Štefle připadly zpět k Československé republice téměř všechny obecní lesy a také z větší části pozemky a budovy patřící oby-

vatelům této obce. Četnictvo hlásilo, že pozoruje úsilí obyvatelstva německé národnosti o zabránění jejich polností do německého území, kdežto československá rozhraničovací komise uplatňovala vedení hranice po katastru obcí, což se ne vždy povedlo. Dne 24. 11. 1938 byla k Československé republice rovněž navracena zabraná část Chotiměře. Ustanovení definitivní linie znamenalo navrácení osady Mlýneček a ztrátu osady Pelechy. Zpráva četnické stanice Mrákov informuje o odchodu říšskoněmeckého vojska z Mlýnečku a o příchodu vrchního strážmistra Semeráda s příslušníky četnické stanice Mrákov, finanční stráže a družstva Stráže obrany státu. V Mlýnečku byly za dobu okupace odstraněny všechny tabule s českými nápisy i orientačními nápisy, obyvatelstvo u sebe nesmělo uchovávat žádnou finanční hotovost v československé měně a podávalo svědectví, že jim bylo často za banality vyhrožováno koncentračními tábory. Naopak v osadě Pelechy byly k uvítání německých vojáků domy většiny německých obyvatel vyzdobeny chvojím, praporky v říšskoněmeckých barvách a hákovými kříži.

Již při záboru 12. října připadl kostel a škola ve Sv. Barboře, na katastru obce Všeruby, k okupovanému území a 24. 11. 1938 patřil mezi území odevzdaná zpět československému státu, ovšem škola zcela bez vnitřního zařízení.

Silnou vlnu emocí vzbuzovaly případy zřejmě svévolného posouvání demarkační linie. Četnické stanice se zabývaly i případem z 29. 11. 1938, kdy říšskoněmečtí příslušníci finanční stráže posunuli kolíky na katastru obce Tlumačov asi 150 m od obce Pelechy směrem k obci Tlumačov. Údajně bylo původní vytýčení nepřesné a finanční stráž obdržela rozkaz přemístit kolíky podle nové úpravy demarkační čáry. Jejím posunutím byla odříznuta polní cesta odbočující z vozové cesty Tlumačov – Pelechy a zabrány obecní pastviny náležející Tlumačovu. Dalším známým případem bylo posunutí hranice u osady Štefle, kde byl zabrán les s kótou 565. Za iniciátora tohoto posunu byl označen bývalý ředitel panství Kout na Šumavě. Dne 28. 11. 1938 byla nově vytýčena též hranice Pocinovice – Prapořiště. Spory o majetkové záležitosti v souvislosti s vedením demarkační linie pokračovaly až do března 1939.

Poměry na Domažlicku po záboru

Zprávy zasílané na prezidium zemského úřadu 6. 12. 1938 informovaly o velmi stísněné náladě panující mezi českým obyvatelstvem po obsazení Chodska.

Potupné pro české obyvatelstvo bylo podřadné zacházení, ztěžování nákupu potravin, vyskytly se případy házení bláta do oken a jiné šikanování především ze strany ordnerů, kteří využívali různých provokací a osnování drobných incidentů k destabilizaci poměrů. Obecními úřady v zabraném území bylo nařízeno majitelům domů, aby si na vlastní náklad pořídili vlajky s hákovým křížem a ty v určené dny vyvěšovali. V Blížejově stále probíhalo zastrašování rodičů, kteří se zdráhali posílat děti do německé školy. Ordneři zde kontrolovali obchody patřící Čechům, aby tam nikdo z Němců nenakupoval. Obyvatelé české národnosti byli denně nuceni k vystěhování. Zprávy milavečské četnické stanice dále uvádějí, že během listopadu bylo z Blížejova vykázáno pro malicherné záminky několik rodin starousedlíků. Před martinskou poutí nesměla být zabijena žádná domácí drůbež a pro rodinu mohlo být zakoupeno pouhých 0,25 kg masa.

V Babyloně byl těsně před uskutečněním záboru likvidován Okrašlovací spolek, Národní jednota pošumavská a Sokol. Po záboru se Němci sháněli po jmění tělocvičné jednoty, avšak její funkcionáři se ještě dokázali obhájit tím, že podle stanov bylo vše předáno župní správě do Klatov.

Němci likvidovali i místní osvětovou komisi, knihovníkovi bylo zakázáno půjčovat knihy a nařízeno složit knihy do beden, ty byly odvezeny do Trhanova na zámek, kde jich byla většina pro válce nalezena na půdě.

U německého obyvatelstva v okupovaném území převládalo většinou nadšení. Projevy nespokojenosti se objevily za demarkační čarou mezi zemědělci, kteří si stěžovali především na množství vyhlášek a nařízení, na povinný odprodej dobytka a obilí za stanovenou cenu a platbu daní. Dále se hlasy nespokojenosti ozývaly z řad německé inteligence, která byla dosazována na bezvýznamná místa listonošů a vězeňských dozorců.

Ve dnech 26. a 28. 11. probíhala výměna českých korun za marky. Do 26. 11. byly ještě otevřené hranice a lidé mohli nakoupit v Domažlicích, po tomto datu směli pouze na propustku. Přes hranici nebylo dovoleno s sebou vzít více než 3 marky. Podhodnocení kursu koruny vůči marce se projevilo, jako při říjnové okupaci, hromadným vykupováním zboží v obchodech nacistickým vojskem.

Počátkem prosince stoupl v Domažlicích počet nezaměstnaných. V okrese se značnou měrou začal projevovat nedostatek paliva a zvýšení cen potravin způsobené především přerušením železničního spojení. Osobní doprava na trati Plzeň – Furth im

V Draženově v den záboru. V popředí druhý zleva pplk. Sucharda, vedle spisovatel Jan Vrba s manželkou, úplně vpravo člen SOS Jan Novák z Draženova. Pamětní kniha obce Draženov

Wald byla obnovena ve zvláštním režimu až 10. prosince 1938. Vlaky byly složeny ze tří částí: část pro cestující z německého do německého území, část pro cestující z českého do českého území a část pro cestující z německého na české území a naopak. Do oddílů českých směli cestující nastupovat nebo z nich vystupovat jen, pokud se vlaková souprava právě nacházela na českém území, obdobně tomu bylo u německé části vozů. Vozy byly doprovázeny celními orgány. Dopravní problém představovalo i zabránění státní silnice Plzeň – Domažlice, takže byly značně zatíženy okresní silnice, které nebyly s to zajistit provoz, zvýšený ještě o dopravu, kterou před zábořem obstarávala železnice.

Také v zabraném území se projevil nedostatek uhlí, textilií a obuvi. Obchody zely prázdnotou a ceny stoupaly. V zabraném území v oblasti za Loučím byl četnickou stanicí pozorován nedostatek jatečného dobytka. Cena 1 kg cukru vystoupala na 9 Kč, v některých obcích Chodska (Mrákov, Klíčov, Tlumačov)

se zvedla cena másla od 10. října do 8. prosince ze 13 Kč na 20 Kč za 1 kg. Hlášení milavečské četnické stanice informovalo, že v Horšovském Týně dosáhla nespokojenost s nastalými hospodářskými poměry takové výše, že se ve městě objevily nápisy „Wir wollen zur Tschechoslowakei zurück“ a na některých místech byly vyvěšeny rovněž československé státní vlajky. Následkem bylo vyhlášení stanného práva a dne 27. listopadu 1938 vyslání 25 nákladních aut s německým vojskem.

Poměry ve školství v zabraném území byly neutěšené. V Orlovicích probíhalo vyučování německých dětí v české škole, v německé byli ubytováni příslušníci finanční stráže. České školy v Caparticích, Mlýnci a Nahošicích byly uzavřeny, poměry v Blížejově již byly popsány výše. Na Chodsku ještě nějaký čas pokračovalo české vyučování, přesto i tamním dětem byly přidávány hodiny výuky německého jazyka. Až počátkem roku 1939 byly založeny německé školy v České Kubici a Klenčí pod Čerchovem. Tamtéž byla již počátkem prosince založena mateřská školka s německým vyučovacím jazykem, činnost však zatím nezahájila.

Rovněž situace duchovních byla tíživá. Vyplácení platu jim bylo čtyři měsíce po zaboru pozastaveno a teprve o Vánocích 1939 jednorázově vyplacena záloha 700 marek, tehdy byli nově podřízeni biskupskému finančnímu úřadu v Řezně.

Závěr

Dosavadní badatelský výzkum ukazuje, že koncem roku 1938 se ceny životních potřeb na zabraném území zvýšily o 5–50 %, v průměru o 30 %. Zvýšení cen proběhlo v souvislosti se zhoršením zásobování. Nejpozději v průběhu zimy 1938–1939 opadla první vlna nadšení německých obyvatel a na některých místech se začaly objevovat projevy nespokojenosti. Rovněž obyvatelstvo zabraného Chodska pocítilo snížení hospodářské úrovně, i když ve srovnání s ostatními zabranými oblastmi v relativně menší míře díky přetrvávající vazbě na blízké Domažlice. Na rozdíl od ostatních zabraných území se na Chodsku také dařilo delší dobu uchovat české školství.

Katolická akce – okresní výbor Plasy

Martina Matušková

Při pořádání fondu Okresní národní výbor Plasy byly v roce 2007 ve Státním okresním archivu Plzeň-sever nalezeny písemnosti vzniklé z činnosti okresního výboru Katolické akce v Plasích. Fondy organizací Katolické akce se v písemnostech archivů objevují ojediněle. Podle celostátní databáze PEvA se vyskytuje fond tohoto druhu pouze ve Státním okresním archivu v Semilech, a to Katolická akce – okresní výbor Jilemnice z let 1949–1951 o celkovém rozsahu 0,01 bm. Dochovaný materiál fondu Katolická akce – okresní výbor Plasy pochází obdobně z let 1949–1951 a obsahuje spisový materiál o rozsahu 0,02 bm.

Písemnosti okresního výboru Katolické akce v Plasích se mezi materiály ONV Plasy pravděpodobně dostaly v lednu 1951, kdy předseda okresního výboru Katolické akce Jaroslav Vavřík, pozdější archivář okresního archivu v Plasích, dlouhodobě onemocněl, vzdal se tedy funkce předsedy a korespondenci organizace předal okresnímu církevnímu tajemníkovi Václavu Jindrovi. Zanedlouho po zotavení se ze své nemoci, v dubnu 1951, se Jaroslav Vavřík opět ujal funkce předsedy, ale písemný materiál už zůstal uložen ve spisovně okresního národního výboru v budově plaského konventu.

Komunistické vedení hned po únorovém převratu v roce 1948 usilovalo o podřízení si všech institucí občanské společnosti. Za jednoho z „vážných protivníků“ považovalo katolickou církev, která byla pevně semknutou a organizovanou institucí, jejíž řídicí orgány sídlily za hranicemi státu – ve Vatikánu. Komunistická moc se snažila přerušit církevní kontakty s Vatikánem a vytvořit „národní katolickou církev“ odtrženou od Říma.

Předsednictvo ÚV KSČ 25. dubna 1949 schválilo novou linii církevní politiky a opatření, navrhovaná ministrem spravedlnosti Alexejem Čepičkou, která směřovala k rozvratu církve, k izolaci jejích hodnostářů a ke konstituování národní církve. Šlo o opatření politického a administrativně mocenského rázu, spočívající v perzekuci různého druhu, např. likvidaci veškerého církevního majetku a katolických spolků, zrušení církevních škol, zakázání katolického periodického tisku a zavedení schvalovací povinnosti při shromažďování mimo kostel. Bylo

rozhodnuto o zřízení sítě církevních referentů při okresních a krajských národních výborech a o rozšíření množství důvěrníků do všech míst, kde se nacházela fara.

Na schůzi předsednictva ÚV KSČ 25. dubna bylo také rozhodnuto o vytvoření „obrodného hnutí katolíků“, které by postupně pomáhalo uskutečňovat záměry strany v církevní oblasti a posilovat boj proti Vatikánu. Jméno hnutí ještě nebylo zvoleno, ale padl návrh, že by mohl být použit matoucí název Katolická akce. Toto označení se totiž již dříve používalo pro účast laiků na apoštolátu církve. Dlouholeté hnutí zřídil papež Pius XI. encyklikou *Ubi arcano Dei*, vydanou 23. prosince 1922, a jeho smyslem bylo zapojit do činnosti církve pod vedením kněží a řeholníků i laiky za účelem prosazování katolických stanovisek ve společnosti.

Přípravou Katolické akce se zabývala tzv. „církevní šestka“, poradní komise ÚV KSČ, jejímiž členy byli ministr spravedlnosti Alexej Čepička, ministr informací Václav Kopecký, místopředsedové vlády Viliam Široký a Zdeněk Fierlinger, ministr zahraničí Vladimír Clementis a ministr školství Zdeněk Nejedlý, všichni členové předsednictva ÚV KSČ. Na její schůzi 1. června bylo rozhodnuto na základě zprávy, že kolem 320 kněží se vysloví pro Katolickou akci a s dalšími 200 se ještě jedná, urychlit ustavující shromáždění Katolické akce.

O státní Katolické akci se dozvěděli biskupové, kteří na tuto skutečnost reagovali na konferenci, konané 7. června v Olomouci. *„Tvoří se přípravný výbor tzv. Katolické akce. Kdyby někdo z vás byl pozván, nechtě si uvědomit, že je to hnutí schismatické a bude stíháno církevními tresty... Nenechte se strhnout do nějaké nenáboženské a zejména politické činnosti. ...Nezapomeňte nikdy na to, že papež i biskupové jsou vaší řádnou církevní vrchností...“* Po jejím skončení jednali o Katolické akci v budově internunciatury arcibiskup Josef Beran, olomoucký arcibiskup Josef Matocha, českobudějovický biskup Josef Hlouch a sídelní litoměřický biskup Štěpán Trochta s vatikánským chargé d'affaires Verolinem. Dohodli se na tom, že osm kněží, které státní orgány chtěly postavit do čela Katolické akce, bude přijmou-li funkci, okamžitě suspendováno z kněžského úřadu a exkomunikováno. Tyto informace neunikly StB, a tak z obavy před nepředvídatelnou reakcí věřících církevní šestka rozhodla neobsadit funkce zakládané organizace kněžími, ale jen laiky.

Ustavující slavnostní konference Katolické akce se konala 10. června 1949 v Obecním domě v Praze. Zúčastnilo se jí více

než 300 osob, z toho 68 tzv. „vlasteneckých kněží“. Účastníci přijali Prohlášení, ve kterém byly shrnuty hlavní programové úkoly Katolické akce. Skutečný smysl organizace byl zastřen předstíraným zájmem o zintenzivnění náboženského a mravního života v církvi, úsilí o náboženskou výchovu dětí, péči o rozšíření katolického tisku, přičinění se o to, aby stát hmotně zajistil činnost církve a řešení poměru státu a církve v duchu soužití a spolupráce. Do čela výboru zvolili podle čerstvého rozhodnutí církevní šestky laika, operního režiséra Národního divadla Ferdinanda Pujmana, a generálním tajemníkem poslance Vojtěcha Töröka.

Ze shromáždění vzešly požadavky zřídit v krajích a okresech výbory Katolické akce s příslušnými sekretariáty, vydávat Katolické noviny jako orgán hnutí a pořádat na památných místech spojených se slovanskou, cyrilometodějskou tradicí národní poutě.

Ještě v den konání ustavující konference, tedy 10. června 1949, obdrželi krajsí tajemníci KSČ a NF ze svých ústředí pokyny pro získávání podpisů duchovních na Prohlášení Katolické akce. Následovala svým rozsahem a intenzitou nebývalá kampaň. Aktivisté obcházeli úřady, dílny, školy a sbírali podpisy pro Katolickou akci. Největší tlak byl vykonán na kněze. Mnoho podpisů bylo vylákáno podvodem.

Od 12. června byla v tisku uváděna jména kněží, kteří Prohlášení podepsali. Oficiálně bylo deklarováno 1770 podpisů, tisk zveřejnil přes 1000 jmen. Mnozí z těch, kteří podepsali, podmnili svůj souhlas souhlasem episkopátu, nebo připisovali dovětky „pod vedením biskupů“ apod. Mezi věřícím lidem nastalo po čtení tolika kněžských jmen pod Katolickou akcí zděšení. Brzy však vyšlo najevo, že podpisy byly získávány podvodně a v seznamech jsou uvedena i jména dávno zemřelých nebo vymyšlených kněží.

Naděje komunistických funkcionářů, že se Katolická akce stane základnou široké fronty věřících a kněží proti hierarchii, narazily brzy na opatření církevních hodnostářů. Už 10. června se konaly ve všech diecézích porady ordinářů s vybranými kněžími o dalších krocích. Církevní představitelé se snažili prostřednictvím osobních posílů, vikářů, děkanů i telefonicky odvracet jednotlivé duchovní od podpisu Prohlášení Katolické akce.

Události samozřejmě vyvolaly ohlas i ve Vatikánu. 13. června vatikánský rozhlas hovořil o tom, že československý katolicismus kapituloval: „...*překvapilo nás, že se našlo tolik katolických*

kněží v českých zemích a na Slovensku, kteří se dali oklamat a dali se na cestu rozkolu...“ Katolický historik Václav Vaško se k tvrzení vyjadřuje v knize Neumlčená z roku 1990: „*Lehkost, s jakou vatikánský rozhlas odsoudil československý katolicismus a naše kněze, z nichž většina prokázala právě v těchto dnech statečnost, svědčí, jak málo znali v Římě naši situaci. K popularitě vatikánského rozhlasu to nepřispělo. Ze závětrí se jim snadno mluví, říkali i nejvěrnější.*“

Čeští a slovenští biskupové se rozhodli k ráznému kroku. Své stanovisko vyjádřili v pastýřském listu „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodinu velké zkoušky“, který byl schválen 15. června v Praze na tajné biskupské konferenci. Sbor biskupů prohlásil Katolickou akci za rozkolné hnutí, v němž každá účast musí být stíhána církevními tresty, její organizátoři a funkcionáři jsou exkomunikováni. To se však nemělo vztahovat na většinu kněží, kteří Prohlášení Katolické akce podepsali oklamáni a pod nátlakem, ale zachovávali oddanost církvi a biskupům. Vyobcováním z katolické církve pohrozili biskupové též duchovním a laikům, kteří se zúčastní zakládání krajských, okresních nebo farních Katolických akcí nebo vstoupí do jejich výborů. Za nekatolické prohlásili biskupové Katolické noviny vydávané Katolickou akcí a zakázali jejich četbu, přechovávání a rozšiřování. Závěr listu vybízel k morálnímu odporu: „*Svět se na vás dívá, jak v této historické chvíli obstojíte... Zůstaňte věrni Svatému otci, který na Vás myslí... varujte se před dravými vlky v rouše beránčím.*“

Představitelé komunistické moci se snažili čtení pastýřského listu v kostelích zabránit, a tak funkcionáři obcházeli duchovní a pod nátlakem od nich žádali slib, že nebudou list číst. Na pokyn ministerstva vnitra upozorňovaly bezpečnostní orgány kněze, že rozšiřování obsahu listu zakládá skutkovou podstatu trestného činu. V neděli 19. června na přenesený svátek Božího těla nakonec list přečetla pouze třetina kněží, mnozí z nich ještě proto, že se jim nedostalo varování. Četli ho však i duchovní, kteří byli upozorněni, a tím se podle komunistů dopustili porušení zákona.

Situace na pláském okrese byla obdobná jako v celé republice. Podle hlášení církevního tajemníka Václava Jindry, který byl povinen zasílat zprávy o situaci na okrese na Krajský národní výbor v Plzni, většina kněží pastýřský list 19. června nečetla, protože ještě před církevními obřady dostala odvolací list konzistoře. Pastýřský list byl čten navzdory varování příslušníky

SNB a MAV NF pouze ve Chřívči mlečickým farářem Bohuslavem Štvánem, v Potvorově farářem Poustkou a v Žebnici farářem Kálalem, tito duchovní totiž ještě nedostali odvolací list. Ten jim přišel až před polednem, a tak při dalších obřadech už pastýřský list nečetli.

Biskupové sestavili v tajnosti nový pastýřský list, ve kterém stručněji zopakovali v podstatě to, co obsahoval ten první. Desítky dobrovolných kurýrů doručily pak pastýřský list osobně do všech farností v republice. V průvodním dopisu byly pokyny: „*Důstojní páni ať se nenechají zastrašit od čtení tohoto dopisu žádnými výhrůžkami. V této těžké a rozhodující době jsou vázáni ve svědomí seznámit věřící se skutečným stavem věcí. Úmyslné a vědomé opomenutí těchto povinností by bylo stíháno církevními tresty.*“

Na plaském okrese byl list čten podobně jako po celém Československu 26. června na přenesený svátek Petra a Pavla ve dvou třetinách farností duchovními bez komentáře. Pouze manětínský farář František Wonka upozornil věřící, „*že kdyby se ocitlo jeho jméno v novinách, že on nikdy Katolickou akci nepodepsal*“. Kaplan Jaroslav Janoušek z Dolní Bělé prohlásil, že akci nepodepsal, a přesto byl uveden mezi podepsanými. Farář František Bouška ze Strážiště po přečtení listu vyzval k modlitbě za uvězněné kněze a dodal, že zájemcům oznámí, na které vlně vysílá Vatikán. V Kralovicích za přítomnosti 150 věřících kaplan Jaroslav Kubovec list četl bez komentáře, avšak při požehnání se rozplakal a s ním asi třetina věřících. Církevní tajemník poznamenává: „*Působilo to, jako by nyní měl být zavřen a tím pláčem se loučí s věřícími.*“

Bezprostředně po ustavení Katolické akce se konaly krajské a okresní konference „věřících“, na nichž se tvořily krajské a okresní výbory Katolické akce. Ustavující schůze Katolické akce na plaském okrese se konala 8. července 1949 na radnici v Plasích. Zúčastnilo se jí 61 osob. Z kněží byli přítomni Jaroslav Rauwolf z Obory a Prokop Skořepa z Nečtin. Po zahájení skladbou „Ave Maria“ v podání místního houslového dua Belbl – Nosálek a modlitbou Otče náš, vedenou farářem Rauwolfem z Obory, všechny přivítal předseda přípravného výboru Katolické akce JUDr. Miroslav Pytlík, pracovník ONV v Plasích. Hlavní referent, zástupce Krajského výboru Katolické akce, p. Vavřinec promluvil o významu Katolické akce, historii římskokatolické církve a Cyrilu a Metodějovi v komunistickém pojetí. Byl zde zvolen okresní výbor v čele s předsedou

Jaroslavem Vavříkem, ředitelem dřevařských závodů z Plas. Jednatelům se stal dr. Miroslav Pytlík, který byl i členem Krajského výboru Katolické akce v Plzni a zodpovídal za situaci na plaském okrese. Za členy výboru byli kromě jiných vybráni nadlesní Vilém Lašek z Plas, Josef Štroner, úředník Okresní spořitelny a záložny v Kralovicích, státní lesní hajný Vojtěch Smrž a vdova Marie Soukupová, žena v domácnosti z Plas. Po přečtení rezolucí a děkovných telegramů, adresovaných prezidentu Klementu Gottwaldovi a předsedovi vlády Antonínu Zápotockému, byla první schůze Katolické akce na okrese Plasy završena modlitbou oborského duchovního a československou hymnou, opět v podání dua Belbl – Nosálek.

Katolická akce na plaském okrese prozatím nevyvíjela žádnou činnost. Žně a celá letní sezóna nebyly ideálním obdobím pro agitaci. K pasivitě přispívalo i to, že ani měsíc po vyhlášení Katolické akce neměli komunisté stanoveny její hlavní úkoly. Teprve v průběhu července byl sestaven pracovní program. Počáteční aktivita členů spočívala v organizování výborů a v osobním přesvědčování, že ze strany státu nejde o zasahování do náboženských věcí. Během schůzí okresního výboru bylo neustále zdůrazňováno, že úlohou okresního výboru je především „*docházet na vesnice a uvědomovat věřící lid*“. K „*uvědomovací kampani*“, při které „*bude poukazováno na nepřátelskou politiku Vatikánu*“, vybízel i krajský výbor Katolické akce při své schůzi 8. října 1949. Dále je podle zápisu okresní výbor Katolické akce vyzýván k rychlému organizování schůzí. „*Zodpovědnost za zřízení farních výborů je přiřknuta bratru dr. Pytlíkovi. Je nutné urychleně zřídit farní výbory v Oboře, Nečtinech, Dolní Bělé, Manětíně a v Kralovicích. Aby nenastalo přetížení jedné osoby, tedy zvolí si dr. Pytlík z členů KA pro každý farní výbor jednoho, který se bude o správný chod jeho starati. Farní výbory musí pracovat svorně s místními národními výbory. Okresní výbor KA musí schůzovati aspoň jednou měsíčně.*“

Dále měla být vytvořena síť kolportérů Katolických novin, tiskového orgánu hnutí, kteří by konali náboje ve farnostech a získávali nové odběratele. To se řešilo na schůzi Okresního výboru Katolické akce v Plasích 29. října 1949: „*Navrženým kolportérům katolického tisku budou předány letáky s požádáním, aby je rozdali v katolických domácnostech a sebrané přihlášky k odběru tisku aby odevzdali některému členu výboru.*“ Na této schůzi bylo také jednomyslně usneseno „*zásadně usta-*

vovati farní výbory tak, že se svolá, nejlépe v neděli dopoledne po mši svaté, veřejná schůze katolíků, na které bude přednesen krátký referát a přítomným se předloží farní výbor ke schválení. Vzhledem však k probíhajícím akcím v rámci dnů Československo-sovětského přátelství a konání podzimních zemědělských prací usneseno přeložiti tyto akce až ke konci listopadu a na měsíce další, aby byla zajištěna větší pravděpodobná účast.“

Ustavování místních výborů Katolické akce bylo zahájeno až počátkem roku 1950. Dne 28. ledna 1950 byl ustaven místní výbor KA v Dolní Bělé v čele s rolníkem Antonínem Kupkou z Dražně. V hostinci „U Rottů“ v Plasích byl 16. února 1950 založen za účasti 32 osob plaský místní výbor KA, jehož předsedou se stal Richard Ešner. V Oboře byl místní výbor KA utvořen 18. února 1950 ve zdejších hostinci, přítomno bylo 34 osob. Předsedou se stal oborský farář Jaroslav Rauwolf, podle církevního tajemníka „jeden z nejlepších duchovních na okrese“. Dne 4. března 1950 byl ustaven místní výbor KA v Nečtinech. Podobně jako v Oboře byl za předsedu vybrán místní duchovní – Prokop Skořepa.

Zakládání dalších místních výborů probíhalo zoufale pomalu. Na konci února 1950 Okresní výbor Katolické akce v Plasích informuje Krajský výbor KA: „Nyní plánujeme nábor na dalších farnostech, kde dosud výbory založeny nejsou, musíme ale na žádost MAV NF s tímto poněkud posečkat, ježto pracují nyní na zaktivování jarních polních prací a žádají nás, abychom v tuto dobu ponechali volné pole působnosti pro toto organizování, neopomeneme ale, jakmile vhodná doba nastane, oné povinnosti naší bez průtahů učiniti zadost.“

O měsíc později, 27. března 1950, se předseda okresního výboru Jaroslav Vavřík ve svém sdělení Okresnímu akčnímu výboru Národní fronty opět vymlouvá: „S ohledem na to, že náš jednatel Dr. Pytlík dlí t. č. na brigádě, že náš spolupracovník Josef Berg se funkce svojí, kterou až doposud ve prospěch Katolické akce konal, z důvodu jeho zvýšených služebních povinností vzdal a že tedy zůstávám zde pro OV KA vlastně úplně sám, dále s ohledem na to, že nyní v době jarní až do konce dubna budu obnovou sadů ovocných i parkových velmi zaměstnán, dále s ohledem na mé další několikeré funkce nemám k dispozici tolik volného času, abych mohl ve prospěch KA rozvíjet tolik iniciativy, jaké bylo by snad zapotřebí, plánuji pro měsíc duben, květen a červen t. r. po jednom náboru k ustavení

dalších místních výborů Katolické akce v následujících farnostech, a sice: ve Strážišti, Manětíně a v Kozojedech.“

Pro vyvíjení větší aktivity okresního výboru chyběli především lidé ochotní tuto práci vykonávat. Těžko se hledala náhrada za odstoupivšího jednatele Berga. Stále obtížněji se získávali věřící ke spolupráci. Přispíval k tomu i vývoj událostí.

V průběhu roku 1949 byly připraveny zákony, které s definitivní platností zakotvily naprostou podřízenost církví vůči státu, schválilo je Národní shromáždění dne 14. října 1949. Zákonem č. 217/1949 Sb. byl zřízen Státní úřad pro věci církevní, zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, byl kodifikován podřízený vztah církve vůči státu. Tento zákon navázal působení duchovních všech církví bezpodmínečně na státní souhlas a stát převzal na sebe veškeré hospodářské závazky spojené s činností církví – platy duchovních, opravy budov, samotný výkon kultu. Od 1. ledna 1950 bylo církvím odebráno vedení matrik, které převzaly národní výbory. Režim postupně internoval všechny sídelní biskupy a inscenoval monstrprocesy.

Perzekuce kněží byla zahájena také na plaském okrese. Už 15. července 1949 byl zatčen vikář František Wonka, který spravoval kralovický vikariát od února 1949. Zajištěn byl hned ráno po mši svaté Státní bezpečností a odvezen do Plzně na krajské velitelství Národní bezpečnosti na Charkovském nábřeží, odtud pak 29. září s dalšími vikáři plzeňského kraje dopraven ke státnímu soudu do věznice na Pankráci. Dne 29. října byl propuštěn a večer se vrátil do Manětína. Jak sám v pamětní knize manětínského děkanství poznamenává, „*za celou dobu svého působení v Manětíně nebyl nikdy tak dlouho vzdálen od osady jako těchto těžkých 50 dní.*“

Do církevní situace na plaském okrese zasáhla i emigrace dvou kralovických kněží. Počátkem března 1949 do Německa odešel farář Václav Vinš, významný místní kulturní činitel, který zde působil od roku 1936. V září 1949 jej následoval kaplan Jaroslav Kubovec. Ten do Kralovic přišel v listopadu roku 1946.

Emigrace obou duchovních předznamenala další represe vůči církevním představitelům na Kralovicku. Na konci října 1949 byl uvězněn kralovický kaplan, novokněz Vlastimil Sysel. Dne 20. července 1950 pak byl plzeňskými příslušníky StB zatčen duchovní z Potvorova P. Bohuslav Poustka, státní mocí považovaný za „*nejreakčnějšího kněze plaského okresu*“. Sta-

rý, 69letý farář byl odvezen do internačního tábora v bývalém premonstrátském klášteře Želivě nedaleko Humpolce. V srpnu 1950 o situaci v Potvorově církevní tajemník informuje: „V Potvorově a okolí, kde byl dán do zajištění d. p. Poustka, se pomalu na věc zapomíná a nyní, když se dozvěděli, kde je v klášteře, jsou spokojenější u vědomí, že není v držení s jinými vězni různých deliktů.“ Po téměř ročním pobytu mezi 200 řeholníky a 90 diecézními kněžími byl propuštěn, nemohl se však vrátit do svého dřívějšího působiště, do Potvorova. Odešel tedy k příbuzným do rodné Krče u Protivína v jižních Čechách, kde působil jako výpomocný duchovní.

Na základě nových církevních zákonů v lednu 1950 začalo skládání slibů věrnosti duchovními. Ten nebyl novinkou spojenou s komunistickým režimem. Byl zakotven již v modu vivendi z roku 1928. Duchovní z okresu Plasy slib skládali v místnosti zvláště k tomu upravené a oddělené od ostatního úřadování v budově ONV dne 18. a 19. ledna 1950 za účasti místopředsedy ONV Jaroslava Koči, bezpečnostního referenta Františka Štefla a církevního tajemníka Václava Jindry. Nakonec podepsali všichni duchovní. Jak poznamenal církevní tajemník Jindra: „Akce byla tedy ukončena se 100% výsledkem, i když byly určité těžkosti. Je zjevno, že římskokatoličtí duchovní byli předem instruováni, aby sice nám dělali určité těžkosti, ale nakonec aby podepsali.“

K větší oblibě Katolické akce mezi občany v menších obcích nepřispívala ani zemědělská politika, zvláště nastupující plánování, což dokládá opět zpráva církevního tajemníka Václava Jindry z počátku června 1950: „Celý okres je převážně zemědělský, a proto také nyní učiněním tlaku na vesnici se stupňuje, aby se utvořily plány prací žňových, stává se, že občané v těch farnostech, kde není kněz vlastenec, s daleko větším odporem přijímají zavedení tohoto tak nutného plánování. Výsledek toho je, že chodí nyní daleko více lidí do kostela, než ještě před rokem, zvláště se to projevuje ve farnostech v Potvorově, Křečově a ve Strážišti, kde navštěvuje kostel mnoho zemědělců poměrně mladých.“

Okresní výbor Katolické akce v Plasích nevyvinul větší samostatnou činnost. Katoličtí laici hnutí navzdory výhrůzkám odmítali podporovat. Zřizovat výbory Katolické akce se nedařilo, byť v prosinci 1950 byly provedeny nábory ve Dřevci, Bučku a Všehrdech, v lednu 1951 byl naplánován nábor v Liblíně. Podobně jako v jiných oblastech byla i zde na Plasku funkčnost

výboru založena na aktivitě jeho předsedy. Poté, co v lednu 1951 Jaroslav Vavřík onemocněl a vzdal se funkce, výbor začal stagnovat.

Komunistické vedení, které nejprve Katolickou akci chápalo jako základnu pro provádění své proticírkevní politiky a všestranně ji materiálně, propagačně, finančně i politicky podporovalo, záhy zjistilo, že nezískala výraznější podporu. Nestala se hnutím a už vůbec ne hnutím v rámci katolické církve a svůj hlavní úkol – vyvolat rozkol uvnitř církve – kvůli naprosté nedůvěryhodnosti nesplnila, a tak přestala být preferována. Nižší organizace se většinou vůbec nepodařilo založit. Zatímco ještě na pozvánce na krajskou konferenci v Plzni, která se konala 13. července 1950, se objevuje citát: „*Vyvstala Katolická akce, kterou proklel Vatikán a biskupové, ale která existuje a bude existovat dál*“, byla organizace zanedlouho tiše rozpuštěna – zanikla v roce 1951.

Při zpracování příspěvku bylo užito mj. prací Karla Kaplana *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, Václava Vaška *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce* a článku Petra Juřáka *Katolická akce v Olomouckém kraji*, který vyšel v roce 2005 v Olomouckém archívním sborníku. Dále bylo čerpáno z archívních materiálů, uložených ve Státním okresním archivu Plzeň-sever – fondu Okresní národní výbor Plasy, *Katolická akce – okresní výbor Plasy a Národní fronta – okresní výbor Plasy*.

Mešenská akce aneb budování socialismu na Rokycansku

Hana Hrachová

Mešno je malá obec na jihu Rokycanska. Na počátku padesátých let minulého století Mešno proslavila zdejší škola, která vyhlásila tzv. mešenskou akci. Tou napomohla k masovému zapojení se škol a poté i podniků na okrese na vybudování pomníku Rudé armádě v Rokycanech.

Ze zdejší malotřídní školy, v níž počet žáků většinou nepřesáhl třicítku, byl po jedenácti letech v roce 1950 z politických důvodů propuštěn řídící učitel Josef Ešner. Byla to reakce na návštěvu okresního školního inspektora Václava Vodáka (známého to malíře žijícího v letech 1914–1976, později působícího v Plzni), který v dubnu 1950 zjistil nedostačující politickou úroveň školy a vadnou výzdobu. Nařídil okamžitě odstranit obrazy prezidentů Masaryka a Beneše. V následujícím školním roce

1950–1951 učily ve škole pouze dvě ženy, jedna z nich byla pověřena řízením. Okresní školní inspektor Vodák navštívil školu hned dvakrát v únoru a červnu 1951 a zjistil, že politická úroveň a výzdoba školy se značně zlepšily.

Výnosem KNV v Plzni ze dne 23. srpna 1951 byl ředitelem školy jmenován Jaroslav Kulovaný. Narodil se v Modřovicích na okrese Příbram, po absolvování Měšťanské školy v Bohutíně se vyučil řemeslu kovářskému a podkovářskému. V roce 1928 vykonal zkoušku učitelské dospělosti na Učitelském ústavu v Hořovicích a v listopadu 1944 zkoušku způsobilosti pro školy střední. Jeho prvním místem byla Obecná škola v Libočanech (okres Žatec). Od roku 1940 působil na Obecné škole v Mirošově a od roku 1945 na tamní měšťance. Oficiální zdůvodnění jeho přeložení z Mirošova do nedalekého Mešna znělo „*vzhledem k změně plánu pracovních sil.*“ Neoficiálně se však vědělo, že učitel Kulovaný má problémy s alkoholem a za trest byl na čas poslán na brigádu do Železáren Bílá Cerkev v Hrádku u Rokycan. Po odpykání trestu byl tehdy 45letý učitel jmenován řídicím učitelem Národní školy v Mešně. Nový ředitel při nástupu proklamoval, že hodlá navázat s MNV v Mešně těsný a přátelský styk. Vzájemná spolupráce školy s MNV podle něj měla prospět nejen škole, ale i obci k rychlejšímu vývoji na cestě k socialismu. Kulovaný si naklonil i obávaného inspektora Vodáka, v jehož zprávách se začalo objevovat kladné hodnocení výzdoby školy po stránce estetické, ideové i výchovné. Nový ředitel si brzy všiml, že zdejší žáci jsou snaživí sběrači. Začátkem 50. let byl sběr čehokoliv na školách velmi propagován. Sbíral se tradiční papír (ve školním roce 1948–1949 ho sbírali na nové učebnice a škola splnila na 128%), dále léčivé byliny, lesní plody, makovice či mandelinka bramborová.

Příležitost pro využití sběračské vášně mešenských dětí se naskytla záhy. Rokycany osvobodila z větší části armáda USA, jejíž čin připomínala od 8. května 1946 pamětní deska na radnici. Rudá armáda kontrolovala pouze okrajovou část města vymezenou demarkační linií. Již 6. května 1947 proklamovala rokycanská odbočka Svazu přátel SSSR výstavbu pomníku Rudé armádě v Rokycanech. O několik dní později byla svolána schůzka politických stran, spolků a úřadů, na níž byl přijat návrh, aby památník byl umístěn na náměstí a uspořádala se veřejná sbírka. Dne 3. listopadu 1947 byla svolána ustavující schůze přípravného výboru pro postavení památníku. Peníze se scházely již v tomto období, po tisíci koruně věnoval například

Svaz osvobozených politických vězňů a Československá obec legionářská. Odbočka Svazu přátel SSSR v Rokycanech darovala 5000 Kčs. V letech 1947–1948 rozvinul pomníkový výbor rozsáhlou sbírkovou akci, při níž bylo rozesláno deset tisíc dopisů s žádostí o příspěvek. Do 19. září 1949 bylo darováno 479 400 Kčs, o dva roky později bylo na kontě 574 000 Kčs.

Na vzhled pomníku byla vypsána veřejná soutěž, kterou vyhrál sochař Václav Vokálek z Prahy (1871–1970). Zároveň se z původního přípravného výboru pro stavbu pomníku, kde zasedali členové složek Národní fronty a ONV, stala v dubnu 1950 komise okresního výboru Svazu československo-sovětského přátelství Rokycany. Dne 5. května 1951 se konala zkouška maketou o nejhodnější umístění památníku na náměstí, vybráno bylo místo poblíž kašny z první poloviny 19. století. Ta měla být odstraněna, během srpna 1951 ji vojáci místní posádky přemístili do parku před děkanství. Vše tedy bylo připraveno, aby se 16. září 1951 mohla uskutečnit slavnost položení základního kamene. Té se zúčastnili všichni žáci školy v Mešně včetně ředitele Kulovaného. Po projevu poslance Poláčka vystoupila na tribunu žačka mešenské školy Jana Vinšová a vyhlásila závazek jejích žáků: na vybudování památníku věnují z peněz získaných sběrem nebo dobrovolnými dary celkem 1000 Kčs. Dále provedou sbírku barevných kovů, která musí obsahovat nejméně 10 kg mosazi nebo mědi. Oba tyto závazky splní do 7. listopadu 1951 k 34. výročí VŘSR. Na závěr vyzvala k podobné soutěži všechny školy okresu, aby společně získali co největší příspěvky finanční i materiální na výstavbu pomníku. Tato výzva byla pojmenovaná jako mešenská soutěž (také pod názvy akce či výzva).

Mešenské akce se ihned chopil okresní výbor SČSP v Rokycanech, který vyzýval k zapojení se do sbírkové akce všechny školy na okrese Rokycany. Na schůzi okresního výboru konané 24. října 1951 vyhlásil ke zvýšení iniciativy dětí odměny pro první tři školy, které vykáží nejlepší průměr v kg sebraných kovů na žáka. První měli dostat návrh památníku sochaře Václava Vokálka, druzí knihy v ceně 337 Kč a třetí rovněž knihy za 252 Kč. Sběrači s největším množstvím sebraných kovů v kg měli obdržet pamětní odznak Měsíce československo-sovětského přátelství 1951 a knihy. Ostatní školy zapojené do akce pak získaly děkovný dopis. Na závěr se objevila výzva: „*Chlapci a děvčata! V těchto posledních dnech sběrací akce, prohledejte ještě jednou vše, kde byste se domnívali, že naleznete třeba i nepa-*

Pomník Rudé armádě na náměstí v Rokycanech

trný kousek mosazi nebo mědi. Vždyť i sebemenší kousek, bude projevem lásky a vděčnosti naší osvoboditelce – Sovětské armádě! I ten pomůže vybudovat naše společné dílo!”

O mešenské akci informovala i plzeňská Pravda dne 25. září 1951 v krátkém článku pod názvem Závazek žáků NŠ v Mešně. Obsáhlejší články se objevovaly v regionálním tisku. Vyhodnocení akce bylo provedeno 30. listopadu 1951 speciální komisí složenou ze zástupců ONV, OV SČSP, žactva a učitelů. Do mešenské výzvy se zapojily všechny školy okresu a sebraly celkem 15 q barevných kovů. Žáci zároveň rozhýbali svou aktivitou i pracovníky závodů a příslušníky Československé lidové armády, kteří sesbírali dalších 12,76 q kovů. Stanovený úkol tak byl splněn na 300 %. Soutěž vyhráli školáci z Mešna, kteří splnili závazek na 800 %, a získali první cenu v podobě patinovaného mezimodelu památníku. Předání se konalo na škole v Mešně v neděli 20. ledna 1952. Ze slavnosti, jíž se zúčastnilo mnoho místních i okolních občanů včetně předsedy OV SČSP Rudolfa Pšeničky a zástupců IV. referátu KNV, byl poslán pozdravný dopis ministru školství, věd a umění prof. Dr. Zdeňku Nejedlému.

Původně měla být socha Rudoarmějce v Rokycanech odhalena 9. května 1952, ale tento datum kolidoval s oslavami osvobození v Plzni, proto byl ceremoniál přesunut na 25. květen. Také tomuto aktu předcházela rozsáhlá propagační akce vedená po stranické i státní linii. Dne 13. května 1952 rozeslal IV. referát ONV (osvěta) rozhlasovou relaci, kterou měly denně vysílat všechny národní výbory. Její text zněl: „*SČSP zve všechny občany naší obce na odhalení památníku naší osvoboditelce Rudé armády v neděli 25. 5. 1952 na Rudém náměstí v Rokycanech. Slavnostní akt odhalení bude proveden dopoledne za účasti ministra informací a osvěty Václava Kopeckého. Dopoledne bude pokračovat slavnost na městském koupališti. Vstupenkou na dopoledne i odpoledne bude odznak obrazu Rudoarmějce, který Vám bude nabídnut dvojicemi s pozvánkou na slavnost. Věříme, že akt odhalení památníku na Rudém náměstí v Rokycanech bude mohutnou manifestací vděčnosti a díky slavné Rudé armády, našemu nejlepšímu příteli, bojovníku za trvalý mír – SSSR.*“ Celá slavnost byla velmi pečlivě naplánována, už od ranních hodin přivázely pracující ze všech závodů, členy JZD, Lidových milicí a složek NF speciálně vypravené autobusy a vlaky. Pro ně byly ve městě určeny celkem tři nástupní místa – na Železné, u městských lázní a u bývalé Plzeňské brány. Zde se všichni účastníci, samozřejmě s vhodnými transparenty, podle pokynů vrchního pořadatele zařadili do devítistupů. Například okresní výbor Svazu hasičstva žádal všechny členy, aby se zúčastnili odhalení pomníku ve stejnokroji, neboť „*Je povinností všech příslušníků hasičstva, by svou účastí pro západní část naší republiky na tak významné události se plně zapojili.*“

Slavnosti se samozřejmě zúčastnili všichni žáci mešenské školy, kteří do Rokycan přijeli na alegorickém voze, který si sami vyzdobili. Velkolepě pojaté oslavy odhalení doprovázela Vojenská hudba z Plzně a hudba Hradní stráže z Prahy. Hlavními hosty se staly sovětský velvyslancecký rada V. D. Karjakin a ministr státní kontroly Jan Harus. Ten také (za nepřítomného Václava Kopeckého) před nastoupenými vojenskými jednotkami, útvary lidových milicí a množstvím občanů pronesl hlavní projev, v němž vyzdvihl roli SSSR v osvobozovacím procesu. Po projechu došlo k slavnostnímu odhalení památníku, které se uskutečnilo přesně v 10.27 hodin.

Pomník v podobě sochy Rudoarmějce vytvořený V. Vokálkem stál na žulovém podstavci podle návrhu architekta Mar-

ka. U paty pomníku byl umístěn malý komolý hranol s bronzovým reliéfem ženy v dlouhých splývavých šatech. Bronzová socha představovala vojáka Rudé armády v nadživotní velikosti (výška 3,6 metru) se samopalem na zádech, v levé ruce s kyticí šeríků a v pravé ruce s vojenskou čepicí. V lidové slovesnosti se soše dostalo pojmenování „Divíšek“ nebo „Divín“, protože se prý musí divit, jak to, že stojí ve městě, které neosvobodil. Nicméně dílo socialistického realismu mělo demonstrovat rozchod rokycanské komunistické radnice s původní ikonografií „buržoazního“ města. Ne náhodou bylo ještě v červenci 1951 dosavadní Masarykovo náměstí přejmenováno na Náměstí Rudé armády a ne náhodou byla v dubnu 1951 odstraněna z radnice pamětní deska připomínající americkou armádu. Pomník se v dalších letech stal místem shromáždění tradičních průvodů a vzpomínkových akcí. Například k 40. výročí VŘSR byl Rudoarmějce určen jako cíl hvězdicovité štafety a u něj pak účastníky přivítal předseda ONV Rokycany Aubrecht. V noci z 21. na 22. srpna 1968 byla socha stržena a poničena, ale již na konci roku stála znovu na svém místě. V roce 1973 byla do podstavce pomníku vložena prst z Dukly a z družebního okresu Bogdanovič a připevněna deska s nápisem Bogdanovič SSSR – Dny přátelství 1973. Z rozhodnutí Okresního koordinačního centra OF a MěNV Rokycany ze dne 4. ledna 1990 byl Rudoarmějce z náměstí odstraněn a pět let ležel ve skladu technických služeb; na náměstí se místo něj vrátila původní kašna. V roce 1995 byla socha městem zapůjčena do Vojensko-historického muzea Miroslava Forsta v zámku v Doudlebech nad Orlicí. V únoru 2003 „Diviška“ využil pro natáčení filmu Hell Boy americký štáb, který ho přemístil do pražských ateliérů. Peníze za zapůjčení pomohly městskému úřadu uhradit transport Rudoarmějce z Prahy zpět do Rokycan. Soše v té době už chyběla původní kytice šeríků. O navrácení pomníku na veřejně přístupné místo rozhodla na žádost Společnosti přátel národů Východu městská rada v lednu 2003. Zástupce města přesvědčil zejména fakt, že socha je vyrobena z ušlechtilého bronzu a má tudíž, bez ohledu na umělecké a politické aspekty, vysokou hodnotu. Tentokrát se však již „Divíšek“ nevrátil na náměstí, ale do soukromého Muzea na demarkační linii nacházejícího se v Rokycanech. Zde byla socha 9. května 2003 za přítomnosti válečných veteránů z Východu i Západu znovu odhalena.

A jaká byla další kariéra inspirátora Mešenské akce, která vybudování pomníku významně napomohla? Na rozdíl od

„Divíška“ trvala velmi krátce – ředitel školy v Mešně Jaroslav Kulovaný zůstal ve funkci jen necelé dva roky po zbudování pomníku; své působení na škole ukončil z osobních důvodů v únoru 1954, kdy ho nahradil Eugen Bělský. O jeho dalších životních osudech nemáme zprávy.

Archivní fond Krajka, n. p., s. p., Kraslice a jeho pořádání

Marie Berkovcová

Krajka jakožto svébytný textilní výtvar dokázala okouzlovat po mnohá staletí, a proto si zaslouží trochu pozornosti i v dnešním přetechizovaném světě, zvláště, máme-li o její výrobě doklady v námi spravovaných archivních fondech. Po dlouhém období, kdy se k nám toto zboží převážně importovalo, bylo krajkářství v Rakousku roku 1755 prohlášeno za svobodnou živnost a pro jeho větší rozšíření byla zřízena v Praze krajkářská škola. Marie Terezie povolala učitelku z Nizozemska a ta po dobu šesti let existence školy vyučila 118 dívek výrobě bruselské krajky. Jejížačky pak své dovednosti předávaly dále. V 19. století začala ručně zhotovovaným šitým i paličkováním krajkám výrazně konkurovat strojová výroba krajky, a to zásluhou vynálezu bobinetového stroje Angličanem Johnem Heathcoatem roku 1809. Ve Francii v téže době začala hromadná výroba hedvábného tylu na jazýčkových pletacích strojích. Na tyl se vzory ručně vyšivaly, vřáčkávaly nebo se jím protahovaly kovové pásy. Roku 1883 se objevily nové typy tzv. leptané, vzdušné krajky, u které vzor vyšitý bavlněnou přízí na hedvábnou tkaničku zůstal zachován po vyleptání podkladu. Přestože ruční krajka boj o prvenství se strojově vyráběnou konkurencí prohrála, v oděvní tvorbě má a bude mít své místo při výrobě luxusních, slavnostních i večerních oděvů a prádla. Ve 20. století navíc paličkování přestalo být technikou využívanou výhradně při výrobě oděvů a stalo se samostatným oborem užitého umění.

Původce fondu Krajka, n. p., s. p., Kraslice

Domácká výroba výšivek a krajek v Krušnohoří získala na rozsahu a proslulosti díky vzniku rozptýlených manufaktur v 18. století. Jejich centrem se staly Kraslice. Strojová výroba krajky se v oblasti zaváděla v průběhu 19. století. V téže době

z drobných podniků začaly vznikat větší závody. Jejich majiteli a zaměstnanci v nich byli Němci. Tak vznikla již v roce 1880 firma bratři Starkové, výroba výšivek v Kraslicích, v roce 1882 firma Christian Kühnl, bělidlo, barevna a úpravna v Kraslicích, v roce 1886 pobočka firmy Jan Ludwig De Ball v Kraslicích, výroba plyše a stuh, v roce 1888 firma Durst a Krey, barevna v Kraslicích a po 1. světové válce ještě v roce 1920 firma Friedrich Klier, továrna na krajky, Kraslice, v roce firma 1929 Spinnler a spol., mechanická továrna na sítě, Kraslice a v roce 1931 firma František Zottleder, výroba záclon, Kraslice. Kromě jmenovaných, ze kterých se dochovaly archivní fondy, v místě i okolí existovaly ještě další menší podniky uvedeného zaměření.

Všechny podniky musely během druhé světové války zavést náhradní výrobu pro válečný průmysl, často s využitím pracovní síly vězňů. V létě 1945 byly jmenované podniky a také další podobné v okolí Kraslic a jinde v Krušnohoří dány pod národní správu. V následujících letech byly postupně včleňovány do nově vznikajících národních podniků Tylex Letovice, Tosta Aš, Hrako Hranice a Ohara Aš. Po vzniku národního podniku Krajka, výroba tylů, krajek a výšivek, Kraslice, který byl zřízen ke dni 4. 7. 1949, se uvedené firmy do něj začlenily. Předmětem podnikání byla i nadále výroba krajek, tylu, výšivek, prýmků a záclonovin.

Národní podnik měl několik závodů. V Kraslicích to byl *závod 01 v ulici Bedřicha Smetany*; vznikl vyčleněním z n. p. Tylex Letovice a převzal majetkovou podstatu někdejší firmy Stark a Köstler, výroba výšivek. V roce 1950 byly k n. p. Krajka převedeny z národní správy MNV Kraslice provozovny bývalých firem František Zottleder, výroba záclon, Kraslice a Ferdinand Kroha, výroba výšivek, Kraslice. *Závod 02 Aš* vznikl z majetkové podstaty Tosty Aš. Jednalo se o původní firmu Fischer & Co., výroba tylů a krajek, Aš. *Závod Krajka* n. p. rozšířil svoji výrobu o výrobu záclon a vzdušnou šatovku. Do *závodu 03 v Perninku* přešly konfiskované firmy František Bartl a Herman Bartl v Perninku. Po vzniku n. p. Krajka se výroba v podstatě nezměnila, i nadále se orientovala na vyšívání tyl a gobelínové a brokátové kabelky. Zkušebně byla zavedena výroba paličkových krajek, která se však neujala a byla v roce 1950 zrušena, za to i zde došlo k rozšíření výroby o vzdušnou šatovku a dále též krojové a silonové krajky. *Závod 04 Hranice u Aše* vznikl v roce 1951 přičleněním znárodněných závodů z n. p. Hrako

(Bergmann, výroba záclon a koberců v Hranicích). Závod však zůstal pouze u výroby záclonovin. *Závod 05 Krásná u Aše* vznikl z firmy Hannemann, výroba záclon a koberců v Krásné u Aše. Také zde se vyráběly výhradně záclony. *Závod 06 Kraslice, v ulici ČSA*, vznikl v roce 1955 začleněním kraslického závodu n. p. Ohara Aš. Jednalo se o někdejší firmu De Ball, výroba plyše a stuh. *Závod 07 Libavské údolí* vznikl začleněním závodu Libava, výroba bavlněných tkanin v roce 1956. Vyráběly se zde bavlněné tkaniny, košiloviny a pyžamoviny. Od roku 1958 se začaly vyrábět tkané sáčky na zeleninu a ovoce a zavedla se také výroba bavlněných záclon místo košilovin. V roce 1964 dochází k zásadní změně výroby z důvodu dovezených pletacích strojů a rašlových strojů Textima z NDR a Mayer z NSR na výrobu pletených polyesterových a bavlněných záclon. Jedná se o záclony žakárské polohrubé. Tyto záclony byly však v roce 1975 vytlačeny novou pletařskou technikou a začínající érou polyesterových záclon.

Na počátku národního podniku Krajka, n. p. v roce 1949 zde bylo zaměstnáno 851 pracovníků, z toho 755 dělníků a 96 úředníků. Průměrný plat se pohyboval ve výši 3275 Kč (samozřejmě před měnovou reformou, po ní to bylo 655 Kčs) a ročně se vyrobilo 121 712 m² klasické výšivky, 173 285 m² tylu a 34 292 m² tkané krajky. Podnik neměl vlastní výzkum, veškeré suroviny a materiály si nakupoval. Tuzemský obchod si podnik realizoval sám, v prodejní činnosti obchodoval s 270 odběrateli a při nákupu měl sjednané hospodářské smlouvy s 370 dodavateli. Export národního podniku činil 23 % celkové produkce, převážně do socialistických zemí prostřednictvím Podniku zahraničního obchodu a. s. Centrotex.

Nástupce národního podniku – státní podnik Krajka, Kraslice – vznikl v červenci 1989. Na tento subjekt přešel veškerý národní majetek, včetně práv, pohledávek a závazků z hospodářskoprávních, pracovněprávních, občanskoprávních vztahů a průmyslových práv z národního podniku Krajka. Předmětem podnikání byla výroba a maloobchodní i velkoobchodní prodej pletařských, krajkářských, plyšařských výrobků a doplňkového sortimentu, přízí, záclonovin, strojních výšivek, plyšů, úpletů a tkanin na ruční práce, včetně jejich konfekčního zpracování. Podnik byl podřízen přímo ministerstvu průmyslu ČSR jako samostatná hospodářská organizace. Při přechodu na státní podnik v roce 1989 měl již 1807 pracovníků, z toho technicko-hospodářských pracovníků bylo 287.

K 31. 3. 1991 došlo ke zrušení státního podniku bez likvidace a veškerý majetek, práva a závazky přešly na akciovou společnost Krajka, Kraslice.

Výrobky jak národního podniku, tak státního podniku Krajka, Kraslice měly tradičně vysokou výtvarnou a estetickou úroveň, o čemž svědčí četná zahraniční i tuzemská vyznamenání. Národní podnik byl nositelem státního vyznamenání za vynikající práci, získal zlatou medaili z EXPA 1958 v Bruselu, jeho výšivky byly zařazeny i mezi exponáty na světové výstavě v Montrealu 1967 a obdržel i celou řadu diplomů a čestných uznání z tuzemských výstav.

Také jeho nástupce státní podnik získal ocenění „Zlatá medaile LVT Liberec“ za lněné soupravy ubrusů zdobené úzkou bavlněnou krajkou a „Zlatou medaili“ na veletrhu spotřebního zboží v Plovdivu za bavlněnou výšivku, oboje v roce 1990.

Pořádání a inventarizace fondu

Archiválie n. p. Krajka, Kraslice byly původně uloženy spolu s archivními fondy svých předchůdců v podnikovém archivu, zřízeném v roce 1956. Umístěny byly v podkroví, kde trpěly vlhkostí a zčásti i plísní, několikrát se stěhovaly. K předání archiválií do SOA Plzeň došlo v letech 1996, 1997 a 1999. Archivní fond národního podniku jsme převzali od akciové společnosti Krajka Kraslice neúplný. Poslední část fondu předala po ukončení činnosti a. s. Krajka soukromá spisovna S. V. I. Rubikon Ostrov v srpnu 2002. Drobný přírůstek k témuž fondu byl předán v rámci delimitačního řízení v květnu 2006 Státním oblastním archivem Litoměřice. V rámci vlastního pořádání bylo zvoleno umělé schéma, neboť organizační struktura se měnila a převzaté dokumenty ji nepostihují v plné šíři. Postupováno bylo rámcově podle Metodického pokynu „Zásady pro zpracování archiválií vzniklých z činnosti socialistických hospodářských organizací“ z roku 1979. Ve fondu byly ponechány některé dokumenty, které se běžně nepovažují za dokumenty s trvalou hodnotou (dodávkové knížky pro domácí dělníky, deputátní příděl domácím dělníkům, dochované popisy funkcí, platové výměry, reklamace a zlepšovací návrhy), aby byl zachován širší přehled o provozu podniku. Archivní soubor před pořádáním měřil 8,98 bm a po provedené vnitřní skartaci má rozsah 6,78 bm. Tvoří ho 55 kantonů, 4 knihy a 9 plánů (plánů je ve fondu více, jsou ale součástí spisů). V souboru jsou zastoupeny převážně dokumenty z období socialismu, zápisy z porad

ředitele, příkazy, rozhodnutí, prověrky nadřízených orgánů, generální inventura, kolektivní smlouvy, iniciativa pracujících, zlepšovací návrhy, rozbor, bilance a plány podniku. Priora z let 1937–1946 ve fondu tvoří doklady o začlenění konfiskátů, převedech majetku a znárodněných majetkových podstatách začleněných do n. p. Krajka Kraslice. Materiál pochází z období 1947–1991 (priora z let 1937–1946). Převládajícím jazykem je čeština, malá část obchodní korespondence do zahraničí je psána v němčině. Fyzický stav souboru je dobrý.

Přestože archivní fond není příliš rozsáhlý, podává dostatečnou informaci o organizaci a výrobě středně velkého textilního podniku v období socialismu v Československu. Kromě toho několik dokladů soustředěných v kapitole VII. Soudobá dokumentace přibližuje i charakteristické události 50. let 20. století – nachází se zde např. rezoluce pracovníků k procesu s Rudolfem Slánským, zajímavý je také záznam o průběhu peněžní reformy v n. p. Krajka, Kraslice v roce 1953 nebo dobové texty příspěvků do Československého rozhlasu v Plzni.

Výzkumný ústav balneologický, Mariánské Lázně

Eva Wasková

Instituce s tímto, respektive původně i jinými názvy působila v jednom z našich nejkrásnějších lázeňských měst (ale i jinde) téměř celou druhou polovinu 20. století. Následující stať je pokusem o vyložení jejího poslání i významu v českém lázeňství moderní doby.

Stánkem vědeckého výzkumu léčení v Mariánských Lázních – prvním svého druhu na území našeho státu (a také tehdejšího Rakouska-Uherska) – se již na počátku 20. století stal *Městský hygienický a balneologický ústav*, založený v roce 1903 doktorem Karlem Zörkendörferem. Hlavní přínos ústavu spočíval v prohloubení laboratorní diagnostiky pomocí biochemických vyšetření. Ve dvou laboratořích se prováděla analýza minerálních vod a slatin, bakteriologická a chemická kontrola pitné a užitkové vody a biochemická, klinická a mikrobiologická vyšetřování. Ústav měl i tehdy ještě vzácný rentgen a „kabinet pokusných zvířat“. Knihovna s čítárnou, přístupná i zájemcům z řad lázeňských hostů, se stala místem schůzek a přednášek

místního lékařského spolku. Městský ústav bohužel neměl klinickou část. Z činnosti ústavu vzešla rovněž řada publikací, především z pera nebo pod redakcí zakladatele ústavu Karla Zörkendörfera a později i jeho synů Waltera a Wolfganga.

V letech hospodářské krize bez finanční podpory města existoval Městský balneologický ústav dál, i když ve skromnějším provozu, v podstatě na náklady svého zakladatele. V roce 1943, ke 40. výročí jeho založení, byl pojmenován ústavem Karla Zörkendörfera. Činnost ústavu skončila v roce 1945 a jeho vybavení bylo přičleněno k zestátněným lázním.

Už počátkem následujícího roku zahájil v Mariánských Lázních činnost *Státní balneologický ústav*. Měl na rozdíl od svého předchůdce k dispozici 30 lůžek (později 54) a balneologické oddělení s vodoléčbou, elektroléčbou a podáváním slatiny. Vlastní přívod minerální vody Rudolfky a Ferdinandky umožnil podávat přírodní uhlíčné koupele a pitnou léčbu v domě i mimo lázeňskou sezonu; k dispozici byl rovněž rentgen a výzkumné laboratoře. Úkoly tohoto ústavu byly diagnosticko-terapeutické, ale také výzkumné a vědecké.

Primářem Státního balneologického ústavu v Mariánských Lázních se stal lékařský ředitel Státních lázní Mariánské Lázně MUDr. Josef Mates. Pod jeho vedením se rychle vytvořil vzorový režimový lázeňský ústav s celoročním provozem, posléze napodobovaný v místě i v dalších lázních. Režimovým ústavem se rozumí takový, ve kterém se poskytovala lázeňská léčba komplexní: kromě využití přírodních léčivých zdrojů byla konkrétním pacientům určena i vhodná cvičení, jídelníček, podávání léků apod., což v meziválečných lázních nebylo běžné. Kombinace klinického i výzkumného zázemí umožňovala propracovat a v odborných časopisech publikovat mnohé balneoterapeutické problémy i postřehy týkající se lepšího využití okolních přírodních zdrojů. Ústav byl v roce 1952 přejmenován na Ústav akademika Pelnáře, v roce 1955 přičleněn k Výzkumnému ústavu lázeňskému.

Zákonem č. 125/1948 Sb., o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní, jakož i o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku, byly znárodněny veškeré lázně ve státě a vytvořen podnik Československé státní lázně a zřídla (ČSSLZ) pověřený péčí o jejich činnost. V následujícím roce vstoupil v platnost další zákon týkající se našeho tématu, a sice č. 261/49 Sb., o státním výzkumnictví. Týž rok, dokonce ještě před přijetím posledně jmenovaného zákona, začal svoji

činnost *Ústřední balneologický ústav*, původně součást Ústředního ředitelství ČSSLZ. Měl sídlo v Praze 2, Řeznická 5 a jeho úkolem bylo synchronizovat výzkumnou činnost v jednotlivých lázních ve státě a zaměřit ji potřebnými směry. Na odbornou činnost tohoto ústavu (poněkud zdálky) dohlížel brněnský univerzitní profesor MUDr. František Hora. Hlavními úkoly bylo stanovení léčebné diagnostiky lázní, péče o zdroje minerální vody a peloidů (to jsou látky, které vznikly přírodními procesy – slatiny, rašeliny, bahna; po úpravě na hmotu polotuhé konzistence se používají v lékařství k horkým koupelím nebo zábálům) a stanovení výzkumného plánu lázeňské péče všeobecně.

Výzkumný ústav lázeňský (VÚL; konečně se k němu dostáváme, až dosud byla řeč o jeho předchůdcích) byl ustanoven výnosem ministerstva zdravotnictví č. j. ÚZV 243/1045/52 k 1.7.1952, jako ústředně řízená rozpočtová organizace podřízená ministerstvu. Jeho úkolem bylo provádění výzkumu v oboru lázeňství a klimatologie a prohloubení lázeňské péče o pracující. Konkrétně mělo být náplní jeho činnosti

1. objasňovat a vypracovávat nejučinnější a nejehospodárnější lázeňské metody,
2. vyhledávat a hodnotit přírodní léčivé zdroje,
3. studovat a navrhovat podklady pro výstavbu lázní,
4. koordinovat a řídit výzkum všech lázní a zříděl,
5. vychovávat vědecké kádry a vedoucí pracovníky v oboru balneologie a klimatologie,
6. spolupracovat s odbornými ústavy SSSR a zemí lidových demokracií, vyměňovat si s nimi zkušenosti studijními pobyty a výměnou publikací, případně plnit jiné výzkumné úkoly zadané ministerstvem zdravotnictví.

Na předchozí ústřední balneologický ústav ministerstva zdravotnictví navázal tento do té míry, že pokračoval v jeho podacím deníku a ponechal si mimo jiné také jeho prostory v Řeznické ulici v Praze. Další pražské pracoviště ústavu bylo v nemocnici na Bulovce. Adresa „prozatímního“ sídla ústavu v Mariánských Lázních byla zpočátku v domě Molotov (dříve Zlatá koule) v Čechově ulici 26/5. Tam bylo klinické oddělení ústavu s 25 lůžky a také výzkumné laboratoře. V této době zde ovšem chyběla vlastní balneoterapeutická zařízení. Ústav měl zpočátku 30–35 zaměstnanců, z nichž byli jen 4 (i méně) lékaři. Prvním ředitelem ústavu byl jmenován opět profesor Hora. Organizačně a metodicky ústav napodoboval Centrální výzkumný ústav balneologický a fyzioterapeutický v Moskvě.

První tři léta byla činnost ústavu v podstatě dost rozpačitá, nejintenzivnější výzkum se prováděl v nově přiřčeném středisku pro výzkum peloidů ve Františkových Lázních.

Od počátku roku 1955 stál v čele ústavu profesor MUDr. Karel Přerovský (prof. Hora odstoupil), který byl zároveň i vedoucí fyziatrického oddělení v Praze na Bulovce. Týž rok byl k VÚL připojen původní mariánskolázeňský státní balneologický ústav, takže se počet pracovišť v Mariánských Lázních zvýšil a adresa ústavu nadále byla Mariánské Lázně, Ruská 123. Klinická pracoviště v Mariánských Lázních a v Praze na Bulovce měla k dispozici dohromady 60 lůžek.

Také další změny ústavu byly zejména organizační. Od roku 1957 se nazýval Výzkumný ústav balneologický, v letech 1960–1967 pak Výzkumný ústav pro fyziatrii, balneologii a klimatologii. Na podzim 1958 vzniklo další klinické pracoviště ústavu s dvaceti lůžky v Karlových Varech (zabývalo se léčbou žloutenek a zažívacích chorob, od roku 1968 se jeho součástí stalo mikrobiologické oddělení původně patřící ke zrušenému Vývojovému středisku Západočeských zřídél, n. p. v Karlových Varech). V letech 1961 až 1964 patřila k ústavu také pracoviště na Slovensku – v Bratislavě, Sliači, Štrbském Plese, Nivnici a Nosicích; od roku 1964 z nich vznikl samostatný slovenský výzkumný ústav.

Od 1. ledna 1967 se ústav stal – opět s již definitivně změněným názvem Výzkumný ústav balneologický – státní účelovou hospodářskou organizací a z podřízenosti ministerstvu zdravotnictví přešel pod hospodářskou organizaci Československé státní lázně a zřídla – Ústřední správu lázní a zřídél v Praze.

V šedesátých letech skončila svou činnost obě pražská střediska ústavu (v Praze 2 v roce 1960, na Bulovce v roce 1967) a vedení ústavu reprezentované od roku 1968 (do dubna 1990) ředitelem MUDr. Jaroslavem Bendou přesídlilo konečně skutečně do Mariánských Lázní.

Pět let bylo součástí ústavu také Mezinárodní balneoeconomické pracoviště (BIRBE) pod patronací Mezinárodního sdružení pro balneologii a klimatologii (FITEC); vzniklo v roce 1967 v Praze, k VÚB bylo přiřčeno v letech 1968–1972, pak (v rámci normalizace) ukončilo svou činnost. Se sdružením FITEC ústav spolupracoval i v dalších letech.

V letech 1969 až 1977 existovalo velmi iniciativní vysunuté klinické pracoviště v lázních Jeseník. Pod vedením MUDr. Oldřicha Grünera se s využitím deseti lůžek zabývalo léčbou neurózy a poruch spánku.

Od roku 1972 fungovalo dle potřeby malé klinické pracoviště v Konstantinových Lázních (s pěti lůžky půjčenými od místní lázeňské organizace zkoumalo účinky fyzikálních faktorů při léčbě pacientů po cévních rekonstrukcích), následující rok pak vzniklo další IV. klinické pracoviště v Hodoníně pro výzkum balneoterapeutického využití jodových vod.

V sídle ústavu v Mariánských Lázních rovněž postupně vznikala další pracoviště: laboratoř pro výzkum a analýzu minerálních vod (1967), oddělení pro výzkum balneoeconomiky (1968), metodická a kontrolní laboratoř (1969), oddělení lékařské bioklimatologie (1973), experimentální oddělení (1974), centrální laboratoře ústavu (1981 v Dusíkové ul. 8) a výpočetní středisko ústavu (1983), které bylo zároveň oborovým centrem ASŘ pro všechny lázně v ČSSR a ve své době chloubou celého okresu.

Ústav byl pověřen řešením úkolů dvou typů – jednak klinickým výzkumem lázeňské léčby a dále též výzkumem přírodních léčivých zdrojů. Klinický výzkum probíhal na dvou až pěti klinických pracovištích s využitím 25 až postupně 119 lůžek pro pacienty (například během roku 1984 na nich bylo léčeno 1176 pacientů); zpravidla reprezentoval přibližně dvě třetiny sumy výzkumných úkolů ústavu. Zbývající třetina úkolů se týkala ochrany a využití minerálních vod a dalších přírodních zdrojů.

Výzkumné úkoly obou typů se dělily do čtyř kategorií označených písmeny: „A“ – ty zadávalo ministerstvo zdravotnictví. „B“ – to byly úkoly ústavní; řešení těchto úkolů bylo součástí plánu ústavu, často šlo o úkoly dlouhodobé, jejichž řešitelé předkládali postupné zprávy o výsledcích své práce. Úkoly označené „C“ byly operativní, většinou se jednalo o řešení konkrétních problémů jednotlivých lázní, případně výrobních podniků, které ústav požádaly o spoluúčast na řešení svých problémů, a konečně písmenem „D“ se označovaly úkoly pedagogické.

Vedle výzkumu peloidů a analýz minerálních vod se ústav v prvním desetiletí své činnosti věnoval léčebné diagnostice všech lázní ve státě, výzkumu elektrofyziologie a termoregulace a zejména léčbě nemocí močových cest a obezity (tehdy ještě otlyosti).

V 60. letech se pozornost výzkumu zaměřila na léčebnou výživu a léčebnou tělesnou výchovu, i nadále se řešily problémy související s poruchami látkové výměny a možnosti balneologické a fyziatrické léčby u diabetu, dny a obezity. Ústav vydával pokyny lázeňským léčebnám ohledně léčebných postupů pro skupiny chorob podle indikačních seznamů a věnoval se také

klasifikaci minerálních vod, ochraně pramenů a dalšímu průzkumu ložisek peloidů v ČSSR.

Ve třetím desetiletí trvání ústavu byly stanoveny následující skupiny výzkumných prací: historie lázeňství, rozborů minerálních vod, fyziatrický, balneologický a klimatologický výzkum, nemoci látkové výměny, oběhového ústrojí, pohybového ústrojí, a dále oblast neurologie a psychiatrie, urologie, gasteroenterologie, dietologie, léčebné tělesné výchovy, balneologie a cestovního ruchu. Významné byly výsledky elektroterapie u neuróz a psychóz (na dočasném klinickém pracovišti v Jeseníku), propracování lázeňské léčby vysokého tlaku a chorob trávicího ústrojí, nemocí pohybového aparátu. Podrobně se zkoumaly jodobromové vody v Hodoníně a Polance nad Odrou.

V 80. letech se výzkum orientoval na modernizaci lázeňských léčebných postupů, rehabilitaci nemocných, hygienu lázeňských zařízení a bádání o klimatu. Byla stanovena klasifikace minerálních vod a citlivější metody analýzy umožnily přesnější stanovení stopových prvků; balneoekonomický výzkum vyhodnocoval snížení pracovní neschopnosti chronických pacientů po aplikaci lázeňské léčby.

Spolupráci Výzkumného ústavu balneologického s lázeňskými organizacemi odstartovalo zpracování léčebné charakteristiky lázní v Československu (v 50. a 60. letech 20. století), dál pak pokračovala vytvářením aktuálních indikačních seznamů pro poskytování lázeňské péče. Po celou dobu existence ústavu se prováděl v některých lázeňských organizacích také koordinovaný výzkum za odborného vedení zaměstnanců ústavu.

V normalizačních letech (pro období starší se bohužel nedochovalo dost pramenů; po přemístění ředitelství do Mariánských Lázní v roce 1968 došlo na jeho sekretariátu tamtéž v dubnu 1970 k požáru a velká většina základních dokumentů byla zničena) věnovali zaměstnanci ústavu nemalé úsilí vykazování užitečnosti své práce. Ústavní komise pro převádění výsledků výzkumu do praxe sepisovala roční, případně i pětileté zprávy poukazující na aplikaci provedeného výzkumu a jeho zhodnocení v oblasti léčebné i ekonomické. Uvést četné konkrétní výsledky bylo ovšem obtížné, a tak nejdůležitějším východiskem výzkumu byla především bohatá publikační činnost zaměstnanců ústavu.

Výsledky své práce mohli pracovníci ústavu zveřejnit prostřednictvím monografií, respektive (častěji) v odborných časopisech, případně formou přednášek na různých kongresech

nebo kurzech pro zaměstnance lázní. V prvních dvaceti letech vycházely články o balneologickém výzkumu ve Fysiatrickém věstníku České fysiatrické společnosti, od roku 1972, resp. 1973 byla k dispozici vlastní periodika ústavu: Čtvrtletník *Balneologia Bohemica* vycházející v němčině (náklad 2000 kusů) zejména pro zahraniční čtenáře a měsíčník *Balneologické listy* (náklad 240 kusů), určený pro všechny lázeňské organizace a odborné knihovny v ČSSR.

V celkem 28 supplementech tohoto časopisu, vydaných v letech 1978–1989, vycházely zpravidla monografie uceleného řešení některých zásadních problémů z pera zaměstnanců ústavu. Obě vlastní periodika vycházela do roku 1991.

Za 35 let činnosti Výzkumného ústavu balneologického bylo podle dostupných zdrojů publikováno na 2000 časopiseckých článků a monografií s výsledky výzkumu, obhájeno bylo 384 závěrečných výzkumných zpráv a 30 disertačních prací, předneseno 273 přednášek na kongresech v cizině a domácích akcích se zahraniční účastí (přednášky pro posluchače pouze tuzemské zůstaly nesečteny).

Pedagogickou činnost ústav prováděl zejména prostřednictvím Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů v Praze, Ústavu pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků v Brně, případně České fysiatrické společnosti nebo organizace *Balnea*. Pravidelné byly zejména předatestační kurzy fyziatrie, balneologie a léčebné rehabilitace pořádané každoročně, v zimních měsících v Praze a v Mariánských Lázních. Dalším rozsáhlým polem pro přednášení členů ústavu byly různé tematické kurzy, na kterých se ústav často i podílel jako spolupořadatel, inovační kurzy pro lázeňské lékaře, cyklické kurzy k lázeňské praxi, školení lázeňských lékařů různých specializací, např. kardiologů, diabetologů, lékařů pohybového aparátu apod. Pro střední zdravotní personál pracující v lázních byl určen například kurz pro školitele reflexních masáží (M. Lázně 1989). Od počátku 70. let se jako bienále střídala Balneoeconomická a Balneotechnická kolokvia pořádaná ústavem, rovněž každý druhý rok se v Karlových Varech konaly Mezinárodní lékařské pokračovací kurzy a jejich obsah shrnovaly sborníky *Balneologia et balneoterapia*.

Výzkumný ústav balneologický pořádal pro své členy, ale i pro odborné hosty víceméně pravidelně klinické a seminární dny, na kterých se krom odborných objevovala i některá společenská témata. (Například na 109. klinickém a seminárním dni,

který se konal 21. 11. 1989, měl v úvodu proslovit okresní ideologický tajemník OV KSČ řeč na téma „15. zasedání ÚV KSČ a současné dění v NDR, MLR a PLR“; škoda, že se nezachoval text jeho přednášky ani diskuse k ní...) Nepočetní zájemci se mohli stát frekventanty prázdninových praxí nebo mimořádných studijních pobytů v ústavu.

Pozoruhodná též byla snaha ústavu a jeho zaměstnanců získat informace a zároveň také informovat o svojí vědecké práci v cizině. V proměnách takových možností socialistického vědeckého ústavu se dost přesně odráží i vývoj politické situace ve státě.

Velmi oblíbenou činností lázeňských výzkumníků ze zemí socialistického tábora bylo pořádání společných sjezdů, porad a sympozií. S velkou slávou se hned od počátku shodli na přijetí jednotné koncepce fyziatrického, balneologického a klimatologického výzkumu (co taky smělo být nejednotné!). Nejstarší mezinárodní sjezd doložený v dokladech VÚB se konal v září 1958 v Mariánských Lázních (a leckde jinde po vlasti, muselo jít o finančně i organizačně opravdu náročnou akci!) a další, označované též jako koordinační porady výzkumných ústavů balneologických socialistických států Evropy, pak byly například v Moskvě (1961), Krynici (Polsko 1964), Tbilisi (SSSR, Gruzie, 1969), Burgasu (Bulharsko 1971), Karlových Varech (1978), Poznani (Polsko 1985), Postupimi (NDR 1989). Také I. balneologické sympozium socialistických zemí zajišťoval ne jen organizačně VÚB v Mariánských Lázních v říjnu 1970.

Ve druhé polovině 60. let se mezinárodní styky i věhlas ústavu dočasně rozšířily i západním směrem, zejména v souvislosti se vznikem Střediska pro balneoeconomiku „Birbe“ při Mezinárodním sdružení pro balneologii a klimatologii (Fitec) v Praze v letech 1967–1972. Iniciativní a mezinárodně oceňovaná činnost střediska skončila emigrací jeho vedoucího do Švýcarska a následným zrušením střediska v souvislosti s nadcházejícím obdobím tuhé normalizace. Další působení reprezentantů ústavu v mezinárodní lázeňské organizaci Fitec pak bylo závislé na vzdálenosti jejich zasedání a benevolenci úředníků ministerstva zdravotnictví, zda uvolní potřebné devizy na výjezd výzkumníků, kteří ještě měli tu smůlu, že sídlili daleko od ústředních úřadů a těžko na nich mohli pravidelně zdůrazňovat své zásluhy. I v tom případě, že byla ruka centrálních úřadů otevřena, vyjížděl zpravidla jen prověřený ředitel. Veškeré dokumenty a korespondence s kapitalistickými reprezentanty lázeňství

byly ovšem pečlivě uchovávány. Kooperativní výzkum existoval pochopitelně pouze s ústavy socialistického tábora (dlouhotrvající a intenzivní s Bad Elster byl výhodný i vzhledem k malé vzdálenosti sídel obou ústavů). Výjezdy na mezinárodní kongresy nebo vzájemné odborné stáže se uskutečňovaly převážně rovněž jen v rámci RVHP.

Po celou dobu existence ústavu byla zásadním problémem také dostupnost informací z kapitalistické ciziny – tvrdé měny na nákup zahraničních časopisů o lázeňství bylo škoda, pokud se do nich investovalo, zůstávaly v centrálních knihovnách v Praze. Vítané zlepšení tak přinesla teprve možnost výměny vlastního jazykově německého čtvrtletníku *Balneologia Bohemica* za potřebné zahraniční tisky.

Zcela specifickou stránkou odrážející se v dokumentech ústavu jsou vzájemné vztahy mezi jednotlivými výzkumnými pracovníky, resp. i mezi reprezentanty ústavu a zaměstnanci lázní ve státě. Pravděpodobně nebylo snadné soustředit se na vědeckou práci v sice půvabném prostředí lázeňského města, nicméně daleko od Prahy, jejích odborných knihoven a dalších vědeckých pracovišť a také od centrálních institucí rozhodujících o funkcích, počtech, výjezdech do kapitalistické ciziny, nákupech dovozových léčebných prostředků a o dalších běžně těžko dostupných jednotlivostech zpříjemňujících postavení špatně placených a nepříliš vážených vědeckých pracovníků v časech socialismu. Velmi obtížné bylo i jen získat v Mariánských Lázních nebo Karlových Varech byt. Už v roce 1967 je v roční zprávě ústavu konstatován nedostatek lékařů, řešený přesluhováním důchodců. Jako důvod jsou uvedeny nízké mzdy. Po roce 1968 odešli do emigrace také dva lékaři z karlovarského pracoviště a nahradit je se podařilo až s pomocí náborového příspěvku a mimořádného přidělení bytu.

Konflikty mezi vědeckými pracovníky a jejich vedoucími, zejména v případě dislokovaných pracovišť, opakovaně řešilo vedení ústavu i odborová organizace. K výstavbě nového objektu ústavu, který by znamenal nejen rozšíření prostorové kapacity, ale i soustředění všech výzkumných pracovišť do náležitě funkčního celku, přes neustálá plánování a jednání nikdy nedošlo. Sedmý a osmý pětiletý plán (zahrnující 80. léta 20. století) počítaly s 214 zaměstnanci ústavu, z nichž mělo být 52 vysokoškoláků a 20 vědeckých nebo vědeckotechnických pracovníků. Ve skutečnosti bylo v osmdesátých letech nejvýše 187 zaměstnanců, z toho 45 vysokoškoláků a z nich jen 13 lékařů (zpravidla

nejméně dva chyběli). V roce 1988 už bylo zaměstnanců jen 118. Podle o rok staršího plánu hospodařil ústav s rozpočtem 19 milionů Kčs. Z nich 94,35 % bylo určeno na výzkumnou činnost.

Společenské změny na počátku 90. let samozřejmě postihly i Výzkumný ústav balneologický. K 1. 1. 1991 se stal státním podnikem, existujícím jako součást vědecko-výzkumné základny ministerstva zdravotnictví ČSR. Měl se zabývat vědecko-výzkumnou činností zaměřenou na experimentální a klinický výzkum nefarmakologických metod a postupů v léčbě a prevenci vybraných chorob. Vnitřní organizace měla být proměnná podle zadaných úkolů, vycházela ovšem ze zděděných možností.

O další transformaci se zaměstnanci ústavu pokoušeli v polovině roku 1991, kdy si ředitel příkazem č. 9/91 vyžádal od každého výzkumného pracovníka návrh koncepce jeho pracoviště, včetně jeho budoucího zařazení do širšího celku, v rámci nebo i mimo rámec VÚB, návrh budoucí organizační struktury, zohlednění ekonomických hledisek a zdůvodnění předložené koncepce. Výsledkem tohoto úsilí byl návrh, který uvažoval o transformaci VÚB do akciové společnosti se zahraniční účastí, při čemž v Mariánských Lázních měl vzniknout Ústav pro nefarmakologickou terapii interních chorob a v Karlových Varech Sanatorium vyššího typu pro léčbu gastrointestinálních chorob za použití netradičních léčebných postupů. V té věci byl zpracován návrh privatizačních projektů. K realizaci této varianty ale nedošlo.

K 1. 1. 1992 vznikla z neklinických pracovišť ústavu – oddělení minerálních vod Mariánské Lázně, oddělení lázeňské hygieny a mikrobiologie Karlovy Vary a oddělení peloidů Františkovy Lázně – samostatná příspěvková organizace Referenční laboratoře přírodních a léčivých zdrojů se sídlem v Mariánských Lázních. Jejím úkolem bylo zpracovávat podklady pro Český inspektorát lázní.

Klinické pracoviště II. v Karlových Varech ukončilo svoji činnost k 31. 8. 1992. Inventář byl bezplatně převeden na město, knihovna včleněna do lékařské knihovny okresu Karlovy Vary, budova I. P. Pavlova předána zástupci Komerční banky. Klinické oddělení v Mariánských Lázních ukončilo svoji činnost začátkem listopadu 1992 za podobných podmínek.

Dokumenty vzniklé z činnosti Výzkumného ústavu balneologického v Mariánských Lázních jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni ve fondu *Výzkumný ústav balneologický*,

Mariánské Lázně, který také představoval základní pramen pro zpracování tohoto příspěvku. Fond je inventarizován, jeho rozsah činí 19,70 bm a je plně badatelsky přístupný. Informace v něm obsažené zaujmou zejména badatele v oblasti vývoje medicíny a lázeňské péče v našem státě; je zde k dispozici suma všech zachovaných odborných textů zaměstnanců ústavu, ať se jedná o výzkumné zprávy, články nebo přednášky, nebo podklady k odborným kurzům, na kterých se ústav podílel.

Zajímavá je i vlastní organizace vědeckého pracoviště a škála jeho úkolů i jejich vyúčtování obsažená v plánech a rozbořech hospodářské i odborné činnosti ústavu od roku 1955 do 1990. Plány výzkumných úkolů začínají až rokem 1966 a spolu s opo-
nentním řízením zpráv o plnění výzkumných úkolů tvoří kompaktní blok dokumentů ozřejmující vlastní výzkumnou činnost a její organizaci v ústavu.

Pozoruhodné jsou rovněž doklady o spolupráci ústavu s lázeňskými organizacemi. Například léčebná charakteristika lázní zpracovávaná na počátku 70. let dokládá i řadu informací podstatně starších o jednotlivých lázeňských léčebnách ve státě. Nevelký oddíl dokladů o pacientech klinických pracovišť obsahuje korespondenci zajímavou z hlediska praxe přijímání pacientů a také například vývoj cen za pobyt a léčebné procedury.

Adresář Státního oblastního archivu v Plzni

Státní oblastní archiv v Plzni
Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň
tel. 377 236 263 (sekretariát), 377 325 732 (badatelna)
fax 377 327 269
podatelna@soaplzen.cz

Státní oblastní archiv v Plzni
ekonomicko-správní a provozní oddělení
Kardinála Berana 20, 301 00 Plzeň
tel. 377 222 480
fax 377 222 486

Státní oblastní archiv v Plzni
pobočka Klatovy
Masarykova 413/III, 339 01 Klatovy
tel./fax 376 312 475
soa-kt@soaplzen.cz

Státní oblastní archiv v Plzni
pracoviště Klášter
Klášter 101, 335 01 Nepomuk
tel. 371 591 531
fax 371 519 252
soa-ne@soaplzen.cz

SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Nám. Republiky 10, 346 01 Horšovský Týn
tel. 379 422 607
fax 379 423 815
soka-do@soaplzen.cz

SOKA Cheb
Františkánské nám. 14, 350 02 Cheb
tel. 354 422 556
fax 354 426 000
soka-ch@soaplzen.cz

SOKA Karlovy Vary
Nám. 17. listopadu 2, 360 05 Karlovy Vary
tel. 353 565 155
fax 353 560 923
soka-kv@soaplzen.cz

SOkA Klatovy
Mayerova 128/V, 339 01 Klatovy
tel. 376 360 711
fax 376 360 722
soka-kt@soaplzen.cz

SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích
Branka 669, 336 01 Blovice
tel. 371 522 798
fax 371 523 923
soka-pj@soaplzen.cz

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích
Stará cesta 558, 331 01 Plasy
tel. 373 340 611
fax 373 340 601
soka-ps@soaplzen.cz

SOkA Rokycany
Jeřabinová 96, 337 01 Rokycany
tel. 371 722 739
fax 371 722 872
soka-ro@soaplzen.cz

SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích
Jindřichovice 1 – zámek, 358 01 Kraslice
tel. 352 695 254
fax 352 695 603
soka-so@soaplzen.cz

SOkA Tachov
Plánská 2037, 347 01 Tachov
tel. 374 722 119
fax 374 720 083
soka-tc@soaplzen.cz

Uvedené adresy jsou základní, kromě nich většina archivářů využívá osobní adresu v podobě příjmení@soaplzen.cz (např. *novakova@soaplzen.cz*). V případě konkrétních dotazů je tak možné se obracet přímo na jednotlivé pracovníky.

ROČENKA STÁTNÍHO OBLASTNÍHO ARCHIVU V PLZNI 2008

Redakční rada: Miroslav Eisenhammer (výkonný redaktor),

Hana Hrachová, Martina Matušková, Michal Tejček

Vydal Státní oblastní archiv v Plzni v r. 2009

Tisk: Bílý slon, s. r. o., Plzeň